

"L U Č"

POLJUDNO - ZNANSTVENI ZBORNIK

II.

UREDIL LAVO ČERMELJ

EX LIBRIS „LUČ“

TRST 1928
KNJIŽEVNA DRUŽINA „LUČ“

Vse pravice pridržane.

1771

1/2

N 14.184 / 1954

TISKALA, IZDALA IN ZALOŽILA TISKARNA „EDINOST“
V TRSTU.

VSEBINA.

ČLANKI:

Josip Wilfan: POLITIKA IN ETNIKA	Str. 5
Josip Agneletto: GOSPODARSKO STANJE PO- DEŽELSKEGA PREBIVALSTVA V JULIJSKI KRAJINI	20
Albert Širok: PRI NAŠIH UPODABLJAJOČIH UMETNIKIH	45
Ivan Gerbec: NEKAJ PODATKOV O GLASBE- NEM ŽIVLJENJU PO VOJNI	66
A. I.: HRVATSKE PUBLIKACIJE	82
Ferdo Kleinmayr: NAŠA ŠOLSKA KNJIŽEVNOST	90
F. B.: NABOŽNE PUBLIKACIJE	97
F. B.: KNJIŽNE IZDAJE V LETU 1927	99
L. Č.: I. DODATEK K RAZPRAVI „POLITIČNA IN UPRAVNA RAZDELITEV JULIJSKE KRAJINE“ ZA DOBO DO 30. NOVEMBRA 1927.	103

SLIKE:

F. Mirt: MOJ OČE	I.
J. Macarol: REPENTABOR	I.
P. Klodič: PROSTA LUKA	II.
E. Sešek: MORJE	II.
A. A. Bucik: PORTRET	III.
„ STOLNA CERKEV V PIACENCI	IV.
M. Peternelj: MOJA ŽENA (intarzija)	V.
„ NA ORIČU (intarzija)	VI.
B. Bulić: AVTOPORTRET	VII.
A. Sirk: KANAL	VIII.
„ PORTRET K. KOCJANČIČA	IX.

F. Gorše: TERCET	Str. X.
„ POLJUB	„ XI.
V. Pilon: MONT MARTRE	„ XII.
„ M. KOGOJ	„ XIII.
A. Černigoj: ROJSTVO	„ XIV.
J. Čargo: KARIKATURA J. KOŠUTE	„ XIV.
L. Spazzapan: KARIKATURA F. BEVKA	„ XV.
A. Černigoj: KOLEKTIVNI ZAVOD	„ XVI.
M. Bambič: KMETOVA SMRT	„ XVI.

JOSIP WILFAN:

POLITIKA IN ETNIKA.

Naslovi nam navadno rabijo, da označimo prednost s kolikor mogoče malo besed kolikor mogoče bolj jedrovito. Kakšenkrat obrnemo naslov tudi tako, da bi bil bolj vabljliv in vzbujal radovednost. Gorenji naslov pa pol v zmoto zavaja, pol uganko zastavlja, a je vendar po mojem mnenju pravi. Poskusim to pojasniti, in če uspem, bomo tudi že pri kraju. Tako da se bo moglo reči, da je spis radi naslova, namestu da bi bil naslov radi spisa.

Varljiva polovica naslova, tista, ki zavaja v zmoto, je prva, namreč beseda **politika**. Rabim jo v čisto drugem pomenu, kakor se navadno rabi. Uganka je pa druga polovica, beseda **etnika**, ki o nji ne vem, ali se je že rabila, in vsekako domnevam, da se v mojem pomenu še ni.

Besedo **politika** rabim tu v tistem pomenu, v katerem jo je rabil Rudolf Kjellén v svojem osnutku za sistem politike, ki je izšel l. 1920. v nemškem jeziku pod naslovom «Grundriss zu einem System der Politik». Kjellén je bil švedski politik ter vseučiliški profesor v Upsali, kjer je umrl l. 1922. Med vojno se je potegoval za Nemce in za to, da bi Švedska vstopila v vojno proti Rusiji. Mnogo njegovih spisov je prevedenih na nemščino ali morda naravnost v tem jeziku sestavljenih. Imel sem v rokah njegovo znano knjigo o velesilah sedanje dobe (Die Grossmächte der Gegenwart), natančneje pa poznam samo gori omenjeno njegovo razpravo. Nimam podlage za primerjanje, koliko je res izvirnega v tej ne preobsežni, a tehtni

knjigi, ne za presojanje, koliko je od tega obveljalo. Tu porabljam samo Kjellénovo razlaganje politike kot vede o državi, **kakšna je**, in to, kar piše o predmetu politike, ki ga na strani 8 označuje tako-le: «Predmet politike je država kot dejstvo mednarodnega prava, kot član v sistemu držav, ki so one delujoče osebe zgodovine, katere imenujemo Anglija, Nemčija i. t. d. Prikazujejo se nam kot objektivne, žive resničnosti. Za te nadindividualne resničnosti gre, ki jih empirično zaznavamo. Subjektivno zaznavamo tako bitje kot domovino. Moja «politična monografija o Švedski — nadaljuje Kjellén — je poskus, takšno domovino z vsem, kar obsega, a dalje kot to ničesar znanstveno prikazati in podpisati. S tega stališča je politika veda o domovinah, namreč o oni, ki je naša, in o onih, ki so domovine drugih.» Kjellén pravi na drugem mestu, da rabi besedo politika v častitljivem klasičnem pomenu vkupnosti vsega znanja o državi brez ozira na ožjo nemško (in, dodajmo, tudi našo) rabo. Politiko v opisanem pomenu deli potem Kjellén v čisto izkustveno ali empirično politiko, ki vso snov razbira ali analizira in potem pregledno zbira ali sintetizira, in — z druge strani — pragmatično politiko, ki črpa iz točnega poznavanja snovi pravila za praktične svrhe in bi torej bila nauk za politiko v našem navadnem pomenu. Empirična politika, zmerom v pomenu vede o državi, kakršna je, se deli po Kjellénu v statično in dinamično. Prva popisuje državo v mirnem stanju, druga jo proučuje v njenem gibanju. Statično politiko končno deli Kjellén v pet kategorij, v katerih se država, takšna kakršna je pred našimi očmi v mirnem stanju, popisuje v svojih petih bistvenih sestavinah ali bolje s peterih glavnih strani vedno istega predmeta. Prvič vidi Kjellén v državi regiment ali, kar bi se prav lahko tudi reklo režim, ali, kakor bi jaz, če morda ne po pravilni etimologiji, vsaj po jezikovnem občutku rekel, tisto, kar kos površja našega planeta s svojo silo v oblasti **drži**; drugič vidi Kjellén v državi pravkar omenjeni kos površja naše-

ga planeta; tretjič vidi Kjellén v državi ljudstvo; četrto družbo in petič gospodarstvo. V štirih zadnjih pogledih se politika, vedno v Kjellénovem pomenu besede, srečava z drugimi vedami: z zemljepisjem ali geografijo, oziroma z narodopisjem ali etnografijo, z vedo o družbi ali sociologijo in z vedo o narodnem gospodarstvu ali nacionalno ekonomijo, ki se povrh, da bo malo več zmešnjave, imenuje tudi politična ekonomija. Meje med navedenimi kategorijami politike in temi vedami se ne morejo zmerom ostro začrtati. Kjellén poudarja in ponavlja kot vrhovno sodilo to, da je za vsako onih kategorij izhodišče in središče vedno država, kakršno jo nam naše izkustvo zares prikazuje. Razmejitev na primer med geografijo in drugo kategorijo politike, v kateri se proučuje država kot kos površja našega planeta in ki jo Kjellén imenuje geopolitiko, bi se po njem opirala na to, da predmet geopolitike ni dežela (ali, kakor se sedaj tudi pravi, zemlja) kot takšna, nego dežela kot politično organizirana, s politično silo prekvašena, političnim nalogom služeča dežela.

Dovolj za sedaj o Kjellénovi politiki kot vedi o državah, kakršne so. Kaj naj pa bo etnika? Prav za to, da bi to lažje pojasnil in da bi hkrati pomen te vede bolje predočil, sem ji dodal v naslovu in v predstoječem izvajanju, kot nasprotek ali pendant, Kjellénovo politiko. Politika prihaja od grške besede polis, ki pomeni mesto, oziroma po starogrškem pojmovanju tudi državo. Etnika pa prihaja od grške besede ethnos, ki pomeni narod. Kakor je politika veda o **državi**, kakšna je, tako je torej etnika veda o **narodu**, kakršen je, in moram poleg Kjellénove razlage njegovega pojma države postaviti tudi svojo definicijo naroda. Morda ni posebno izvirna, vsekako še ni povsem izdelana. Prvikrat sem jo, rekel bi, zasnoval v še ne zaključeni vrsti svojih člankov v «Edinosti» (v števil. od 6. in 8. marca 1927.). Drugikrat sem podal to definicijo, deloma skrajšano, deloma že premenjeno, a davno še ne izdelano, v svojem poročilu o dosedanjem in bodočem razvoju kongresov evropskih

narodnosti (nacionalitet), ki sem ga sestavil za mesečni vestnik (buletin) tajništva teh kongresov. Buletin se izdaja v treh jezikih, nemškem, francoskem in angleškem in zato je moje poročilo bilo spisano v nemščini. Na podlagi mojega nemškega izvirnika sta ga objavila tudi ljubljanski «Narodni dnevnik» in zagrebški «Obzor» v svojih ponekod nekoliko nedostatnih prevodih. Nekaj odlomkov sem še v Ženevi sam v naglici prevedel in prikrojil za «Edinost» (v štev. od 25., 27. in 29. septembra 1927.). Preden ti dve definiciji tu posnamem, ponavljam najprej iz omenjenega poročila sledečo iz teoretičnih, a zlasti tudi praktičnih razlogov potrebno opazko.

«Da ne bo nobenega nesporazuma, pripominjam, da ni mogoče z nobeno definicijo pojma «narod» v označenem smislu prejudicirati vprašanje, kako je mogoče določati nacionalno pripadnost posameznika. Čeprav vemo, kaj je razumeti pod besedo morje, reka ali kontinent, nam s tem ni prav nič pomagano za odločitev vprašanja, katera kaplja v Gibraltarski ožini ali pri izlivu Vltave v Labo spada v Atlantski ocean ali Sredozemsko morje, oziroma katera naj se računa k prvi ali drugi reki, in tudi ni geografa na svetu, ki bi mogel na licu mesta točno označiti mejo med Evropo in Azijo.»

Moja prva definicija pojma narod je glasila:

«Po našem političnem in kulturnem razvoju se je pri nas Slovencih ustanovil pomen besede narod tako, da obsega **brez časovne omejitve**, torej iz rodu v rod, in **brez prostorne omejitve**, torej zlasti brez ozira na kakršnekoli prirodne ali umetne pregraje, **ljudi združene v eno (brez ozira na čutenje in mišljenje vsakega posameznega izmed njih) po zavestni skupnosti usode in kulture, skupnosti**, ki živi in se izraža tudi v enakosti ali sorodnosti šeg in navad, v enakem ali sorodnem načinu čutenja in mišljenja, največkrat tudi v enakem ali sorodnem jeziku. Zgodovinski razvoj je v bivši avstrijsko-ogrski monarhiji dovedel do tega, da se je prav jezik smatral za pglavitni znak narodne samobitno-

sti, vendar sta židovski primer na eni in srbsko-hrvatski primer na drugi strani učinkovala tako, da se je pojem naroda vsaj podzavestno, če smem tako reči, sam bistril in korigiral. Židje so en narod, kljub temu, da govorijo razne jezike, Srbi in Hrvati so bili vsaj do sedaj dva naroda, dasi govorijo isti jezik. Narod je v tem našem pomenu kljub temu, da si sam ne more začrtati ostrih meja in nima trdne organizacije, nekaj, kar je **zares**, kar je, kakor se pravi, **realnost**; ni sicer organizem in v tem ozkem zmislu tudi nobeno živo bitje, a je vendar **živa realnost**; je **življenska oblika**; ni vsota individuvov, nego **nadindividualna enota.**»

V omenjenem svojem poročilu sem spet pravil tako-le:

«Namestu narod bi rajši uporabljal izraz «nacija», ko ne bi imela ta beseda toliko stranskih pomenov. Slovenski izraz «narod» se mnogo bolj približuje pojmu, kakor ga razumem jaz, z ene strani ker, na drugi strani dasiravno se etimološko krije z izrazom «nacija».

«Narodi v pregnantnem zmislu so v Evropi prevladujoča prirodna oblika človeškega množstvene-ga (= masnega) skupnostnega (= kolektivnega) življenja. Razlikujejo se po svojih posebnih imenih, ki so njihova narodna imena; nadalje po jasno spoznatnih značilnostih, ki tvorijo njihovo posebno narodnost v pomenu nemškega Volkstum; končno po zavesti svoje posebnosti in skupnosti, katera izvira prav iz narodnosti («Volkstuma»). Kar se omenjenih značilnosti tiče, gre za značilnosti, ki nastanejo iz človeškega življenja, ker in kolikor ga določujeta tista dva pojava, ki ju imenujem skupnost in množstvo (v pomenu masa), značilnosti, ki so prav radi tega tudi one same enakolični množstveni pojavi in se čez vse časovne in prostorne meje, brez ozira na individualno in partikularno različnost, trajno, čeprav premenljivo od rodu do roku razvijajo in ohranjujejo. K tem značilnostim spadata v prvi vrsti, dasi ne nujno vsi

hkrati, jezik, šege in navade, kultura, tradicije, včasih tudi vera».

Da bi bolje predočil, kako pojmem narod, mi bodi dovoljena primera, in sicer s tisto prirodno, ne samo v Evropi prevladujočo obliko, v kateri se nam pojavlja na naši zemlji tekoča voda. Ta oblika so reke. Reka ni samo ona množina vode, ki jo reka v nekem določenem trenutku vsebuje od svojega izvira do svojega izliva, nego je v svojem neprenehljivem in nerazločljivem toku nekaj trajnega, kar si moramo torej predstavljati ne samo v prostoru, nego tudi v času. Analogija med narodom in reko bi se mogla še dalje raztegniti. Posameznik v narodu — kaplja v vodi; na vse strani v narodu se razvijajoča skupnost — kaplja v vodi; na vse strani v narodu se razvijajoča skupnost — na vse strani v vodi delujoča kohezija; narodne množine in vodne mase; imena narodov in imena rek. Vsaka primera šepa. Nočem, da bi se to pri moji preveč pokazalo, zato se ustavim. Rabila mi je, da predočim kolikor je bolj mogoče nazorno svoje pojmovanje naroda.

Sedaj pa prosim potrpežljivega bravca, da primerja mojo prvo definicijo naroda s Kjellénovim opisovanjem države kot predmeta politike. Zapazi podobnosti, ki se razlagajo s tem, da sem takrat, ko sem prvikrat poskušal začrtati svoj pojem naroda, imel Kjellénov spis pred očmi. Ne gre pa za navaden plagiat. V svojem otvoritvenem govoru na prvi konferenci organiziranih (manjšinskih) narodnih skupin, ki se je pod tem imenom vršila l. 1925. in se sedaj šteje za I. kongres evropskih nacionalitet, sem že bil dejal: «Saj stojijo (manjšine) s posebno poostrenim razumevanjem nasproti obeh resničnostima, ki prihajata tu v poštev, nasproti državi kot pravni skupnosti in nasproti narodu kot zgolj prirodni enoti.» Tudi v sklepnem govoru sem poudarjal vzporednost držav in družbe držav (takozvanega Društva narodov) na eni strani, narodov in kongresov narodov (za enkrat vsaj tistih njihovih delov, ki se nahajajo v manjšinskem položaju,) na drugi strani.

K temu moram samo pripomniti, da s poudarjanjem pravnega značaja držav nisem nikakor hotel porekati njihovega samoraslega, nikakor ne zgolj konstruiranega bistva, in da s paralelo med Družbo nacij (držav) in kongresi nacionalitet (narodnosti) — ki se je od druge strani ponavljala — nikakor nismo ne jaz ne drugi za menoj hoteli postaviti proti Družbi nacij kak drugi organizem. Vkljub smešnosti take misli, ki je ne bi moralo biti treba izrecno zavračati, moram to tukaj poudariti, ker na primer urednik berlinske Kulturwehr nekam resno piše o takšnem namenu.

K temu, kar je v moji gorenji definiciji naroda in v Kjellénovi definiciji države že podobno, moram še nekaj posebej dodati, namreč izraz življenska oblika (Lebensform). Kjellén je napisal razpravo o državi kot življenski obliki (Der Staat als Lebensform), ki jo pa na žalost samo po naslovu in iz Kjellénovih citatov v prej omenjeni knjigi poznam. Tudi narod je življenska oblika. Ti dve življenski obliki se ne izključujeta, tudi tam ne, kjer se ne krijeta. V svoji definiciji sem poudaril, da je narod življenska oblika, ki prevladuje v Evropi. Na tem kontinentu ni menda pedi zemlje, ki ne bi ji pripadnost bila določena z državnimi mejami. Prav lahko pa pomišljamo, mislim, da moramo priznati posameznike in tudi manjše ali večje mase ljudi, ki ne pripadajo na tem kontinentu k nobenemu narodu v mojem pregnantnem pomenu besede. Povrh so seveda evropski narodi drugače razdeljeni kot so razdeljene evropske države. Tako živi evropsko človeštvo v dvojih življenskih oblikah, v državah in v narodih, ne da bi se te dvoje oblike krile niti vzajemno izključevale.

Kar pa moram za pričujoči spis iz obeh vzporednih definicij in iz citiranih svojih stavkov posebno poudariti, je, da so prav kakor države tako tudi narodi resničnosti in to, kar imenuje Kjellén v zgodovini delujoče osebe. Ne samo države, kakor bi odgovarjalo Kjellénovemu naziranju in tudi izhaja iz neke opazke, so dramatis personae ali osebe, ki nastopajo v drami evropske zgodovine. To moramo priznati,

zlasti če upoštevamo, kako učinkujejo posebno v evropski zgodovini tudi duševni vzroki, vkljub takozvanemu zgodovinskemu materializmu, ki so mu zadnji vzroki historigčnega zgajanja samo gospodarstveni. Pravi psihološki subjekti zgodovine so le narodi, oni so tisti, ki se med seboj ljubijo in sovražijo: mari je za časa svetovne vojne drugorodcem v raznih evropskih državah mnogo pomagalo, da so bili državljani države, h kateri so pripadali, če niso bili sinovi naroda, med katerim so živeli?

Če so narodi posebno v Evropi resničnost, potem je jasno, da morajo kot takšni biti predmet znanstvenega opisovanja in proučevanja. In če so povrh tako pomembne resničnosti, kakor mislim, da brez daljnega dokazovanja iz gorenjega izhaja, potem je tudi jasno, kako važna je poleg vede o državah, politike, tudi etnika, to je veda o narodih, kakršni so in se našemu izkustvu (empirično) prikazujejo, v mirnem stanju (statično) in v svojem gibanju (dinamično). Kakor pragmatična politika državam bi potem pragmatična etnika narodom iskala pravila njihovega stremljenja in delovanja. Da ne postanem preobširen, ne bom tu razlagal, zakaj sem izbral prav ta izraz etnika in ga branil proti raznim prigovorom, ki jih je prav lahko najti proti njemu. Ni mi tudi prav nič do imena vede. Samo do tega mi je tu, da se spozna in pripozna potrebnost vede, ki so ji narodi kot **konkretni predstavniki** sedaj v Evropi prevladujoče prirodne oblike človeškega množstvenega skupnostnega življenja izhodišče in središče raziskovanja in proučevanja. Kjellén omenja na str. 80 svojega osnutka knjigo, ki za njo obžaluje, da je ni mogel dobiti, in je seveda tudi jaz nisem bral, Woltmannovo «Politische Anthropologie», ki je izšla l. 1903. Morda je te pravo ime za mojo etniko in je v tej knjigi, morda niti kot prvi, tudi že davno pričeto ono znanstveno proučevanje narodov, ki se mi zdi tako važno in potrebno. Ali predmet antropologije je anthropos, človek, in tako bo pač tudi politični antropologiji izhodišče in središče človek sam, ne narod.

Kakor se Kjellénova politika deli na pet kategorij, tako bi se morala tudi etnika deliti na razne kategorije. Tudi narod ima vsaj svojo notranjo moč, če ne zunanje sile, ima svojo deželo*), svoje ljudstvo, svojo družbo, svoje gospodarstvo. Tudi te kategorije etnike bi se, podobno kakor Kjellénove kategorije politike, dotikale in križale z raznimi vedami, s psihologijo narodov (Wundt), geografijo posameznih narodnih ozemelj, etnografijo, sociologijo. Slovenci imamo že «etnično» knjigo o svojem narodu, ki je izšla l. 1923., ki jo pa sam pisatelj, Fran Erjavec, označuje kot prvi poskus v naši skromni «publicistični» literaturi. Njeno kazalo vsebuje že razne izmed gorenjih kategorij.**)

Dovolj tudi o etniki. Vendar, čeprav smo sedaj z razlaganjem naslova temu spisu pri kraju, se še ne morem ločiti od predmeta. Predvsem naj vsaj kratko omenim, kako se posebno v dobi nacionalne ideje politika in etnika dotikata. Polpretekla in sedanja doba združuje njune predmete, države in narode, skoraj neločljivo: oboji so sedaj skoro vzporedno prav v ospredju odra historičnega zgajenja, medtem ko so prej samo države bile prvi igralci, a narodi le v ozadju komaj statisti.

Tam kjer se srečavata politika in etnika, zadobi tudi izraz nacija svoj pravi pomen. Statična politika in statična etnika opisujeta in raziskujeta nacijo kot to, kar se pojavlja, kadar se država in narod krijeta; dinamična politika in dinamična etnika pa opisujeta in raziskujeta nacijo glede gibanj, ki jo ustvarjajo, preminjajo in razkrajajo in se imenujejo na primer zedinjevanje (zlasti glede ozemlja), vedi-

*) A. Penck govori o nemških narodnih tleh — deutscher Volksboden in članek „Deutsches Volk“ (nemški narod) v Meyerjevem leksikonu, 7. izd., tudi o nemških kulturnih tleh — deutscher Kulturboden.

**) S septembrom 1927. so Jakob Bleyer, Rudolf Brandsch, Paul Schieman in Johannes Schmidt-Wodder začeli izdajati mesečnik „Nation und Staat“, ki si je poleg drugega stavil tudi nalogo znanstveno proučavati pojem „narod“. Zaslaga ga Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig.

njevanje (zlasti med sorodnimi plemeni), asimilacija (zlasti glede drugorodcev) itd.

Še v nekem in za nas posebno zajemljivem pogledu se dotikata politika in etnika, namreč glede takozvanih manjšin. V svojem že omenjenem poročilu sem govoril o evropskih narodih, ki se v svoji celoti (kakor lužiški Srbi) ali z večjimi ali manjšimi deli nahajajo v manjšinskem položaju. To sem pojasnjeval tako-le:

«Označilo »v manjšinskem položaju« rabim le v tehničnem pomenu, ne v onem posebnem pozitivno-pravnem pomenu, ki izhaja iz internacionalnih dogovorov za zaščito manjšin, niti samo zato, da označim neenakost števila.

Situacija, za katero gre, je na splošno **praktično** označena s tem, da spada neki narod ali del naroda v državo, ki ne predstavlja za ta narod, temveč za drug narod takozvano narodno državo.

Na mestu »v manjšinskem položaju« bi se moglo tudi reči »v položaju drugorodcev« ali pa »v položaju narodnosti (nacionalitet)«. Tudi naš kongres se je nazival kongres evropskih »nacionalitet«. Terminologija je, kakor sem že poudaril v uvodu k svojim člankom, še zelo nedoločena in nestalna.»

Jasno je, da so manjšine, nacionalitete, drugorodci ali kakorkoli jih hočemo imenovati, **v znanstvenem oziru** z ene strani del države kot ljudstva in predmet dotične kategorije politike, (Kjellénove »Demopolitike«), a z druge strani del ljudstva ali tudi vse ljudstvo enega naroda (kakor Lužičani v Nemčiji) in torej predmet dotične kategorije etnike, ki bi se po analogiji zvala demoetnika.

Obe vkupaj, demopolitika in demoetnika o manjšinah, narodnostih (nacionalitetah) ali drugorodcih, bi tvorili glavni del vede o narodnostih ali nacionalitetah (Nationalitätenkunde), kakor smo jo na moj predlog nazvali, ko smo sestavljali dnevni red za zadnji kongres.

K zaključku naj izrečem misel, ki me v moji, upajmo, nepreoptimistični veri v odrešilno moč

resnice vedno bolj prevzema. Zdi se mi namreč največjega pomena za boljše medsebojno spoznavanje evropskih držav in narodov in s tem za evropski mir, da se **politika** v Kjellénovem pomenu besede in **etnika**, kakor sem ji tu gori poskusil začrtati nekaj osnutek, določita kot dve poglavitni študijski tvarini in da se v vsaki državi vsaj na enem vseučilišču ustanovi zavod za gojenje teh dveh ved, s posebnim ozirom na evropske razmere, torej institut za politiko (vedo o državah), etniko (vedo o narodih) in nadalje, vsaj v tistih državah, kjer so nacionalitete ali alogenske, aloglotske, alofonske ali podobne manjšine, za vedo o nacionalitetah.

Dodatek.

Da nekoliko ponazorim, kakšno delo in koliko dela bi imeli taki naučni instituti, dodajam tu razne odstavke iz svojega že večkrat omenjenega poročila o zadnjem kongresu evropskih narodnosti.

Sestava in uspeh III. narodnostnega kongresa.

Izmed narodov, ki se na evropskem kontinentu nahajajo v položaju, kateri se po mojem predlogu naziva manjšinski, drugorodski ali narodnostni položaj, so bili na našem kongresu zastopani sledeči (po alfabetskem redu): češki, danski, hrvatski, katalanski, madjarski, nemški, poljski, ruski, slovenski, srbski (toda ne južnoslovanski srbski, nego severnoslovanski, namreč lužiški), ukrajinski in židovski narod. Manjkali so torej še razni narodi in tudi izmed prisotnih niso bili vsi z vsemi svojimi deli zastopani. Na primer je bil ukrajinski narod zastopan s svojim delom iz Rumunije, ne pa tudi s svojim deloma iz Češke-Slovaške in Poljske. Prav to vprašanje, namreč vprašanje udeležbe raznih še manjkajočih narodov in raznih še manjkajočih delov že zastopanih narodov, je letos še bolj ko lani pritiskalo na naše delo in prav tik pred koncem kongresa dovedlo do izstopa nemčijanskih (če pravimo Srbija in srbijanski, smemo praviti tudi Nem-

čija in nemčijanski) Dancev, Poljakov in Srbov in do abstinence vseh ostalih Slovanov razen Ukrajincev iz Rumunije in mene iz Italije. Vprašanje je največjega pomena za razumevanje dosedanjega in za presojo daljnjega razvoja kongresov evropskih narodnosti in zato ga moram v posebnem poglavju vsaj v glavnih točkah pojasniti.

Sporna vprašanja glede sprejema novih skupin.

Slo je za sledeče, tu po geografskem redu navedene skupine raznih, deloma še ne zastopanih narodov: za friško in litevsko skupino iz Nemčije, belorusko, litevsko in ukrajinsko iz Poljske, ukrajinsko iz Češke-Slovaške, židovsko iz Avstrije in za dve bolgarski skupini iz Jugoslavije in Grške. Razlogi, iz katerih je pripust zastopnikov teh skupin bil ali vsaj mogel biti sporen, so zelo različni. Izražam se tako pogojno, ker je na kongresu samo friško vprašanje stopilo v ospredje. O litevski skupini iz Nemčije in židovski iz Avstrije se na primer sploh ni razpravljalo in ju zato tukaj preidem. Friško vprašanje tvori radi svojega pomena za potek zadnjega kongresa posebno poglavje.

Pri Belorusih, Litevcih in Ukrajincih iz Poljske (ne pa, če se ne varam, ali vsaj ne v isti meri pri Ukrajincih iz Češke-Slovaške) je bila glavna sporna točka izjava, katero bi bili radi javno podali ob vstopu v našo kongresno zajednico. Po vzgledih iz stare avstrijske parlamentarne prakse bi se moglo govoriti o nekaki državnopravni rezervaciji, ki bi z eventualno iredentistično ostjo bila v nedopustnem nasprotju s temeljnim razpravnim načelom našega kongresa.

Pri Bolgarih je bila težava v tem, da so predlagali zastopnike, ki bivajo izven Jugoslavije in Grčije. Pripust, takih zastopnikov bi kršil drugo naše temeljno razpravno načelo, da naj se namreč našega skupnega dela udeležujejo samo delegati iz dotičnih držav. Sporno vprašanje se je bilo letos približalo, kompromisni rešitvi, ki bi se bila skoraj gotovo od

vseh strani sprejela, da ni bilo treba radi friškega vprašanja sploh odložiti sprejemanja novih skupin.

Kolikor se bolgarskih skupin kot takšnih, ne samo njihovega zastopstva tiče, ni prišlo v razpravo drugo vprašanje, ali namreč sploh obstoji bolgarska skupina v Jugoslaviji. Seveda sem že mnogokrat imel priliko o tem privatno govoriti, kakšenkrat tudi skušal poglobiti svoje subjektivno prepričanje na ta način, da sem zavzemal nekako neutralno stališče vpričo zastopnikov nasprotnih tez. Drugače se najrajši držim pri tem vprašanju, kakor pri vseh vprašanjih notranjega razmerja med južnimi Slovenci, zlatega pravila, da se ta vprašanja morda najpočasnije, a gotovo tudi najbolje rešijo med prizadetimi samimi. Saj se morajo še sami šele dokopati do njih pravega razumevanja. Ko se pa zunanjestoječi vmešavajo v te spore, se spominjam vedno onega starega slovenskega stotnika, ki je odgovoril generalu, ko je grajal, da vojaški plašči v skladišču niso prav zloženi: «Pustite to, gospod general, tega niti jaz sam prav ne razumem». Vsekako moramo na našem kongresu, in kdor predseduje v prvem redu, presojati sporna vprašanja z nekega skupnega, torej višjega vidika in v dvomljivih primerih odločiti za manjšinsko tezo proti večinski tezi, prej ko narobe. V ostalem se zlasti glede bolgarskih skupin, vsaj kolikor gre za naš kongres, ne sme mešati etnografsko vprašanje s teritorialnim vprašanjem. Za naš kongres se lahko prizna obstoj bolgarske skupine v Jugoslaviji, ne da bi se s tem že odločilo, ali je del Makedonije, ki pripada Jugoslaviji, srbski ali bolgarski ali neopredeljen. Če je na primer avtohtono prebivalstvo caribrodškega okraja bolgarsko, potem obstoji v kraljevini, ki se baš imenuje kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, tudi ena bolgarska skupina, ki se v tej državi, vkljub vsemu bližnjemu etnografskemu sorodstvu, vendar nahaja «v drugorodskem položaju». Skoro gotovo ne ustrežem s tem razlaganjem niti eni niti drugi prizadeti strani, niti sem tako neskromen, da bi iz tega samega sklepal,

da imam prav. Mislim tudi na bolgarsko stran, ker je ona prikazovala vprašanje pripusta delegatov bolgarskih skupin skoraj vedno v luči bolj teritorialnih kot etnografskih kriterijev. Zato se je v krogih našega kongresa govorilo več o makedonskih ko o bolgarskih skupinah.

Friško vprašanje.

Frizi živijo v Holandiji in Nemčiji.

K našemu kongresu so se pa priglasili samo takozvani severni Frizi, ki bivajo v Šlezviku, iztočno, oziroma severno od ustja Labe, ob obalah in na otokih Severnega morja. Brez dvoma govorijo Frizi poseben germanski jezik, ki je bližji angleščini kot nemščini. Dvomljivo pa je po glasovih iz njihove lastne srede in seveda tudi iz krogov tistih dveh narodov, h katerima bi jih bilo treba drugače prišteti, so li pravi narod ali le nekako pleme, nekaj Stamm, kakor se nemški pravi. Kar se posebej severnih Frizov tiče, se etnografsko vprašanje na licu mesta komplicira s političnim, ker v Šlezviku mejita drugo ob drugo dansko in nemško politično in kulturno območje in je vsaj za lokalno politiko vendar pomembno, priznava li se par tisoč domačega prebivalstva več ali manj k nemški narodnosti in kulturi ali pa k posebni friški narodnosti in povrh, kolikor jim je treba zunanje kulture, k danski kulturi. Z druge strani rad priznavam, da je vprašanje severnih Frizov za tako veliko državo kakor Nemčijo in tako velik narod kakor nemški zelo podrejenega pomena in da more torej večina Nemcev presojati to vprašanje s precejšnjo objektivnostjo. Zlasti pa verujem, da je za take može kakor dr. Pavla Schiemanna, zelo uglednega voditelja nemških manjšin v okviru naših kongresov, vprašanje severnih Frizov zgolj načelno vprašanje in da se taki može upirajo pripustu te skupine k našemu kongresu zares samo radi tega, ker severni Frizi po njihovem niso narod in ker bi prav radi tega pripust friške skupine tvoril skrajno nevaren, naravnost poguben precedens za

naše daljnje delo. Dr. Schiemann razlaga to mnenje tako obširno in tako dosledno na podlagi svojega globoko premišljenega pojmovanja narodnostnega vprašanja, da mora nasproti njegovi tezi glede severnih Frizov biti izključen vsak sum kake politične tendencioznosti. Prav tako ne morem dvomiti o dobri veri danske, poljske in srbske skupine v Nemčiji, ki so nasprotno zahtevale, da se sprejme tudi friška skupina. Te skupine so s friško in v zadnjem času tudi z litevsko skupino vred organizirane v politični zvezi «Verband der Minderheiten in Deutschland». Tako je vprašanje pripusta friške skupine k našemu kongresu postalo vprašanje prestiža in obstoja za to zvezo samo. K temu prihaja nezadovoljnost omenjenih manjšin z njihovim položajem v državi. Z odkritostjo, ki priča za njegovo močnatost in idealnost, je dr. Pavel Schiemann po izstopu nemčijanskih Poljakov, Dancev in Srbov omenil pritožbo manjšin v Nemčiji radi zavlačevanja rešitve šolskega vprašanja potom zakona in s tem namignil na nekaj, kar je sopovzročilo zadržanje onih manjšin.

JOSIP AGNELETTO :

GOSPODARSKO STANJE PODEŽELSKEGA PREBIVALSTVA V JULIJSKI KRAJINI

Leta 1921.¹⁾ je bilo našteti v Julijski Krajini z Zadrom in Trbižem, toda brez Reke 919.987 prebivalcev. Od teh je živel v 13 seliščih z nad 4000 stanovalci 361.193 oseb. (Trst: 228.582, Pula: 36047, Gorica: 26334, Zader: 11900, Tržič: 9659, Rovinj: 9453, Koper: 8102, Izola: 5932, Piran: 5587, Vodnjan: 5202, Gradež: 5113, Idrija: 5041, Mali Lošinj: 4060). V seliščih z manj kot 4000 prebivalci in v rastresenih hišah, tedaj na deželi pa je živel 558.794 oseb. Od celokupnega prebivalstva je bilo v starosti nad 10 let v vsej Julijski Krajini 753.963 oseb in po uradni statistiki bi se bilo od teh pečalo s poljedelstvom v celi krajini le 215.867, tedaj niti ne tretjina nad 10 let starih oseb. Od teh je bilo:

poljedelcev - lastnikov z družinami	174884
fevdnikov in užitkarjev	253
zakupnikov - najemnikov	1011
kolonov in delavcev na polovico	8494
obvezanih kmetov	208
poljskih dninarjev in hlapcev	27077
poljskih upraviteljev in poslovodij	224
vrtnarjev, cvetličarjev in tobakorejcev	511
ovčarjev, volarjev in pastirjev	2241
živinorejcev, čebelarjev in svilorejcev	11
gozdarjev, ogljarjev in drvarjev	498
poljskih in gozdnih čuvajev	455
	215867

¹⁾ Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1° dicembre 1921, III. Venezia Giulia, Roma 1923. Prim. tudi L. Č.-jev članek: Gospodarstvo Julijske Krajine. V. v „Edinosti“ od 14. oktobra 1926.

Ti podatki se nam ne zdijo povsem točni, ker je bilo po isti uradni statistiki na drugi strani naštetih v Julijski Krajini 74.857 družin, ki so se pečale s poljedelstvom; te družine so imele 420.371 članov. Ako primerjamo to število s številom onih, ki so živeli na deželi, t. j. v seliščih z manj kot 4000 prebivalci (558.794), vidimo, da se je bavilo s poljedelstvom celih 75% podeželskega prebivalstva ali 45% celokupnega prebivalstva Julijske Krajine. Ogromno večino tvori pri nas kmet-gospodar, ki obdeluje svojo lastno zemljo; takih družin je bilo 61051 s 349.519 člani. Kmetov zakupnikov (najemnikov) je bilo 365 in njih družine so štejele 2495 oseb. Poljskih delavcev-dninarjev, gozdarjev in pastirjev pa je bilo 10.571 in njih družine so štejele 48.763 oseb. Število kolonov je v Julijski Krajini nizko; naštetih je bilo 2871 družin z 19.594 člani, večinoma (tri četrtine) na Goriškem (v Brdih in v Furlaniji) in nekaj (ena četrтина) tudi v zapadni Istri.

Julijska Krajina je tedaj pretežno agrarna dežela in kmečki stan zasluži posebno pozornost že z ozirom na svoje število, neglede na njegov visoki pomen s socialnega in narodnogospodarskega stališča.

Na deželi ne poznamo strogo ločene meje med kmečkim stanom in drugimi stanovi; tudi mali trgovci in obrtniki se pri nas bavijo s kmetijstvom, tako da je gospodarsko vprašanje našega kmeta obenem gospodarsko vprašanje tudi ostalih pridobitnih in posredujočih stanov, ker so od kmečkega stanu odvisni in delijo z njim usodo. Po gospodarskem stanju kmečkega stanu se radi tega lahko sodi v splošnem gospodarsko stanje vsega prebivalstva na deželi.

Julijska Krajina je bila pred vojno gospodarsko ena najbolj zaostalih dežel bivše Avstrije; to velja še prav posebno za Istro in Kras. Temu zaostanku ni iskati vzroka le v mačehi prirodi, ki je obsula naše hribe in planjave z divjim krasom, ampak predvsem v pomanjkanju vsakega smotrenega in umnega gospodarstva, v pomanjkanju poljedelskih šol in po-

ljedelskega pouka ter v zanemarjenju splošne izobrazbe podeželskega prebivalstva.

Avstrijska centralna uprava je bila zvalila s svojih ramen skrb za ljudsko šolstvo, skrb za poljedelstvo in gospodarsko povzdigo prebivalstva na deželne zборе in odbore. Kjer so ti razumeli in hoteli razumeti svojo nalogo, je bilo tudi kulturno in gospodarsko stanje dežele povoljno; kjer pa niso bile deželne korporacije svoji nalogi kos, tam je trpela osnovna izobrazba in gospodarstvo, zlasti pri malem in srednjem kmetu, ki nista bila v stanju, da bi se bila iz lastne moči, brez šole, brez gospodarskega pouka, brez podpor, povspela do višje gospodarske stopnje, do umnega gospodarstva. Žalostno gospodarsko stanje Istre je temu živ dokaz.

Komaj dobrih 10 let pred vojno se je bila pričela centralna dunajska vlada bolj zanimati za naše južne kraje, morda ravno zato, ker so bili obmejni kraji, ali ob izbruhu svetovne vojne bilo je še prav malo storjenega za povzdigo kmetijstva v Julijski Krajini, katera bi bila lahko postala vzlic svojemu Krasu zelo plodovita dežela po svoji legi in po svojem podnebju.

Kdor je imel priliko občudovati kmetijstvo v Poadižju, ki se nahaja glede podnebja in kakovosti zemlje na istem, ako ne na slabšem kakor Julijska Krajina, bo priznal, da je žalostno stanje našega poljedelstva pripisati ne morda zanikrnosti tukajšnjega prebivalstva, ampak slabi volji in zanikrnosti deželnih in državnih činiteljev, ki niso hoteli ali niso znali za časa Avstrije ničesar storiti za kmeta.

Nekaj dobrega in koristnega je bilo vendar tudi pri nas storjeno. Furlanska nižina ob Soči ni bila le opremljena z vsemi modernimi napravami za namakanje in izkoriščanje vodne sile za razsvetlavo in pogon, temveč je za njeno gospodarsko povzdigo storil deželni odbor in zbor vse, kar se je v predvojnih razmerah sploh storiti dalo. Tudi za postojnski okraj in za Idrijo je skrbela deželna uprava Kranjske bolj, nego se je skrbelo za Kras in za druge

predele sedanje Julijske Krajine. O tem se prepriča na prvi pogled vsakdo, ki Julijsko Krajino prepotuje. Zunanje lice potokov, hudournikov, cestâ, polja, hiš in vasi mu pove, kako se je ondot gospodarilo.

Tako imamo ob izbruhu svetovne vojne v Julijski Krajini kraje s povsem različnim gospodarskim stanjem. Na eni strani najdemo krepak kmečki stan, brez dolgov, z zasiguranim gospodarskim obstojem, kar velja zlasti za nekdanjo Goriško deželo ter za Notranjsko; na drugi, južni strani, deloma na Krasu in skoro po vsej Istri, pa je bilo ljudstvo še zadolženo in je moralo biti trd boj za svoj obstanek in za vsakdanji kruh. Ali je bilo morda pričakovati kaj drugega, ko je bilo na primer v Istri kmečko ljudstvo glede obdelovanja svojega polja in agrarne tehnike sploh še na isti stopnji kakor za časa napoleonskih vojen?

Gospodarsko stanje podeželskega ljudstva v Julijski Krajini je bilo tedaj ob izbruhu svetovne vojne v severnem delu povoljno in stabilizirano, v južnem delu pa za silo znosljivo. Trdo je bilo sicer življenje, posebno v Istri, ali z dohodki kmetijstva, z denarjem od izseljencev, z delom malih posestnikov po tvornicah, z ribarstvom in prekupčevanjem si je bilo preskrbelo podeželsko ljudstvo stalnih dohodkov, tako da je bila vsaka nevarnost za obstoj srednjega in tudi malega kmečkega stana odstranjena. Dolgovi, ki so se delali ob gotovih sezonah, so se odplačevali. Kljub temu pa je zadolženost še obstojala, ali ljudstvo ni bilo več zadolženo pri zasebnikih, ampak pri svojih lastnih zadružnih posojilnicah.

Vojna pa je z devalvacijo denarja in s porastkom cen kmečkih produktov izbrisala zadnji dolg pri skrbnem kmetu. Ne le da je ljudstvo poplačalo svoje predvojne dolgove, ampak si je tekom vojne prihranilo tudi težke milijone. O tem nam priča stanje hranilnic in posojilnic po deželi. Dežela je bila polna denarja, tako da so nekateri zavodi sprejemali hranilne vloge le še brezobrestno. Izjemo je delal le oni pas ob zapadni strani Julijske Krajine,

ki je bil opustošen od vojnih operacij in iz katerega je moralo ljudstvo v begunstvo.

II.

Z vojno so prenehali ti posebni dohodki, ki jih je kmečko ljudstvo ravno radi vojne imelo. Devaluacija denarja, ki je dosegla ob premirju 50% prave vrednosti, je naraščala od dne do dne, dokler ni prišla uradna zamenjava kron v lire, katera se ni žalibog popolnom izvedla, bilo radi prirojene konservativnosti kmečkega prebivalstva, ki z nezaupanjem sprejema vsako novost, bilo radi načina in naglice, s katero se je zamenjava izvajala.

Poleg tega so bile pripuščene k zamenjavi le krone, ki so se nahajale v Julijski Krajini, in izključen je bil od zamenjave ves denar tukajšnjega prebivalstva, ki je ostal ob premirju onstran premirne črte. Razumljivo je, da so med vojno zasebniki in zavodi nalagali denar radi varnosti pred vojnimi operacijami rajši v zavode v zaledju nego v tukajšnje zvođe in da je bilo ob koncu vojne mnogo denarja izven dežele. Ali uvoz tega denarja je bil strogo prepovedan od novembra 1918. do maja 1919.; tedaj je bila zamenjava že zaključena. Tako je ostalo po 20. aprilu 1919. nezamenjanih kron v Julijski Krajini okoli 20 milijonov in preko meje okoli 50 milijonov, skupno nad 70 milijonov kron.

To je bil poleg vojne škode najhujši udarec, ki je zadel podeželsko ljudstvo naše krajine v zadnjih petdesetih letih.

Vojna ni prizadela direktno vse Krajine, ampak le njen zapadni del, zato pa je bil prizadeti del gospodarsko skoro uničen. 130 občin je ogromno trpelo; dosti jih je bilo docela uničenih, kakor Doberdob, Kostanjevica, Miren, Števerjan, Ločnik, Tržič, Gorica in Gradiška. Poškodovanih ali porušenih je bilo okoli 28.000 poslopij, od teh 8000 popolnoma. V Julijski Krajini, in sicer pri tržaški intendanci je bilo prijavljenih do 30. junija 1926. leta 160.650 napovedi vojne škode v skupnem znesku L 1.225,678.596. Od teh na-

povedi je bilo rešenih do 30. VI. 1926. 99.060 ali 61.66% za prijavljenih L 530,828.328 ali 43.30%, ki so se likvidirale z L 381,128.796 ali 71.80%. Likvidacija je bila najbolj počasna pri intendanci v Trstu in Trentu; dočim se je tu likvidiralo do 30. VI. 1926. le 43.30%, odnosno 41.41% napovedi, je bilo likvidiranih v Vidmu, kjer jih je bilo največje število (293.837 v vrednosti 1.495,242.031 lir) 63.71%, v Bellunu 66.41% in v Benetkah celo 79.29%²⁾.

Vojna škoda ni niti danes še vsa likvidirana, tem manj izplačana. Ali tudi ko bo izplačana, ne bo še zaceljena ta velika gospodarska rana, kajti izplačila se ne vrše v gotovini, ampak po večini v obveznicah, ki notirajo okoli 30% pod svojo nominalno vrednostjo. Iz teh podatkov si lahko predstavljamo silo udarca, ki ga mora Julijska Krajina nositi; pri tem bodi omenjeno, da znaša vojna škoda v goriški pokrajini samo na poljedelstvu 178,901.026.50 lir.

In tako je stopila Julijska Krajina v dobo povojnega gospodarstva, katero z vso pravico lahko imenujemo dobo gospodarske negotovosti, dasi se je pojavila v obliki gospodarske konjunktore ki pa je imela le prehodni značaj.

Z novimi političnimi mejami so bile postavljene tudi nove meje naši gospodarski produkciji: zaprla se je pot proti severu in odprla pot proti jugozapadu. S tem je bilo gospodarsko težišče naše krajine premaknjeno ravno na nasprotno stran, s katero ni imela poprej nikakih gospodarskih vezi.

Stara tržišča za vino in sadje so bila odcepljena od nas. Ako bi bili tukajšnji proizvodi v stanu konkurirati s poljskimi pridelki agrarno mnogo bolj naprednih starih pokrajin, poiskali bi si bili novih tržišč v starih pokrajinah kraljevine ali na novih inozemskih tržiščih, ki so se po vojni odprla italijanskemu izvozu. Toda nezmožnost za konkurenco

²⁾ Zvezek LVI. in LV. (leto VI. - 1927), ki ju je izdal „Istituto Federale di Credito per il Risorgimento delle Venezie“. Prim. tudi po tem viru sestavljene L. Č.-jeve člarke v „Edinosti“ od 18. VIII. ter 9. in 11. IX. 1927.

na širšem trgu je prisilila naše poljedelske proizvode, da so se omejili na domači trg Julijske Krajine, kateri pa ni bil v stan, da konsumira vsega pridelka, zlasti ne vina in sadja, ki sta naletela celo na domačem trgu na močno konkurenco starih pokrajin.

Nujna posledica te konkurence je bilo padanje cen tukajšnjih pridelkov, ne glede na okolnost, da so v novih pokrajinah pridelovalni stroški razmeroma višji nego v starih, predvsem radi zastarele agrarne tehnike. Cene so padle tako, da je nastalo vprašanje, ali se pridelovanje vina, zelenjave in sadja sploh še izplača? Vztrajnost in konservativnost, ki sta pri kmetu globoko vkoreninjeni, nista dovolili, da bi bilo tukajšnje kmečko ljudstvo seglo po drugih bolj koristonosnih kulturah.

Res je, da je vinski pridelek v Julijski Krajini v primeri z ostalimi pokrajinami naravnost neznaten; povprečni pridelek v l. 1925., 1926. in 1927. je znašal pri nas 310.000 hl nasproti 40 milijonom hl v celi kraljevini. Ali pri vsem tem predstavlja vinski pridelek v naši pokrajini, računajoč liter po 2 liri, letni dohodek od preko 60 milijonov lir.

Najti nadomestilo v tako kratki dobi za tako važno kulturo, kakor je ravno vino, ni bilo mogoče in je tudi ni tako hitro pričakovati. **Ali se danes pridelovanje vina tu pri nas izplača, je vprašanje; da se pa v daljni bodočnosti ne bo izplačalo, ni več vprašanje, ampak gotovo dejstvo.**

Doba gospodarske konjunktore je bila pri našem poljedelstvu kratka in nastopila je povojna gospodarska kriza, ki se je pojavila po celem svetu kot neizbežna posledica dolgoletne krvave vojne. Ali poleg **svetovne** ali splošne gospodarske krize je zadel naša kmetijstvo, posebno pa vinorodne kraje, še **krajevna kriza**. To poslednjo krizo poznajo samo oni kraji, ki so radi novih mej prišli ob svoja stara naravna izvendeželna tržišča. Te krize ne poznajo stare pokrajine kraljevine; nasprotno, po vojni so se njih tržišča še pomnožila. Tudi zato je sedanji gospodarski položaj novih pokrajin na slabšem nego starih po-

krajin. S tem dejstvom moramo vsi računati, posebno pa še oni činitelji, ki so poklicani, da skrbijo za gospodarski blagor vsega prebivalstva v državi.

Četrty udarec za kmečko gospodarstvo je bila uvedba novega davčnega izterjevalnega sistema, ki je stopil v veljavo 1. januarja 1924. leta. Je treba priznati, da država ni mogla trpeti v svojih mejah dveh iz temelja različnih sistemov pobiranja davkov in zato so se morale nove pokrajine prilagoditi razmeram v starih pokrajinah. Oba sistema, oni **neposrednega** izterjevanja s strani države, kakor je bil v veljavi do 1. jan. 1924., kakor tudi oni **posrednega** izterjevanja potom zakupnikov, imata svoje dobre in svoje slabe strani. Prvi sistem je bil za naše gospodarske razmere, kjer imamo opraviti večinoma s siromašnim prebivalstvom, ki le redko razpolaga s prihranki in ki ne more vnovčevati svojih pridelkov skozi vse leto enakomerno, ampak kvečjemu enkrat ali največ dvakrat na leto, kjer imamo še (po Istri) lepo število analfabetov, ki niso v stanu kontrolirati izterjevalca-zakupnika, bolj primeren kot sistem zakupnikov, ki zahtevajo ob zapadlosti neizprosno plačilo. Dokler je državna finančna uprava sama izterjevala davke v svoji lastni režiji po svojih lastnih uradnikih, je lahko postopala bolj obzirno, je čakala na zapadle davke lahko leta in leta in se je zadovoljevala s plačevanjem na račun, le da je davkoplačevalec pokazal svojo dobro voljo. Pri zakupnem načinu izterjevanja je pa to nemogoče, ker mora zakupnik sam točno plačevati državi dogovorjeno zakupnino. Zato je ta sistem trd in spojen z večjimi stroški za netočnega davkoplačevalca.

Z druge strani je treba priznati, da je izterjevanje potom zakupnikov v gospodarsko dobro stoječih krajih in za gotove stanove, kakor uradnike, trgovce in tudi celo za delavstvo, tedaj za vse one, ki imajo stalne ali redne dohodke, praktičnejši in primernejši, ker prisili davkoplačevalca, da si razdeli sorazmerno davčno breme na 6 letnih obrokov in da jih točno plačuje.

V novih pokrajinah je bil s 1. jan. 1924. vpeljan tudi nov **davčni** sistem. Z novim davčnim sistemom so bili vpeljani novi davki. Priznati je treba, da je državni davek, ki ga ljudstvo po deželi plačuje, nizek in primeren razmeram; visoki in občutni pa so občinski davki. Občina je danes nekaj drugega, nego je bila poprej; ima večji delokrog, dosti več dela in tudi dosti več stroškov. Od tod visoko obdavčevanje, ki ga kmečko ljudstvo komaj zmaguje.

Vojna škoda, površno izvedena zamenjava kron, izguba starih tržišč in odjemalcev, nov davčni sistem in nov način izterjevanja davkov so brezdvomno težko zadeli gospodarsko stanje kmečkega prebivalstva kakor tudi gospodarsko stanje vse pokrajine.

To nam najbolj predočuje statistika o dražbah nepremičnin v Julijski Krajini (brez Zadra in Reke) v zadnjih šestih letih. Statistika je sestavljena na podlagi dražbenih oklicev, objavljenih v uradnem listu «Osservatore Triestino». Dočim je bilo dražb v celi Julijski Krajini leta 1921. le 163, je narastlo to število leta 1926. na 411. Statistika je zanimiva tudi v pogledu gospodarskega stanja poedinih pokrajin. Dočim je bilo n. pr. na Goriškem v vseh 6 letih le 238 dražb, jih je bilo v Istri 929.

(Glej razpredelnico na strani 29.)

Z druge strani pa ne smemo prezreti koristi ki jih ima naše gospodarstvo od nove gospodarske in politične konštelacije.

Tretjina Julijske Krajine — 275.941 ha — je porastla z gozdovi. In ravno vključenje naše pokrajine v nov gospodarski krog, v novo gospodarsko enoto, kakršno tvori kraljevina Italija, je pripravilo naše gozdove do njih prave vrednosti in dalo pobudo za razvoj nove lesne industrije, ki je prej nismo niti poznali. Posebno v letih gospodarske konjunktore 1920, 1921, 1922, 1923 so predstavljali gozdovi pravi zlati vir dohodkov ne le za gozdne posestnike in trgovce, ampak za vse prebivalstvo, posebno za delavce in voznike. Tudi v lesni trgovini je nastopila v zadnjih letih gospodarska kriza; cene so padle, ali naši goz-

dovi še predstavljajo in bodo predstavljali za prebivalstvo pravi neizčrpni zaklad, dokler bodo umno upravljani in sekani.

Dražbe nepremičnin.

Sodni okraj	L E T O						Vkupno
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	
Postojna	—	3	5	5	3	10	26
Senožeče	1	1	2	4	—	1	9
Sežana	6	5	7	2	8	7	35
Trst	64	52	56	63	79	89	403
Tržič	1	9	21	22	27	13	93
Tržaška pokrajina	72	70	91	96	117	120	566
Buje	—	1	5	25	10	27	68
Buzet	2	5	8	14	10	5	44
Cres	1	—	—	—	—	—	1
Koper	7	7	9	23	30	38	114
Labin	—	—	1	1	—	5	7
Lošinj	8	8	9	13	13	9	60
Molovun	4	4	12	20	13	16	69
Pazin	1	4	5	12	8	15	45
Piran	11	21	33	27	15	8	115
Poreč	4	10	9	8	23	15	69
Pula	15	13	37	26	44	48	183
Rovinj	8	5	8	13	20	12	66
Vodnjan	4	13	15	20	23	23	88
Pulska pokrajina	65	91	151	202	199	221	929
Goriška pokrajina	9	25	43	49	70	42	238

Drugi in odločilni pojav za naše podeželske gospodarske razmere pa je dejstvo, da je državna vlada z vso svojo močjo posegla v gospodarski razvoj in sklenila povzdigniti gmotno stanje vse dežele z izredno energijo in doslednostjo. Še nikoli ni nobena vlada na tako slovesen način priznala, da je kmečki stan temelj, na katerem sloni država in njena bodočnost, kakor ravno sedanja vlada. Še nikoli se ni kaka druga država vrgla s tako vnemo v boj za povzdigo kmečkega stanu kakor ravno sedaj italijanska država. Organizacija agrarnega kredita, za

katerega prispeva država ogromne svote, povzdiga poljedelskega pouka, vpeljava potujočih kmetijskih šol, izsuševanje močvirij po celi državi, žitna bitka, žitne razstave so nam zadosten dokaz za to. Res je, da se ni agrarni kredít v novih pokrajinah tako izkoristil kakor v starih pokrajinah in da je pri nas agrarni krédit odvisen v prvi vrsti od združnega kredita, ali s časom bo treba tudi temu odpomoči in odstraniti umetne zapreke, ki so se postavile pohodu agrarnega kredita v novih pokrajinah na pot.

Doba gospodarske negotovosti, ugibanja in tveganja je trajala pri nas od konca vojne pa do sedaj; čas je, da preneha in da napravi mesto smotrenemu gospodarstvu, ki bo hodilo in vodilo po natančno vnaprej začrtani poti do končnega cilja: do gospodarskega blagostanja. Ljudstvo se mora vživeti v nove gospodarske razmere in pričeti delati tako, kakor novi čas zahteva. Le s tem si bo popravilo svoje omajano gospodarsko stanje in zasiguralo gospodarski obstoj sebi in svojim potomcem.

III.

Je-li Julijska Krajina v stanu preživljati svoje podeželsko prebivalstvo in mu zasigurati gospodarski obstoj?

Ko je štel svet okoli 1800. leta približno 600 milijonov ljudi, to je okoli tretjino današnjega svetkega prebivalstva, zdel se je preobljuden. Ravno v onem času je pričel mehanični stroj izpodrivati delavsko silo iz tvornic in s strahom so gledali v bodočnost narodni gospodarji in državniki. Maltusova teorija je strašila na evropskem obzorju. Tudi danes se še čujejo glasovi, ki tarnajo o preobljudenosti sveta, o vedno večjem naraščanju človeškega rodu. Prazni strahovi! Ali ne poznamo onega naravnega zakona, ki drži pri povprečni delavnosti človeškega roda ravnotežje med danimi dobrinami in danimi potrebami? Človeštvo napreduje; ne le po številu, ampak tudi po svoji izobrazbi, tehniki in iznajdljivosti novih virov življenskih dobrin. Gospo-

darska zgodovina pozna sicer med šibami božjimi tudi lakoto, ki pa je bila mogoča le v časih vojen in epidemij. Današnja človeška družba s svojo mednarodno organizacijo ne nudi več tal lakotam, ki bi mogle nastopiti le še vsled izjemnih razmer, v ozko odmerjenem času in prostoru, kakor lakota na Ruskem leta 1920. **Narava je pač neizčrpljiva; več ko od nje zahtevamo, več nam daje!**

Tega večnega neizpodbitnega zakona si mora biti svesto tudi podeželsko prebivalstvo Julijske Krajine, ko razmišlja o svojem sedanjem gospodarskem položaju. Otresti se mora malodušnosti, potrnosti in brezupnosti, kajti iz njih se rodi le mrtvilo in smrt. **Trdna jeklena volja**, ki vodi, če treba tudi črez drn in strn, pa rodi novo življenje in pripravlja pot boljši bodočnosti. Življenje je boj, življenje ni praznik. Kdor hoče živeti, se mora boriti; in ravno delo je boj, zlasti boj proti prirodi, v katerem ji tržemo njene skrite zaklade in jih spreminjamo v življenske dobrine. Čim hujša je borba, čim težje je delo, tem obilnejše je plačilo, tem večji je dohodek, ki nam ga zemlja daje.

Poleg volje, z njo vspešno, mora stopati in jo spremljati **izobrazba**. Delavci brez strokovne izobrazbe ne morejo izkoriščati pri svojem delu vseh pripomočkov moderne tehnike. In tako pridemo do nadaljnega spoznanja, da je dohodek prirode ali zemlje odvisen od **volje in izobrazbe** delavskih sil. Čim intenzivnejše je delo in čim popolnejša je tehnična izobrazba, tem večji je dohodek, ki ga zemlja daje človeku. Volja in izobrazba! Teh človeštvo potrebuje, posebno pa naše podeželsko prebivalstvo v borbi za svoj gospodarski obstoj!

Brez zadostne strokovne izobrazbe ni mogoče izkoriščati in uporabljati gospodarskega načela, da je treba s kolikor mogoče malimi stroški doseči kolikor mogoče velike dohodke. Znižati stroške na minimum in povzdigniti dohodke na maksimum bo znal samo oni, ki se poslužuje pri svojem delu vseh tehničnih pripomočkov, ki jih veda in praksa stav-

ljata na razpolago. Da pa je mali in srednji kmet in obrtnik v stanu si pribaviti vse te moderne pripomočke, mora imeti na razpolago tudi **obratni kapital**.

Trdna volja do dela in požrtvovanja, **strokovna izobrazba in obratni kapital** so tri elementi, po katerih more priti podeželsko prebivalstvo Julijske Krajine do gospodarskega blagostanja.

Voljo naj si vsak sam izkuje in izkreše; **ono voljo**, ki ga bo oprostila spon sedanje ravnodušnosti, odrevenele starokopitnosti in vsega onega, kar ga spominja na podedovano konservativnost, ko je človek delal in živel tako kakor njegovi dedje in pradedje od dne do dne. **Ono voljo** naj si izkuje, ki mu bo vcepila stremljenje po novih naukih, novi izobrazbi, novem življenju, in ki ga bo prilagodila novemu času in novim razmeram.

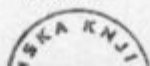
Strokovno izobrazbo mu nudi država. Potujoči poljedelski in živinorejski pouk, ki ga je vlada pred par leti vpeljala, naj ne ostane brezplodna ustanova, ki daja kvečjemu kruha učiteljstvu, ampak naj postane prava, živa šola podeželskega prebivalstva, iz katere naj to črpa vse, kar potrebuje za svojo strokovno izobrazbo. Vsaka šola le nudi nauk, ne vsiljuje ga pa nikdar. Zato mora ljudstvo izsiliti iz take šole kar največ mogoče, da bo občutilo njen blagodejen sad. Motimo se, ako mislimo, da smo zadostili dolžnosti in potrebi po strokovni izobrazbi, ako poslušamo semtertja kako predavanje. Ljudstvo mora, za to da od strokovnega poduka kolikor največ mogoče profitira, naravnost oblegati potujočo šolo — in videti v tej ustanovi svojo dobrotnico in pomočnico, ne pa strašila. Je čas, da pričnemo že enkrat pojmovati pomen teh potujočih strokovnih učilnic! Od ljudstva samega je odvisno, ako bodo te učilnice desegle svoj smoter in pripomogle podeželskemu ljudstvu do tako krvavo potrebne strokovne izobrazbe v naši krajini. Naravno je, da vsa dobra volja in požrtvovalnost ljudstva prav nič ne zaleže in izda, ako ni učiteljstvo, ki so mu poverjene potujoče učilnice kos svoji nalogi. Ni dovolj, da učitelj razume in pozna svoj predmet,

ampak si mora z uljudnostjo, ljubeznijo in odkritosrčnostjo pridobiti pri ljudstvu tudi zaupanje, ugled in spoštovanje. Potujoči učitelj ne sme biti samo učitelj, ampak tudi svetovalec in prijatelj ljudstva, ki mora zlasti gledati na to, da ostane vzvišen nad vsako sebičnostjo. Le tako učiteljstvo bo doseglo pravih uspehov s potujočimi šolami. Strokovno izobrazbo pospešujejo in ljudstvo vzpodbujajo k napredku tudi strokovne razstave in izleti; za obilno udeležbo v največjem obsegu morajo skrbeti pa ne le prireditelji, ampak tudi prebivalstvo samo.

Obratni kapital nudijo podeželskemu prebivalstvu zadruge v okviru svojih razpoložljivih sredstev in v zadnjih letih tudi država v prav obilni meri kakor morda malokatera država v Evropi.

V Julijski Krajini imajo zadruge razposojenega denarja pri poljedelcih in obrtnikih preko 80 milijonov lir. Samo zadruge včlanjene pri «Zadružni Zvezi v Trstu» so imele koncem 1926. leta med ljudstvom, in to po ogromni večini med kmečkim ljudstvom, preko 45 milijonov posojil, ki so bila pač le agrarna posojila.

Agrarni kredit je ali **obratni kredit** (za obdelovanje, za nakup semen, gnojil, strojev in živine, predurmi na poljske pridelke itd.), ali **investicijski kredit** (za nakup posestev in zemljišč, za nasade, za spremembe kulturnih vrst, za zidanje gospodarskih poslopij, cest, vodnjakov, vodovodov in napeljavo električne luči). Agrarna posojila se dajajo za dobo od 6 mesecev do 5 let, na osebni kredit ali tudi na vknjižbe. Obrestna mera je primeroma nizka, 5—6%. V Julijski Krajini imajo pravico dajati agrarna posojila «Banca nazionale del lavoro e della cooperazione» iz Rima s filijalkama v Trstu in v Gorici, ter «Istituto federale di credito per il risorgimento delle Venezie» v Benetkah, ki ima filijalke v Trstu, v Gorici in v Puli; agrarni kredit za daljšo kot 5 letno dobo daje tudi «Istituto di credito fondiario per le Venezie» v Benetkah. Ministrstvo za narodno ekonomijo pa lahko pooblasti za take operacije tudi

hranilnice, monte, kreditne zadruge, gospodarska društva in druge zavode.

Kakor smo že omenili, ni imela do sedaj Julijska Krajina od agrarnega kredita onih koristi, ki so jih bile deležne druge pokrajine. Do pred malo časa je dajal pri nas agrarna posojila po obrestni meri 5—6% le Istituto federale per il risorgimento delle Venezie, ali direktno ali potem takozvanih partecipirajočih denarnih zavodov. Ne le, da ni bila oblika, kakor se je ta kredit podeljeval in izterjeval, ljudstvu prikupljiva in da se za ta kredit kljub nizki obrestni meri ljudstvo ni potegovalo, temveč so se tudi prošnje prepočasi reševale in dosti se jih je odbijalo, četudi so nudile zadostno kritje. Tudi sedaj stavlja ta zavod glede garancije in izplačevanja take pogoje, da se kmečko ljudstvo le težko odloči za najetje takega posojila.

Drugi zavod «Banca nazionale del lavoro e della cooperazione» je šel pri podeljevanju agrarnega kredita ljudem bolj na roko, njegovi pogoji so bili lažji, delal je hitreje brez ceremonij, ali radi višje obrestne mere (7—7½%) je bilo po kreditu manjše povpraševanje.

Pri vsem prizadevanju državne oblasti in pri vseh onih močnih svotah, ki jih stavlja zavodom, ki podeljujejo agrarni kredit, na razpolago, je naša pokrajina od te hvalevredne ustanove doslej malo imela. V Julijski Krajini, kjer je združništvo tako močno razvito in kjer imamo po deželi toliko varnih, močnih zadrug, ki nudijo po svojem ustroju neomejenega jamstva največjo garancijo, ki jo sploh more danes kak denarni zavod nuditi, **moral bi se agrarni kredit podeljevati potem zadrug samih**, katerim bi država, bilo tudi proti posebni garanciji, dala na razpolago potrebne fonde. Le na ta način bo agrarni kredit izpolnil svojo nalogo in dolžnost pri reševanju gospodarskega problema Julijske Krajine.

IV.

Viri dohodkov podeželskega prebivalstva Julijske Krajine so v glavnem: poljedelstvo in živinoreja,

obrt in trgovina, delavske mezde, ribarstvo, kamnoseška obrt, tujski promet in pošiljatve izseljencev.

Prvi in glavni vir dohodkov tvorita seveda poljedelstvo in živinoreja. Površina Julijske Krajine meri 922.621 ha, od katerih je 854.002 ha plodne zemlje. Ker šteje vsa krajina 919.987 prebivalcev, pride povprečno na 1 km² 100 oseb, dočim jih pride v celi državi na 1 km² približno 125. Ako upoštevamo 558794 podeželskega prebivalstva, živečega v seliščih izpod 4000 oseb, v primeri z 854002 ha plodne zemlje, odpade povprečno na vsako osebo 1.58 ha plodne zemlje. Ako pa vzamemo, da živi od poljedelstva le 420.371 oseb, potem odpade na osebo 2.33 ha zemlje. Jasno je iz tega, da imamo v Julijski Krajini, odštevši veleposestva, opraviti po ogromni večini z malimi kmetijami. Tako pride, vštevši tudi površino veleposestev, na vsako kmečko družino, ki obstoja v Julijski Krajini povprečno od 5.975, torej okroglo od 6 oseb, 12.98 ha zemlje; odštevši veleposestva pa komaj 6—8 ha, v Istri celo samo **2.8 ha**. Ali pri vsem tem je v Julijski Krajini zemlje dovolj.

Pri **dosedanjem** načinu življenja in obdelovanja polja in zemlje seveda ne more prebivalstvo živeti in napredovati. Dohodek zemlje, zemljiška renta je premajhna, da bi mogla pri sedanjem **ekstenzivnem** načinu obdelovanja donášati, česar poljedelec neobhodno potrebuje za svoje življenske in kulturne potrebe. Narodnogospodarska veda je do najnovejšega časa zastopala mnenje, da pri intenzivnejšem obdelovanju zemlje pada zemljiška renta, to je čisti dohodek, ki ga zemlja daje. V smislu dosedanje gospodarske vede je bil zemljiški čisti dohodek odvisen predvsem od površine obdelane zemlje: s površino je rastel in s površino je padal. Zato je dosedanja narodnogospodarska politika zagovarjala ekstenzivno obdelovanje in večja posestva.

Moderna agrarna tehnika in uporaba umetnih gnojil sta ovrgli stari nauk o koristnosti ekstenzivnega obdelovanja zemlje in novejša gospodarska veda je dognala, da ni zemljiška renta (zemljiški čisti do-

hodek) odvisna od **površine** obdelane zemlje, **ampak od intenzivnosti obdelovanja**. Ugotovilo se je n. pr., da nosi 5 ha od ene družine obdelovane zemlje 119 mark na hektar; ako pa ista družina obdeluje le stoti del, to je 500 m² zemlje, potem nosi tako obdelovana zemlja 3248 mark na hektar. Dohodek kmetije od 2½ do 5 ha, obdelovane od ene družine je bil ugotovljen s 186 markami.

V dobi 1906—1910 se je pridelalo na enem hektaru zasejane zemlje:

- v Italiji 11.50 hl;
- v Avstriji 16.60 hl;
- v Nemčiji 25 hl in
- na Danskem 34.70 hl pšenice.

Leta 1926. pa je znašal povprečni pridelek pšenice v Italiji okoli 20 hl na hektar, a bila so polja, na katerih se je pridelalo do 32 hl pšenice. Iz teh podatkov je razvidno, v kakšni meri je odvisen pridelek od intenzivnega obdelovanja zemlje.

Na letošnji žitni izložbi v Rimu je bila zastopana tudi Julijska Krajina. Vse štiri pokrajine so razstavile svoj žitni pridelek in priznati moramo, da ni ta pridelek zaostajal niti najmanje za pridelkom drugih pokrajin ni po absolutni ni po relativni kolikosti. S tem je dokazano, da se poljedelstvo Julijske Krajine z vztrajnim smotrenim delom in z uporabo novih tehničnih pripomočkov dá povzdigniti na stopnjo, kjer se nahaja poljedelstvo v starih pokrajinah. Treba je le več delati in bolje delati, nego se je pri nas dosedaj delalo.

Govorili smo o konkurenci, s katero se imajo boriti nekateri važni pridelki našega poljedelstva, zlasti vino. S to konkurenco treba računati ne le za sedaj, ampak tudi za bodoče. Naša vina ne bodo mogla vsled svoje kakovosti nikoli uspešno konkurirati z vini iz starih pokrajin. Iz tega sledi, da je treba vinsko produkcijo, ki je pasivna, znižati na minimum in mesto vina gojiti take pridelke, ki konkurence ne poznajo in se lahko hitro vnovčijo, kakor

žito in sočivje. Kljub temu se ljudstvo noče otresti tega plodonosnega dela, bilo vsled svoje vztrajnosti pri vsem, kar je podedovalo, ali morda v prvi vrsti pa vendar zato, ker nima pravega nadomestila za ta pridelek. Prva skrb države in potujočih kmetijskih šol mora biti, da se čim prej pridelovanje vina v Julijski Krajini zniža na najmanjšo količino in najde za vino primerno nadomestilo v žitu, morda celo v tobaku ali drugih kulturah. Tobaka se je pridelalo l. 1925. v Tržaški pokrajini 73.512 kg, v Pulski 37.390 in v Oglejski občini (sedaj v Videmski pokrajini) 57.512 kg. (*L'economia della Venezia Giulia nel 1926. Trieste 1926. str. 28.*)

Velik del mizerije našega kmečkega prebivalstva je pripisati, zlasti v Istri, izvzemši podgrajski okraj, neomejeni delitvi in neusmiljenemu razkosavanju kmečkih posestev, kar je pomenilo pri dosežanju ekstenzivnem obdelovanju sistematično uničevanje kmečkega stanu. Leta 1885. je bilo v Istri 97.508 posestnikov s povprečno 3.9 ha zemlje na posestvo; leta 1911. jih je bilo naštetih že 133.703 in povprečen obseg posameznega posestva je padel na 2.8 ha. V koperskem okraju je prišlo na 21.473 posestev le 32.901 ha, tedaj komaj 1.5 ha na posestvo; nasprotno pa je prišlo v podgrajskem okraju, kjer po starem običaju podeduje posestvo le en sin in kjer se posestva ne dele, na 5575 posestev 42.133 ha zemlje, tedaj povprečno okoli 8 ha na posestvo. (S. Peschle: «La distribuzione della proprietà fondiaria in Istria». *Quaderno mensile dello «Istituto Federale di Credito per il Risorgimento delle Venezie»*. Venezia, Ottobre 1924).

Posledica neomejenih delitev kmečkih posestev pri starem načinu podedovanja je izseljevanje, ali v mesto ali v inozemstvo.

Z živinorejo ni v Julijski Krajini dosti boljše kakor s poljedelstvom. Leta 1925. je bilo v Julijski Krajini 393.397 glav goveje živine, 59.551 konj, 233.975 ovc in 193.121 prešičev. Po pokrajinah je bila živina razdeljena tako-le:

	goriška	tržaška	pulsko	reška	zadrška
goveda	59.533	19.681	42.723	10.363	628
konji	6.500	5.101	18.139	293	1.013
ovce	39.000	3.743	153.659	6.032	5.541
prešiči	56.000	11.823	32.244	8.414	640 ¹⁾

in je predstavljala tedaj vrednost od približno 466.000.000 lir. Tudi na tem polju zaostaja naša dežela za starimi pokrajinami. Nič sistematičnega, še nič smotrenega; v celi Julijski Krajini je le par pravih živinorejcev, ki ravnaajo pravo domačim tlom prikladno pasmo. V zadnjih letih je pričela država tudi tej panogi posvečati posebno skrb in pozornost. Da se lažje uklonijo razni predsodki in starokopitnost ljudi, je treba tudi tu predvsem **prepričevalnih vzgledov**. Zato bo več izdal strokovno organiziran izlet v kraje uzorne živinoreje nego vsa predavanja potujočih učiteljev. Pri vsem tem je bila doslej živinoreja našemu kmetu primeroma najboljši vir dohodkov. Živinorejski kraji so gospodarsko najboljše stali kljub temu, da ni bila njih živinoreja na vrhuncu. Notranjska in severna Goriška učita.

Splošno zboljšanje goveje pasme, ponovna vpejljava ovčjereje, povzdiga goriških planin in organizacija kolektivnega (skupnega) vnovčevanja živinorejskih proizvodov so glavne naloge, ki jih je treba na tem polju čimprej rešiti, ako se hočejo dvigniti dohodki, ki jih ta gospodarska panoga prebivalstvu nosi.

Danes je res padla cena živini prav občutno; ali ta nizka cena je le prehodna in nikogar ne sme strašiti skrb za bodočnost živinoreje. Ko bodo cene ostalih dobrin, posebno še industrijskih proizvodov, padle za enak odstotek kakor cena živine, bo izginila sama od sebe razlika, ki jo danes živinorejec tako

¹⁾ „L'Economia della Regione Giulia nel 1926“ Trieste 1926. Izdal „Istituto statistico-economico annesso alla R. Università degli studi economici e commerciali di Trieste“. Prim. tudi po tem viru sestavljeno razpravo L. Č. „Gospodarstvo Julijske Krajine v letu 1926“, v „Edinosti“ od 21., 23. in 30. IX. ter 5. X. 1926.

bridko občuti. Ako bi bili živinorejci tako organizirani kakor so industrijci, bili bi tudi oni v stanu preprečiti tako nagel padec cen, vsaj za gotovo dobo. Ker pa mora priti čas, ko bodo padle cene tudi drugih življenskih potrebščin na odgovarjajočo višino, ne smemo današnjim nizkim cenam živine pripisovati pomena, ki jim ne gre. Omalovaževanje živinoreje bi bilo radi tega neodpustljiv greh, ki bi se na naših živinorejcih krvavo maščeval.

O obrti in industriji naj le mimogrede omenimo, da je lesna industrija, skoro edina industrija v deželi, še večinoma v primitivnem stanju, kjer še vedno prevladuje benečanska žaga. V zadnjih 15 letih znamujemo kljub temu viden napredek, ki obeta, da bo v kratkem moderniziral našo lesno industrijo.

Ta industrija se je omejevala doslej največ na žaganje lesa in je cvetela v okrajih, ki so bogati na gozdovih. Šele v zadnjih letih je napravljen korak naprej: pričelo se je ponekod tudi z izdelovanjem parketov in pohištva, pri čemur ščiti domačo industrijo po vsem pravilno uvozna carina. Omeniti bi bile še mlinarska industrija in opekarne; dočim se prva vzdržuje in se bo razvijala s povzdigo poljedelstva, je druga v stagnaciji radi konkurence, ki ji delata kamen in beton. Kamnoseška obrt je posebnega pomena za naš kraški svet; Nabrežina, Repentabor, Vodnjan so važni kamenolomi, ki dajajo zaslužka domačemu delavstvu. V celi Julijski Krajini je bilo v letu 1924. izritega kamnja in drugega materiala za 1.436.250 ton v vrednosti 13.044.000 lir. Izvzemši dve podjetji v Nabrežini se nahaja pri nas Kamnoseška obrt še v primitivnem stanju, brez modernih tehničnih strojev in priprav. Mimogrede naj omenimo še cementno industrijo «Cementi Isonzo» ob Soči, ki lahko producira 75.000 ton cementa na leto in ki je dajala leta 1926. zaslužka 725 delavcem. Pravi predpogoj za industrijski razvoj Julijske Krajine pa bo podan šele z racionalnim in intenzivnim izkoriščanjem vodnih sil, ko bo pogonska sila, ki jo predstavljajo naše vode, spremenjena v električno energijo. V teh vodnih silah so skriti in neizkoriščeni še

ogromni kapitali. Država se zaveda tega bogastva in skuša s svojo moderno vodno zakonodajo, preko starih vodnih pravic, pospeševati najintenzivnejše izkoriščanje vodâ v prospeh narodnega gospodarstva.

Od raznih zgoraj omenjenih virov dohodkov naj se dotaknemo le še **izseljevanja** in tujskega prometa. Gospodarska in socialna zgodovina nas uči, da izseljevanje pada z gospodarskim povzdigom dotične gospodarske enote. Izseljevanje iz Julijske Krajine je pričelo par desetletij pred koncem XIX. stoletja in je zavzemalo vedno večji obseg, izvzemši vojni čas. Ob zanemarjenem gospodarskem stanju dežele in pri načinu gospodarstva, ki ni moglo preživljati malega kmeta, je bilo izseljevanje nujno potrebno. Ali s povzdigo strokovne izobrazbe in s pripomočki, ki jih država nudi poljedelskemu stanu v vedno večji meri, mora tudi pri nas končno zmagati intenzivno gospodarstvo in takrat bo dežela v stanu preživljati vse svoje otroke. Sicer pa bi si izseljenec z ono silo in energijo, kakor jo je prisiljen trositi v Ameriki ali Avstraliji, tudi doma na svoji lastni grudi zaslužil za svoje vsakdanje življenje. Seveda iti je moral poprej preko oceana, da se je naučil delati in živeti. Izseljevanje je zlo, bilo v gospodarskem bilo v socialnem pogledu. S povzdigo gospodarskega stanja, zlasti poljedelstva bo to zlo prenehalo samo od sebe.

Tujski promet je v Julijski Krajini, izvzemši Postojno in morska kopališča, ki so v letu 1925. izkazala 85.470 tujcev s približno 160 milijoni dohodkov, skoro nepoznan in vendar so naše gore, naši gorski kraji čaroviti. Človeku, ki je videl Dolomite in Poadižje in obiše potem severno Goriško, Tolmin, Kobarid, Bovec, Predil, soško dolino do Trente, do izvira Soče in do Vršiča, se vsiljuje misel: kaj nudijo več Dolomiti in Poadižje od prirodnih krasot, ki jih uživamo pod Krnom, Kaninom, Mangartom in Triglavom? Prispodablajmo vidno (relativno) višino Dolomitov z našimi ponosnimi gorami ob soških bregovih od Krna tja do Mangarta in od Kanina do Triglava in veličastna slika, ki nam jo nudijo te gore, ne zaostaja za tem, kar nudi tujcu narava Dolo-

mitov. Da, še bolj raznolične in divje so naše gore nego li okršeni, topi, od časa in vremena oglodani vrhovi Dolomitov. In Dolomiti nimajo svoje soške doline z ono azurno čisto vodo, ki je prava redkost prirode, nimajo Trente s Soškim izvirom, nimajo naravnih slapov, ki kakor svilnati prozorni pajčolani prepregajo stene naših gora. Ako je nastal iz prirodne lepote v Dolomitih v teku petdesetih let neizčrpljiv zaklad, zakaj naj bi ostal v goriških gorah ta zaklad večno zaklenjen kakor bajni zaklad sredi Bogatina? Predpogoji za pravi, dobičkanosni tujski promet so podani. Treba je pa odkriti in pokazati te kraje in njih lepote širšemu svetu in poiskati potrebnih kapitalov za investicije, kajti poleg prirodnih lepot hoče imeti tujec, ki troši, tudi vse udobnosti na razpolago. Občine soške doline s trgovci in gostilničarji so poklicane, da store v tem pogledu prvi korak **s primerno reklamo**. Do sedaj ni bilo nikjer ničesar, izvzemši majhne reklamne brošurice za Tolmin in nekoliko privatne reklame med Goričani za Čepovansko planoto. Če ne več, vsaj led bi bil prebit.

V.

Po tem razmišljanju lahko odgovorimo z vso upravičenostjo: Julijska Krajina je pri vsem svojem sedanjem neugodnem gospodarskem položaju v stanu preživljati vse svoje podeželsko prebivalstvo in mu zasigurati gospodarski obstoj, **ali od volje tega prebivalstva je vse to odvisno**.

Zavedati se moramo, da zahteva povojna doba večje žrtve, kakor jih je zahteval predvojni čas. Danes so drugačni predpogoji življenja nego so bili pred vojno, med vojno in par let po vojni. Zato je treba prekiniti s preteklostjo in s prejšnjim načinom življenja v gospodarskem smislu in se prilagoditi sedanjim razmeram, ki zahtevajo od človeka več požrtvovanja, samozatajevanja in potrpljenja.

Se vedno je premalo varčnosti pri podeželskem prebivalstvu Julijske Krajine. Ne le, da se mladina ne zaveda težkega gospodarskega položaja, ampak

tudi starejši rod skuša živeti naprej kakor v časih najvišje gospodarske konjunktore. Za alkohol, za ples in za obleke, posebno s strani ženskega spola, se trosijo po deželi ogromne svote, ki ne stoje v nikakem razmerju z gospodarsko močjo dotičnih družin. Prebivalstvo starih pokrajin bi lahko našim ljudem po deželi služilo v tem pogledu kot najboljši vzgled. Vsaj toliko treznosti in toliko varčnosti si bo moralo podeželsko prebivalstvo pri nas naložiti, kolikor je nahajamo v starih pokrajinah, in izšlo bo zmagovito iz gospodarskega boja.

ALBERT ŠIROK :

PRI NAŠIH UPODABLJAJOČIH UMETNIKIH.

Slovenci smo kmetski narod. Kmet je zdrav, a počasen in starokopiten. Taki smo bili mi v vsem, posebno še v umetnosti. Ko so se drugod razne literarne in slikarske struje že davno preživele, so zazveneli pri nas njih zadnji umirajoči odmevi. Tako smo capljali v vsem več desetletij za drugimi narodi.

V zadnjem času pa smo se precej izpremenili, napravili smo nekaj neverjetnih skokov naprej. Kot bi hoteli popraviti zamudo, smo prehitevali sami sebe. Otresli smo se starokopitnosti, nič nismo več protičasovni in korakamo vsaj v literaturi in slikarstvu dalje v koraku drugih narodov.

Nekaj zaslug za ta napredék imajo tudi naši primorski umetniki, še posebno v slikarstvu. — Primorje. Tu sta se družila sever in jug, dvoje kultur si je podajalo čez nas roke, valovje dvojih uplivov je namakalo našo rodovitno zemljo: ni čudno, če je začelo vsepovsod bujno rastle in cvetje.

* * *

Julijska Krajina ima mnogo umetnikov, a malo razstav. Trst ni prijatelj razstav. Tržačan se razume na opero, na petje, rad posluša dobre koncerte, a slike ga ne zanimajo. Razstave se ne izplačajo in so zato redke, obiskujejo jih povečini le slikarji in njih osebni prijatelji. Slik nihče ne kupuje, pač pa se vsak zgraža, če vidi na razstavi količkaj bolj moderno delo.

Tako je v Trstu, tako je v Gorici. In če je tako pri Italijanih, pri Slovencih ni nič bolje.

Prva slovenska razstava v Trstu je bila l. 1907., to je pred dvajstimi leti. Takrat so razstavili v Trstu

naši najboljši impresionisti Jakopič, Grohar, Jama in drugi. Po tej razstavi so bile vse šibkejše in včasih smo na njih bolj kazali svoje uboštvo kot svojo moč. Med vojno so še te razstave prenehale, po vojni pa smo imeli le še par plahih poizkusov.

Prvo leto po vojni sta razstavila Sešek in Stiplovšek pri Sv. Jakobu bolj za ožji krog svojih prijateljev kot javno. Istega leta je razstavil Sešek v Slovanski čitalnici v Trstu. Tudi ta razstava je bila le bolj za povablence. Šele Seškova razstava pri Sv. Jakobu l. 1920. je bila javna. To je bil prvi Seškov korak v svet; prodal je prve slike, dobil je prvo vzpodbudo, prvič so tedaj listi zapisali njegovo ime.

Zatem dolgo zatišje, ki ga je motil le Klodič s svojo redno letno izložbo marin, za katere so se pa skoro bolj zanimali Italijani kot Slovenci. Šele ko se je vrnil v Trst Černigoj, je padla zopet beseda o razstavi. Impulziven človek kot je, ni mogel prenašati mrtvila in je dvignil l. 1925. mnogo prahu s svojo konstruktivistično razstavo v Gorici. Mladi so se navduševali, stari so se zgražali in Černigoj je bil vesel.

Velik korak naprej smo napravili l. 1927. z binčno razstavo pri Sv. Iyanu v Trstu.

Tu so bili zastopani s svojimi najboljšimi deli štirje naši možje: Gorše, Sešek, Sirk in Bambič.

Ceprav je bila razstava le malo časa odprta je bilo precej udeležbe in naši umetniki so tudi razprodali nekaj slik. Lep izid je prevzel posebno mlajše slikarje z navdušenjem, v njih je vstala nova volja do dela.

Drugih naših razstav ni bilo, a s tem ni rečeno, da so naši slikarji počivali. Delali so prav pridno in so sodelovali pri italijanskih razstavah. Lahko rečemo, da ni bilo razstave v Julijski Krajini, kjer bi ne bili zastopani tudi naši umetniki.

Sicer pa jih je tudi res lepa četa, a kot drevo jeseni je ta umetniška skupina, vsak močnejši sunek vetra otrže nove liste ter jih odnaša v vse smeri.

Že pred vojno so nas zapustili Birolla, Bratina, Cotič, Gustinčič, Klemenčič in Repič.

Gvidon Birolla se je rodil 12. junija l. 1887. v Trstu. Slikarstvo je študiral v Ljubljani in na Dunaju. Slikal je rad ljudske tipe; znan pa je tudi kot pokrajinar in ilustrator. V zadnjem času se je umaknil iz umetniškega življenja.

Valo Bratina se je rodil 6. februarja 1887. v Idriji in je po poklicu igralec. Poleg režiranja in igranja se je pečal tudi mnogo z iscenacijo, s katero si je pridobil v Sloveniji prav lep sloves. Tu je pokazal Bratina mnogo okusa in izvirnosti.

Viktor Cotič se je rodil v Trstu l. 1885. Veselje do risanja ga je gnalo na akademijo na Dunaj. Po končanih študijah je bil nekaj časa za profesorja risanja v Zadru, a zdaj v Mariboru. Tu je tudi ustanovil umetniški kljub »Grohar«. Cotič je impresionistično šolan realist. Razstavil je v Trstu, v Gorici in Zadru, pa tudi v Ljubljani, v Mariboru, na Dunaju in v Leobnu.

Pavel Gustinčič je doma iz Voloskega, kjer se je rodil 28. junija 1891. Po dovršeni realki v Gorici je študiral dve leti pri Jakopiču v Ljubljani, eno leto pri Ažbetu v Monakovem, dve leti na akademiji v Firencah in eno leto na akademiji v Parizu. Gustinčič je predvsem pokrajinar, slika skoro samo z oljnatiimi barvami in je impresionist. Razstavil je v Gorici, v Opatiji, v Beogradu, v Ljubljani in na Bledu. Zdaj živi v Bosni.

Milan Klemenčič, iz Solkana pri Gorici, je študiral na akademiji v Monakovem in v Benetkah. Svoj čas je slovel pri nas kot izvrsten portretist. Slikal pa je tudi pokrajine. Dalj časa je živel v Ajdovščini, kjer je imel prve predstave svojega marionetnega gledališča. V Ljubljani je to gledališče izpopolnil. Zdaj je njegovo gledališče najboljše marionetno gledališče na slovanskem jugu in ne zaostaja mnogo za slovitim »Puppentheatrom Münchener Künstler«. Poleg realističnih lutk izdeluje tudi lepe inscenacije.

Alojzij Replč iz Vipave je študiral na dunajski akademiji in je bil Meštrovičev sošolec. Zdaj je profesor na obrtni šoli v Ljubljani. Njegovi kipi so sicer

še nekam profesorski, a izredno dovršeni. Znani so posebno njegovi «Rokoborci» in «Molitev».

Bolj kot umetnik je znan Repič kot učitelj. Pri njem so se šolali vsi naši mlajši kiparji, tako Dolinar, Kralj, Gorše, Tine Kos in drugi.

Kmalu po vojni so nas zapustili Šantel, Gasperin in Stiplovšek. Za njimi so odhajali počasi drug za drugim še Sajovic, Ščuka, Čargo in od naraščaja Pirnat in Kogej.

Tudi Hrvati so izgubili svoje može. Odšel je Sain, odšel Inkiostri in počasi tudi vsi trije Rendići.

Saša Šantel je Goričan in zelo znan pri nas kakor tudi v Ljubljani. Po dovršenih študijah na dunajski akademiji je bil nekaj časa profesor na učiteljskišči v Kopru. Kmalu po vojni se je preselil v Ljubljano in poučuje risanje na obrtni šoli. Šantel je silno delaven. Ni skoro slovenske razstave, da bi se je ne udeležil. Razen slikarstva ga zanima tudi glasba in morda mu ravno ta razdvojenost škoduje, da nima tistih uspehov, ki bi jih drugače lahko imel.

Pri nas so znane posebno njegove vedute iz Istre, istrski tipi in istrske narodne noše. Naša mladina pa ga pozna iz «Novega Roda» kot dobrega ilustratorja.

Rudolf Gasperin se je rodil v Kostanjevici na Dolenjskem. Med nas ga je zanesla vojna in služboval je kot učitelj v Devinu in v Barkovljah.

Bil je impresionist in je slikal najrajši marine. Po vojni je bil nekaj časa tudi scenograf pri tržaškem gledališču.

Fran Stiplovšek je doma iz Barkovelj pri Trstu, kjer je tudi nekaj časa služboval kot učitelj. Tu je hodil v Rendićevo šolo, a bil je bled impresionist brez izrazitosti. Še vedno je nihal, še ni vedel, ali naj se posveti slikarstvu ali ne. Nazadnje se je odločil in je šel na akademijo na Dunaj. Tam je ostal eno leto in nato je šel v Zagreb. Od tedaj šele je začelo njegovo pravo delo. Njegova pot je šla hitro navzgor, od razstave do razstave je bil močnejši in zrelejši. Zdaj uživa med našimi mlajšimi slikarji že

lep sloves. Če bi ga hoteli uvrstiti v kako strujo, bi ga morali danes uvrstiti že med ekspresioniste. Zelo rad slika z oljnatimi barvami, vendar je v barvah nekam premonotonski. Njegova moč je v grafiki. Tu se kosa z našimi najboljšimi; specialist je predvsem v lesorezu.

Cvetko Ščuka je tudi iz Barkovelj pri Trstu. Tudi on je še mlad in še malo znan. Med vojno je bil ujetnik v Rusiji, kjer je mnogo slikal. Po vojni je šel na akademijo v Firence. Med nami je delal mnogo, posebno po Vipavskem. Dalj časa je slikal v nekem dvorcu v Šent Vidu, delal je v nekaterih cerkvah in okrasil tudi dvorano v Vipavi. Ščuka ne ljubi preveč modernistov, je zmeren in kaže mnogo smisla za barve in dekoracijo. Pri nas je znan tudi kot inscenator in je delal za oder v Vipavi in v Idriji. Nekaj časa je bil profesor risanja na idrijski realki, zdaj pa je v Murski Soboti v Prekmurju.

Janez Sajovic iz Stare vasi pri Postojni, je študiral na kiparskem oddelku dunajske akademije. Po dovršenih študijah je bil več let strokovni učitelj risanja na meščanski šoli v Postojni. Slikal je tudi pokrajine in portrete, a najbolj znan je kot kipar. V kiparstvu je naturalist, njegove kompozicije pa so secesionistične. Prav dober portretist je — in le škoda, da dišijo njegove stvari še tupatam po akademiji. V Postojni je Sajovic tudi drugače mnogo delal. Izdeloval je nekaj časa scenografije za postojnski oder in je tudi sam dobro igral.

Ivan Čargo iz Kanala, je študiral dve leti na akademiji v Rimu. Razstavil je v Gorici, v Ljubljani in v Berlinu. Dela portrete, pokrajine in risbe. Čargo je še zelo mlad, nemiren in ekstremen tip; ekspresionist je, ki sili v futurizem. Dela malo, a kadar dela dela hitro. Če govoriš s Čargom, spoznaš v njem človeka, ki se požvižga na ves svet. Tudi iz nekaterih njegovih grafik se zdi, da sili Čargov cinizem na dan. Brez dvoma pa je Čargo zelo talentiran; lirik je in močan kolorist. Mnogo njegovih slik je raztresenih po Goriškem, posebno v Gorici in v Kanalu. Tu so povečini še dela iz njegove impresionistične dobe,

ko so prepevale še njegove barve sladke in mehke harmonije.

Cargo se je udeleževal tudi kot inscenator, pomagal je pri Ljudskem gledališču v Gorici in je moderniziral oder v Kanalu. Tudi za karikature je pokazal dokaj smisla. — Lani se je preselil v Ljubljano, kjer sodeluje pri »Tanku».

Niko Pirnat iz Idrije je kazal že kot dijak na idrijski realki velik dar za slikanje. Njegovi nežni akvareli, ki so vsi prepojeni z liriko, so že takrat mnogo obetali. In res: na zagrebški akademiji se je prav naglo razvijal. Ali kakor je Pirnat talentiran, je tudi nemiren in nestalen. V Zagrebu je prestopil na kiparski oddelek in je bil nekaj časa tudi Meštrovičev učenec. Kmalu pa je izginil iz Zagreba in se je pojavil v Parizu. Ko se je vrnil v Slovenijo, je razstavil z lepim uspehom v Mariboru in v Celju.

Rudi Kogej tudi iz Idrije, je študiral slikarstvo na zagrebški akademiji in je tam znan kot živahen temperamenten mladenič z bujno fantazijo, ki mnogo obeta.

Peter Sain se je pojavil v Trstu prvo leto po vojni kot mlad, inteligenčen in podjeten mladenič s finim okusom. Takrat je bil šele v prvi dobi svojega naglega razvoja, vendar je pustil v Trstu že mnogo prav lepih risb. Posebno rad je slikal motive iz Bosne. V zadnjem času je zaslovel v Jugoslaviji kot izboren grafik.

Dragotin Inkiostri - Midenjak. Sedaj je Inkiostri star 62 let in ima za sabo življenje polno boja in znoja. Povsod je on že delal, posebno po cerkvah in dvoranah. Delal je po Srbiji, po Hrvaški in Sloveniji, delal je mnogo tudi pri nas. Inkiostri je znan predvsem kot dekorativen slikar. Na svojem potovanju po slovenskem jugu se je zanimal za okraske na narodnih krojih, na starem pohištvu, na orožju in sestavil je iz teh okraskov nov narodni slog, ki ga je uporabljal potem pri svojih dekoracijah. Iz Trsta je odšel Inkiostri l. 1920. v Ljubljano. Zdaj je na obrtni šoli v Beogradu in dela tudi za dvor.

Ivan Rendić je zelo znan v Trstu. In ni čudno! Bil je najboljši kipar na Primorskem. Koliko spomenikov je napravil samo v Trstu! Njegov je bil spomenik pred južno postajo, njegovi so najlepši kipi na tržaškem pokopališču. — Vsi so ga poznali. Kdor ga ni poznal kot kiparja in arhitekta, ga je poznal kot bohema in šaljivca. Njegove šale in dovtipi krožijo še dandanes po Trstu, dasi je odšel Rendić že pred petimi leti v svoj rojstni kraj, v Šupeter v Dalmacijo.

Trst pozna Rendića tudi kot izbornega profesorja. Učil je dolgo vrsto let na tržaški obrtni šoli in lahko rečemo, da je ves kiparski naraščaj v Trstu izšel iz njegove šole.

Mnogo je delal Rendić tudi v Dalmaciji in na Hrvaškem. Hrvati ga smatrajo za najmočnejšega svojega kiparja starejše generacije.

Velebit Rendić, sin slavnega kiparja, je preživel svojo mladost v Trstu, kjer je tudi dovršil gimnazijo. Slikarstvo je študiral na akademiji v Monakovem in na Dunaju. Leta 1910. je sprejel mesto profesorja za risanje v Kruševcu. V Trst se je vrnil šele leta 1914. in je tu ostal do l. 1919. Sedaj je profesor v Prijepolju v Sandžaku. Rendić je fin kolorist in v marsičem podoben našemu Buciku.

Dunav Rendić, Velebitov starejši brat, je med Slovenci morda še najbolj znan. Poslikal je več cerkev v tržaški okolici in na Krasu pa je bil tudi nekaj časa scenograf pri tržaškem gledališču.

Kot slikar je bil neizrazit in ni dosegel bratove višine. Dunav je ostal v Trstu do l. 1925. Zdaj živi pri očetu v Dalmaciji.

Od arhitektov, ki so se proslavili pri nas, je zelo znan Hrvat **Ivan Costaperaria**, posebno zaradi načrtov za slovensko šolo v Trstu in za meščansko šolo v Postojni. — Iz naših krajev je tudi **Ivo Marčelja**, ki poučuje sedaj na višji obrtni šoli v Zagrebu in si je svoječasno z načrti za tržaški muzej priboril prvo nagrado na dunajski akademiji.

V zadnjem času pa je zaslovel **Viktor Sulčić** iz Sv. Križa pri Trstu. Sulčić se je rodil leta 1894. Pred

vojno je študiral na obrtni šoli v Trstu, po vojni pa od l. 1919. do 1922. v Firencah in nato še dve leti v Zagrebu. V avgustu l. 1925. je šel v Ameriko in živi v Buenos Airesu. Tu se je udeležil s svojim načrtom mednarodne tekme za zgradbo orjaškega nebotačnika. Čeprav se je udeležilo te tekme nad 30 slavnih arhitektov, je dobil Sulčičev načrt prvo nagrado.

Večno izseljevanje je precej oslabilo našo umetniško skupino. Kdor je šel enkrat od nas, se ni več vrnil. Pravi čudež je pa bil, če se je kdo od drugod priselil k nam. K večjemu od daleč ali začasno so nam nekateri pomagali pri delu.

Med temi sta sodelovala posebno **Miha Maleš** iz Kamnika in **Božidar Jakac** iz Novega mesta s svojimi lesorezi pri «Novem Rodu»; **Tone Kralj** iz Strug na Dolenjskem je ilustriral razne Bevkove knjige, slikal pa je tudi v cerkvah na Premu, v Volčah in v Avberju.

* * *

Poleg izseljevanja je redčila vrste še smrt. Umrl je Duković, umrl je Bettizza, Bulić je šel študirat v Zagreb in tako je ostal od vseh Hrvatov samo še Pavačić tu.

Pri Slovencih statistika ni tako žalostna. Bucik in Bambič sta nas zapustila le začasno, ostali pa so pri nas še Mirt, Macarol, Butković, Klodič, Sešek, Sirk, intarzist Peternelj, kipar Gorše ter Pilon, Spazapan, Trdan in Černigoj.

Stevan Duković je menda edini Srb, ki se je med nami udejstvoval. Umrl je lansko leto kot 80-letni starček. V Trstu je bil bolj znan zato, ker je bil Pašičev svak, kakor kot kipar.

In vendar je svoj čas mnogo delal, posebno v oni dobi, ko je živel v Firencah.

Franjo Pavačić, hrvaški slikar starejše generacije, je pri nas skoro nepoznan. Rodil se je leta 1866. v Omišlju. Slikarstva se je učil na Dunaju, v Firencah in v Rimu. Rim je Pavačić vzljubil kot malokatero mesto, tam je ostal dalj časa in je tudi dosti delal. Dve najbolj znani njegovi sliki iz te dobe sta

«Rimski trg» in «Slepci vidijo...». Zdaj živi Pavačić na Reki.

Petar Bettizza. Od hrvaških slikarjev, ki so delali med nami, je bil tudi Dalmatinec Petar Bettizza. Bettizza se je rodil v Splitu, in se je preselil v Benetke, kjer se je učil pri slikarju Guglielmu Ciardiju. Napredoval je naglo in kmalu je dosegel velike uspehe. Razstavil je na Dunaju, v Splitu, v Zagrebu in na Reki. Kot dozorel mož je prišel tudi v Trst. Tudi tu se je vrgel z vso vnemo na delo, a le prekmalu je moral odložiti čopič. Skrita kal bolezní se je začela naglo razvijati, bolehal je in moral je v bolnišnico. Od tod ga je rešila šele smrt. Umrl je leta 1923., ko maj 30 let star.

Bettizza je bil mehke čuvstvene naravi, sanjač, ki je ljubil zdravje, solnce in morje. Slikal je skoro izključno marine, s katerimi je dosegel na razstavah krasne uspehe.

Bruno Bulić se je rodil 7. decembra 1903. v Trstu in je iz znane trgovske družine. Na njem pa ni prav nič trgovca. Razni jeziki, ki jih kot trgovski sin pozna, mu služijo, da prebira literarne velikane v originalih. Zelo ljubi ruske pisatelje, posebno pa Dostojevskega. Sicer je pa Bulić skoró čudak. V družbi ga ne vidiš zlepa; ljubi samoto in je mehke melanholične nravi. Slikati je začel zelo mlad. Prvi učitelji so mu bili Rendići, ki so kmalu odkrili v njem slikarski talent. Ko so Rendići odšli iz Trsta, se je vpisal Bulić na akademijo v Benetke, v poslednjem času pa je postal učenec mojstra Meštrovića.

Bulić je še zelo mlad, obeta mnogo. Po tehniki je impresionist in lirik. Dela skoro izključno z oljnatimi barvami.

Franc Mirt je najstarejši izmed naših slikarjev. Po delih bi spadal v našo predimpresionistično dobo; realist je pomešan z romantiko in nekoliko soroden našemu Franketu. V zadnjih delih je začel iskati barvo v impresionističnem smislu. Mirt se je rodil 17. novembra 1867. v Kobaridu in je bil prijatelj in sošolec našega epika Pagliaruzzija. Po dovršeni ljudski šoli je šel na gimnazijo v Gorico. Vsled družinskih

neprilik pa je izstopil iz petega razreda gimnazije, šel je v Trst in se je posvetil trgovini. Od tedaj naprej je uporabljal ves svoj prosti čas za slikanje. Mirt je nadarjen samouk. Že to, da kljub svojim 60 letom še vedno slika, kaže veliko veselja do umetnosti. Mirt slika izključno z oljnatimi barvami — in ne slika slabo, pa naj že dela tiho žitje, portret ali pokrajino.

Razstavil je Mirt samo enkrat, na drugi slovenski razstavi v Ljubljani leta 1902. Kljub temu pa, da so bili tam zastopani najboljši naši slikarji kot Jakopič, Grohar, Vesel in dr., je našel portret njegovega očeta prijeten odmev v kritikah vseh takratnih naših listov.

Jesip Macarol. Marsikdo v Trstu pozna Macarola, pa ne ve, da je slikar. In vendar s kako vnemo se je pečal nekoč s slikarstvom! Rodil se je Macarol 4. februarja l. 1871. v Križu pri Tomaju. Že kot otrok je čutil posebno veselje za slikarstvo in kot študent ni imel druge želje kakor priti na akademijo. Ta želja se mu je uresničila. Šel je na deželno slikarsko akademijo v Gradec, kjer je študiral nekaj časa skupaj z Groharjem. A le prehitro so ga družinske razmere odtrgale od umetnosti; moral je v uradniško službo.

Macarol spada med slikarje naše starejše šole. Slikal je tudi z oljnatimi barvami in s pasteli, a najboljši je v risbah.

Peter Butkovič. Zanimiv človek je Peter Butkovič, župnik iz Zgonika na Krasu. Človek poln energije, človek, ki ne more prestatiti brez dela, človek, ki se peča z vsem! Pri listanju po naših revijah si naletel večkrat na ime Domen, Otilijev, Grušenka. To vse je naš Butkovič, ki sodeluje povsod kot pisatelj, kot prevajalec, kot urednik, kot ugankar ali kot ilustrator. Poleg vsega tega dobi še časa za učenje jezikov. — Butkovič se je rodil 22. febr. l. 1888. Že kot študent se je pečal z vsem mogočim, najrajši s slikarstvom. V slikarstvu je samouk, a je dovršil nekaj prav lepih stvari. Z barvami dela malo, bolj je znan

kot ilustrator in uspeva najbolj v dekoraciji. Še bolj zanimiv je Butkovič kot kipar, pa naj dela v mavec ali v les. Mnogo stvari je delal za razne cerkve na Goriškem, največ pa je razdal svojim prijateljem. S svojimi ilustracijami pa sodeluje še vedno pri «Jaselcah», «Angeljčku» in «Vrtcu».

Avzugst Andrej Bucik ne vztrpi dolgo na enem mestu, neprestano potuje. Prepotoval je vso Evropo, bil je v Rusiji, na Kitajskem, v Indiji. Zdaj je v Alžiru. Najrajši se ustavlja v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaju. Domov v Trst prihaja bolj poredkoma. Vendar kdo ga tu ne pozna!

Vsak je rad v njegovi družbi. Bucik debatira silno rad. Govori o vsem mogočem in njegovi stavki so često posejani z duhovitimi paradoksi. Pozna se mu, da je dosti čital, dosti potoval, dosti doživel.

Bucik se je rodil 22. avgusta 1887. v Trstu. Dopršil je goriško realko in se je vpisal na tehnično visoko šolo na Dunaju. Od tu je prestopil na slikarsko akademijo. Bil je nekaj časa tudi profesor na idrijski realki.

Razstavil je l. 1910. in 1923. v Ljubljani. Kritike so si močno nasprotovale. Medtem ko so nekateri pisali, da je cilj njegovega stremljenja le zunanja ličnost in prikupljiva oblika, so zatrjevali drugi, da je Bucik velik umetnik, virtuoz v risanju in da mu v tem ne najdeš para ne med slovenskimi in ne med jugoslovenskimi umetniki sploh.

Brez dvoma je Bucik izredno talentiran in je na glasu kot fin salonski slikar. Njegove barve so mehke, sladke in tako opojne, da se včasih v tej opojnosti že topijo v karakteristične poteze portretiranja.

Navdušen pa je Bucik predvsem za stare mojstre, to se spozna tudi po njegovih ilustracijah.

Bucik je impresionist. V zadnjem času se je precej izpremenil in je krenil nekoliko na levo. Zdaj vidimo pri njem že hrepenenje, doseči z najmanjšimi sredstvi čim največji utis. Zunanji blesk barv se tu že umika v korist duševnosti.

Bucik dela najrajši s pastelom in oljem in je predvsem portretist. Dosedaj je dovršil nad 400 portretov in lahko rečem, da Slovenci nimamo portretista, ki bi imel toliko naročil kot on.

Dokler je še bil med nami, se je pečal tudi mnogo z ilustriranjem. Okrasil je «Novi Rod», «Koledar» in drugo, v Ljubljani pa se je poizkusil z uspehom tudi v karikaturi in v inscenaciji.

Pavel Klodič vitez Sabladoski. Pavel Klodič je komaj znan med Slovenci, bolj ga poznajo Italijani, najbolj pa tisti, ki imajo opravka z morjem.

Rojen je Klodič 22. junija 1887. v Trstu; tu je tudi obiskoval gimnazijo, vseh učilišče pa je dovršil v Gradcu. Zdaj je uradnik v Trstu.

Tih, uslužen in skromen človek je, sovražnik črnih kravat in širokokrajnega klobuka in komaj ožjim prijateljem znan kot slikar. In vendar — koliko je že Klodič naslikal! Kot mravlja je delaven. Nikjer ga ne vidiš ne na izprehodu ne v gostilni ne v kavarni. Ves svoj prosti čas uporablja za slikanje. Na stotine slik ima, a pregleduj jih kolikor hočeš, ne najdeš med njimi ene, ki bi ne imela za vsebino morja. Klodič je tedaj specialist za marine, a bolj kot morje ljubi parnike, čolne, jadernice.

Slovenci nimajo drugega podobnega slikarja, a tudi pri sosednih narodih bi ga težko našli.

Njegova ljubezen do parnikov meji že na čudaštvo. Saj ima Klodič poleg svojih marin tudi več debelih zvezkov s skicami vseh parnikov, ki so prišli od leta 1897. dalje v tržaško luko.

Prav vsled tega, ker se je Klodič tako specializiral, dela izredno hitro in natančno. Zato pa mu ne manjka naročil. Koliko njegovih slik so pokupile samo razne paroplovne družbe!

Klodič je samouk. On dela po večini z oljnatimi barvami in s pasteli in je po tehniki impresionist, vendar tako zmeren, da so njegove stvari izdelane z izredno, skoro fotografsko natančnostjo.

Klodič je razstavil že večkrat. Parkrat se je udeležil razstav, ki jih je organiziral «Circolo artistico»

v Trstu; razstavil pa je tudi že leta 1912. na Dunaju in leta 1926. v Padovi. Zraven tega pa ima v Trstu skoro vsako leto svojo osebno razstavo.

Ernest Sešek. Ko govorim o Sešku, se vedno spomnim na pomlad, na solnce, na svoje najlepše izlete. Pokrajina je pred mano vsa pozlačena od solnca, mehki mah pa me vabi, da bi legel in gledal v nebo.

Spominjam se Seška, ko je kot 14-letni fant s čudovito spretnostjo prerisaval slike velikih mojstrov. Tedaj so mu vsi prerokovali lepo bodočnost. Šel je na obrtno šolo in od tam je mislil na akademijo. Ali razmere doma so ga prisilile, da je moral v službo. Od tedaj uporablja ves svoj prosti čas za študije. Več let je že vpisan na privatni akademiji v Trstu.

Rojen je Sešek v Trstu 19. januarja 1901., ali če zreš v njegov zagoreli obraz, če opazuješ njegove nemirne temne oči, njegovo črno glavo, ki vsa valovi v gostih valih kodrov, bi prisegel, da je južnjak.

Razstavil je večkrat. Prvič v Slovanski Čitalnici prvo leto po vojni, čez dve leti je razstavil pod okriljem mladinskega društva pri Sv. Jakobu, kjer je tudi prodal par stvari.

Leta 1921. pa se je udeležil razstave diletantov, ki jo je priredil Tržaški umetniški krožek. Tu so se ujemale vse kritike italijanskih listov, da je Sešek eden najmočnejših slikarjev na razstavi; jurijska mu je tudi prisodila 3. nagrado,

Leta 1921. in 1922. se je udeležil božične razstave v dvorani «Circola artistica» v Trstu, leta 1924. in 1925. je razstavil v paviljonu v tržaškem ljudskem vrtu, leta 1926. pa je poslal nekaj del na razstavo v Opatijo.

Višek je dosegel leta 1927., na naši binkoštni razstavi pri Sv. Ivanu. Tu je prvič nastopil z večjimi platni.

Sešek je impresionist in dela najrajši z oljnatimi barvami. Za motive izbira najrajši idilične koticke, morje, še posebno pa gore. Barve ljubi do omame.

Sešek je poet. Vsaka njegova slika je drobna li-rična pesem.

Albert Sirk. Prisezem, da mi ne boš verjel, da je slikar, če ti ga pokažem. Plečat, močan in zdrav je, prej ustvarjen za rokoborbo kot za čopič. V družbi nerad diskutira. knjige grozno sovraži, ljubi pa Sv. Križ, kriške ribiče in morje. Beseda se mu s težavo trga z ust, v veseli družbi pa se ogreje, in če pride pogovor na kriško okolico, na morje ali na ribji lov, mu vir besedi ne vsahne tako zlepa.

Albert Sirk je rojen v Sv. Križu pri Trstu 26. maja leta 1887. Po dovršeni ljudski šoli je zahrepenel po akademiji. Šel je na obrtno šolo v Trst in od tam na akademijo v Benetke, kjer se je šolal pri mojstru Titu. Akademijo je končal z odliko in na končni razstavi na akademiji je dobil prvo nagrado. Potem se je malo čulo več o njem. Nastopil je službo učitelja risanja na italijanski gimnaziji v Trstu, kasneje pa na slovenski zasebni šoli pri Sv. Jakobu. V tem času je razstavil dve veliki pokrajinski sliki v Ljubljani, več stvari pa na Reki in v Opatiji. Potem je nekaj časa počival, dokler se v zadnjem času ni vrgel še z večjo vnemo na delo.

Sodeloval je pri «Novem Rodu», «Našem glasu», delal je karikature za «Novice», povabljen je bil v Gorico in v Kanal, kjer je izdelal več pokrajin, organiziral je razstavo pri Sv. Ivanu.

Sirka je docela odkrila šele binkoštna razstava pri Sv. Ivanu.

Njegove stvari so take, kot je on sam; močne, zdrave, sveže. Prvotno italijansko mehkobo je kmalu slekel s sebe kot obleko, ki mu ne pristoja, in z njegovih platen diha človek našega Krasa.

Sirk goji portret in pokrajino, in če se v pokrajinskih slikah še razvija, je v portretih že dovršen. Neverjetno je, kako zna ta primitivni človek instinktivno pronikniti v značaj portretiranca in ga upodobiti.

Po tehniki ga lahko prištevamo h impresionistom, vendar pa je šel v svojih zadnjih stvareh, posebno v portretih, za korak dalje, na pot, ki jo hodi

pri nas Tratnik in že podaja tako ekspresionistom roko. Dalje ne pojde. Ekstremiste sovraži. Sploh ni v njegovem značaju, da bi razglabljal in iskal, rajši kot da blodi, hodi po razhojeni cesti.

Milko Bambič je še 22-leten študent visokoletec; vedno uslužen, vedno nežen, vedno smehljajoč. Nekaj ženskega je v njegovem drobnem obrazu in le mogočni naočniki nekoliko ubijajo to nežnost. Bambič govori o vsem, se razume v vse. Ena izmed najznačilnejših potez pri njem je pridnost.

Sam je rekel o sebi, da ni nikak umetnik, ampak le ilustrator. Ne verjamem, da je dobesedno tako tudi mislil. Res je, da njegovi akvareli le preradi izdajajo v njem samouka, vendar pa govori vsaka ilustracija tudi o njegovem talentu. Če se Bambič posveti samo slikarstvu, sem prepričan, da doseže še mnogo, posebno še kot ilustrator. Tu je gibčen, hiter in idej mu ne zmanjka zlepa, posebno še kadar zajema iz otroškega sveta ali iz socialnih nižin.

Bambič je delal mnogo, največ kot ilustrator; saj vedo vsi o njem, da je zanesljiv. Bil je stalen sotrudnik «Novega Roda», «Čuka», «Novic» in «Narodnega Koledarja» in sodeluje še vedno pri «Našem glasu» in «Jaselah». Ilustriral je tudi več knjig, tako «Kolačke», «Prve korake», Molitvenik «Zadnje dneve velikega mučenika» in z najlepšim uspehom pa luksurijozno izdajo Cankarjevega «Hlapca Jerneja» v italijanskem prevodu. Leta 1923. se je poizkušal v Idriji tudi v inscenaciji. Drugače se je Bambič do sedaj udeležil samo binkoštnih razstave pri Sv. Ivanu, kjer je razstavil več malih akvarelov.

Metod Peternelj. Že ko je bil Peternelj študent, so vsi govorili o njem. Bil je med dijaki najboljši telovadec, najboljši plavač, najboljši šahist, najboljši vijolinist in najboljši slikar. Zraven tega se je pečal še s hipnotizmom in z vsem mogočim. Kot učitelj se je nekoliko umiril in njegovo zanimanje se je strnilo krog slikarstva in glasbe. Leta 1917. se je začel pečati z intarzijami in od tedaj naprej posveča temu delu vse svoje proste ure.

Intarzija ima svoj početek v 14. stoletju in je dosegla proti koncu tega stoletja v Italiji svoj višek. Tedaj je niso uporabljali več samo za okraševanje na cerkvenih vratih, na skrinjah in omarah, temveč so delali z njo že pokrajinske slike in celo portrete.

V 15. in 16. stoletju je intarzija propadala in se je vzdignila zopet šele v 17. stoletju, a uporabljali so jo le za dekoracijo pri pohištvu. Tako poznamo tudi mi in ravno Cerkno, ki je rojstni kraj našega Peternelja, je bilo nekako središče naše intarzijske obrti. Zato ni morda tako slučajno, da se je on začel zanimati za intarzijo.

Spočetka je delal Peternelj manjše stvari, povečini okraske za šatulje, a ko je spoznal, da se dajo doseči z intarzijo utisi, ki jih barve ne morejo dati, je začel izdelovati svoje intarzijske slike. Zdaj izdeluje Peternelj v tej tehniki že velike pokrajinske slike, razne drzne kompozicije, najrajši pa portrete.

Od daleč se te intarzije ne ločijo mnogo od impresionističnih slik, kjer so barve bolj debelo nametane, vendar pa diha iz teh mozaikov neka čisto nova intonacija barv, polna mehkobe in topline.

Za svoje intarzije rabi Peternelj na stotine in stotine vrst lesa, naročenega od vsepovsod. Prav čudovito je gledati, kako rastejo izpod njegovih spretnih prstov mozaične slike, izdelane do najtanjših odtenkov. Človek ne bi verjel, da se dajo doseči z drobcu lesa taki uspehi.

Rodil se je Peternelj 10. septembra 1888. Po dovršeni ljudski šoli je šel na učiteljsiše. Njegov prvi učitelj risanja je bil Šantel. Posebnih slikarskih šol Peternelj ni obiskoval. Kljub temu je postal s svojimi intarzijami kmalu znan in je dobil tudi mnogo vabil za najrazličnejše razstave. Odzval se je le redkokdaj, ker mu je primanjkovalo časa. Vendar je razstavil že med vojno v Gradcu, po vojni v Gorici, v Trstu, na Reki, v Milanu in v Firencah.

Njegove stvari so vzbudile povsod veliko zanimanje in ob teh prilikah so izšle razne, povečini zelo laskave kritike. Ena najresnejših ocen je ocena slikarja in kritika dr. Antona Morassija, kjer pravi o

Peternelju, da ni le dvignil intarzijsko umetnost na nekdanjo cvetočo višino, ampak jo je tudi moderniziral.

Z razpečavanjem gre bolj počasi, ker živi Peter nelj tako zakotno, tako daleč od prometnih zvez. Kljub temu pa mu ne prihajajo naročila samo iz Italije in Jugoslavije. Peternelja poznajo že daleč. Pred leti že je prav dobro prodal več svojih intarzij v Severno Ameriko, zdaj pa je poslal novo pošiljko v Južno Ameriko.

Kdor Peternelja pozna, veruje v njegovo moč. Želim le, da bi se res ves posvetil svojim intarzijam. In to tudi misli storiti. Kot čujem si že pripravlja novo delavnico.

France Gorše ni Primorec. Rodil se je leta 1897. v Zamostecu na Dolenjskem. Vendar je dobil v Trstu prva naročila, tu je prvič razstavil, od tod je šel prvič glas o njem v svet. Tu je preživel dve polni leti boja in znoja, doživel prve sladkosti in prve bridkosti in tu se je tudi poročil. Ni čuda tedaj, da je vzljubil Trst kot svojo novo domačijo.

Tudi drugače bi komaj kaj izdalo v njem Dolenjca. Naglas morda. Lasje pa so mu črni kot oglje in oči so žareče. Postave je majhne, poteze v obrazu so nežne, skoro bolehtne in nihče bi mu ne pripisoval energije, če bi ne plamtel v njegovih očeh živ ogenj.

V družbi je Gorše klepetav in prav lepo se mu pozna, kako si pomaga s samoizobrazbo tam, kjer ga je šola pustila na cedilu.

Kot mlad fant je bil Gorše knjigovez. Hrepenenje po umetnosti pa ga je gnalo na obrtno šolo v Ljubljano, kjer mu je dal osnovno podlago v kiparstvu prof. Repič. Pravi mož je postal šele pod Meštrovićevo mojstrsko roko v Zagrebu. Zanimivo je, da je bil Gorše prvi Slovenec, ki je izšel iz Meštrovićeve šole.

Na akademiji je bil med najboljšimi učenci, dvakrat je bil celo nagrajen in njegovo zadnje izpričevalo je odlično.

V teh dveh letih, kar je Gorše med nami, je dovršil nad 30 kipov in mnogo risb.

V Ljubljani je napravil relief za grobnico, v Koritnici je izklesal križ, za cerkev v Bistrici je izdelal Madono, za cerkve v Klancu, v Vremah in v Šmarjah pa Kristusa.

Poleg tega je izvršil mnogo portretov in kompozicij, sodeloval pa je tudi kot ilustrator pri «Našem glasu» in nekaterih knjigah.

Razstav se je udeležil Gorše treh: dveh jesenskih razstav, ki jih je priredil «Circolo Artistico» v ljudskem vrtu v Trstu, in naše binkoštno razstavo pri Sv. Ivanu. Na zadnji razstavi v ljudskem vrtu sta zbujała njegova dva kipa izredno pozornost. Sicer pa so se tudi italijanski kritiki skladali v tem, da je Gorše eden najboljših kiparjev na tej razstavi.

Še večji vpogled v Goršetoovo ustvarjanje je imel tisti, ki je obiskal našo razstavo pri Sv. Ivanu. Tu je videl ves njegov razvoj od plahih začetkov, iz katerih diha še Meštrović, pa do že umirjenih čisto Goršetovih umetnin. — Popolnoma izčiščen Gorše še ni, še tiplje krog sebe, še išče, še vedno niha med klasiki in ekspresionisti, ali čas njegove plime ne more biti daleč, vsepreveč jo že oznanjujejo njegova zadnja dela.

Veno Pilon. Eden najsilnejših med našimi slikarji je gotovo Veno Pilon. Zdrav, močan je in erotičen. Močno, toplo pólje življenska sila v njem. Kot hudournik je, ki lije s hribov navzdol, ne meneč se za stare struge si kar sproti dolbe nove poti v čeri.

Njemu ni, da bi gladil in da bi božal, vsepreveč kipi v njem življenska moč. Pilona zanima zunanja forma le toliko, kolikor je izraz vsebine; hoče pa s čim najmanjšimi sredstvi doseči čim najsilnejši izraz. Zato so njegove stvari skoro otroško enostavne, a učinkovite in močne do brutalnosti. Pilon se ne prestando izpreminja, ne prestando razvija. Kakšna razlika je od prvih njegovih stvari do zadnjih!

Poznal sem Pilona, ko je bil še impresionist. Njegove stvari so bile kot raztrešeni šopki pisanega cvetja, ozračje je bilo komaj dahnjeno na platno; vse mehko, vse nežno kot metuljne peroti. Potem je počasi vse to zavrgel, dokler ni prišel v drugi ekstrem,

do svojih sedanjih del, ki so barbarsko surove a silne po svoji moči. Pilon ima silno obsežno lestvico čustev in on hoče, da se vsaka tipka te občutljive klaviature v njem izpoje.

Nekaj čudnega je pri Pilonu to, da spremlja vsa njegova dela neka mistična senca, neka melanholična intonacija, ki zveni v nekaterih njegovih silnih stvateh naravnost paradokсно. Še celo njegovi močni in erotični ženski akti imajo nekaj te sence na sebi. On sam imenuje večkrat svoje akte »trpeče meso«. — To ima po materi. Sploh se borita v njem dva značaja, značaj matere in značaj očeta: Oče elementaren, jovialen in pozitiven, mati pa mistična in otožna, prava pasivnost.

Pilon ni literaren, ni arhiven, — njega zanima predvsem utrip toplega življenja. Nestalen pa je in nestrpen; ko eno stvar doseže, ga ne zanima več in išče spet novih problemov.

Njegove stvari imajo naraven biološki razvoj in bi jih razdelili tako v tri dobe: v dobo, ko je bil še impresionist, dalje v dobo, ko je iskal svojega izraza v formi, in slednjič v dobo, ko išče skladnosti forme z barvo.

Kot impresionist je delal večinoma z akvareli in s pasteli. Pozneje se je pečal mnogo tudi z grafiko in je dosegel prav lepe uspehe posebno s svojimi cinkopisi. Zdaj slika skoro izključno z oljnatimi barvami.

Zanimivo je tudi to, da se je začel pečati v zadnjem času tudi s kiparstvom in je izdelal v mavcu že nekaj prav čednih stvari.

Na cilj Pilon še ni prišel, še se ni docela osamosvojil, še se ga držijo pariški vplivi, ni izčiščen še, še tiplje tupatam v negotovost, vendar je moč, ki diha iz njegovih del, glasen prerok njegovih velikih stvari, ki pridejo.

Rodil se je Pilon v Ajdovščini 22. septembra 1896. Po dokončani realki v Gorici je moral k vojakom. Od tedaj se je valjal po frontah, dokler se ni rešil v rusko ujetništvo. Tu je pridno slikal in je prišel tudi v stike z raznimi znamenitimi ruskimi

slikarji. Po vojni je bil na akademiji v Pragi, potem na akademiji v Firencah in končno na grafični šoli na Dunaju.

Do zdaj se je udeležil Pilon 25 razstav. On je stalen gost na izložbah v Ljubljani, dvakrat je razstavil v Pragi, razstavil pa je tudi že v Beogradu, v Zagrebu, v Splitu, v Sarajevem, na Dunaju, v Berlinu, v Parizu, v Curihu in Varšavi; v Italiji ga že dobro pozna Gorica, Trst in Reka, bil je prvi Slovenec, ki je bil sprejet na mednarodni razstavi v Benetkah, in poleg tega je izložil tudi kolektivno svoja dela v Rimu pri Bragagliu, kjer je doživel krasen uspeh. O tem pričajo navdušene ocene Prampolinija in Sofficija. Lep uspeh je imel Pilon tudi l. 1924. v Gorici, kjer so posvetili njegovim delom v katalogu lep članek. Nič manj navdušeno ga niso sprejeli tržaški kritiki o priliki razstave v Trstu. Tu so bili vsi poročevalci edini v tem, da je Pilon najsilnejši talent med modernisti na razstavi. Še večji uspeh je imel Pilon lani v Trstu, kjer so pisali kritiki, da je on edini, ki je s svojimi močnimi deli razstavo rešil.

Lojze Spazzapan, je eden izmed redkih ljudi, ki je lahko čital svoj nekrolog. V vojnem času se je raznesla nenadoma vest, da je Spazzapan padel. Takrat so listi pisali o njem, da je bil najboljši naš risar. Če bi izšel danes tak nekrolog, bi pel Spazzapanu še večjo slavo. Sicer pa se Spazzapan prav malo briga za nekrologe in slavo: zdrav je in večno mlad. On je pravi tip Primorca; nemiren, nestalen, erotičen in življenski. V njem ni nič kmetsko okornega, v njem ni nič več Slovenca z dežele, iz njegovih del čutiš utrip šumnega mestnega življenja. Življenje pozna Spazzapan kot malokdo in tu je fin opazovalec družbe, vselej duhovit in sarkastičen.

V poslednjem času se je poizkusil tudi v kiparstvu. Tudi tu je barbarsko neuglajen, z močan in svež.

Spazzapana so prištevali nekaj časa k futuristom. On se je smejal, zakaj on ni človek, ki bi prisegoval na programe, pa naj bodo taki ali taki.

In vendar koliko talenta, koliko moči je v Spazzapanu! Kjer se poskuša, tam uspe. Z barvami dela malo, tu je bolj dekorativen, a čudovit. Še močnejši, še silnejši je v risbi. Tu nima tekmeca med Slovenci. Nič manjši, nič silnejši ni v karikaturi. Tu bi si lahko priboril Spazzapan naravnost evropski sloves. On seže globoko, takorekoč v praznačaj človeka in ga upodobi na izreden način. Pa naj mu obraz še tako spači, ostane podobnost naravnost čudovita.

Rojen je Spazzapan v Gradišču 18. aprila l. 1889. Po končanih študijah na goriški realki je šel na akademijo na Dunaj.

Nekaj časa je bil profesor risanja na idrijski realki.

Spazzapan dela mnogo, posebno zadnja leta. Zanimivo je, da dela vse le ponoči; čez dan se dela ne dotakne.

Med nami je delal precej. Sodeloval je pri «Mladiki», pri «Goriškem almanahu», prenovil je koledar «Goriške Matice», narisal je več naslovnih strani za naše knjige («Krvavi jezdec» i. dr.) in izdelal tudi platnice za ta Zbornik.

Razstav se udeležuje prav nerad, navzlic temu pa je razstavil že v Gorici, v Trstu, v Padovi, v Monzi, v Pragi in Parizu. Povsod je imel prav lep uspeh, na mednarodni dekorativni razstavi v Parizu je dobil celo drugo nagrado.

Herman Trdan se je rodil 20. novembra 1892. v Pazinu v Istri. študiral je gimnazijo in bogoslovje in je postal duhovnik. Ali Trdan je umetniška duša. Že zmladega je rad slikal, a čimbolj je zorel, tembolj je hrepenel po umetnosti. Trdan sovraži polovičarstvo. Stal je na razpotju: ali duhovnik ali slikar. Odločil se je za umetnost; pustil je duhovniško službo in je šel na Hofmannovo šolo v Monakovo in od tam na dunajsko akademijo. Zdaj se je vrnil med nas in živi v Kostanjevici na Krasu, kjer ima svoj atelje in svoje čebele.

Trdan je talentiran človek; živ, svež, poln življenja. Debatirati z njim je naravnost naslada.

Tak kot je on, take so njegove slike. Ali do njegovih stvari je težko priti; nerad trpi opazovalca pri sebi. Najrajši bi slikal kar samo zase.

Javno je razstavil do zdaj eno samo sliko v Gorici. Vendar ima doma mnogo risb in slik, ljubi pa posebno akvarel in olje.

Opredeliti Trdana v kako strujo je težko; moderno orijentiran je in je najbližje ekspresijonistom. Mnogo revolucionarja je v njem, a skrajnih ekstremistov ne mara. Sam išče nekaj barvni simbolizem v smislu Kandinskega.

Avgust Černigoj je človek, ki je napravil pri nas mnogo krika in vika in zaradi katerega je bilo že mnogo polemik in razprav. Nemiren duh je to, Ahasver, ki nima nikjer obstanka. Prebrodil je vse šole, predelal vse tehnike, za vse se je hitro navdušil, vse je zopet ravno tako hitro spet zavrgel. Bil je navdušen za stare mojstre, bil je impresionist, ekspresionist, kubist, futurist in konstruktivist. Njegovo dosedanje delo bi se lahko zvalo tudi: divji beg skozi vse slikarske struje. Prva postaja, pri kateri se je nekoliko ustavil, je konstruktivizem. Če je mogoče, pojde še naprej. On hoče biti med ekstremisti najekstremnejši. Skoro bi rekel, da je več borca v njem kot slikarja, več revolucionarja kot delavca.

In vendar ne moreš reči, da dela malo. Mnogo pretiči v svojem ateljeju. Laik se ob vstopu v njegovo delavnico prime za glavo. Pri svojih slikah Černigoj barv skoro ne rabi več, več vidiš na njih mavca, stekla, lesa, železa, itd. itd.

Za Černigoja je pasatistična umetnost že stara, degenerirana, imponentna. Vse, kar se je dalo izraziti z njo, so že davno izrazili. Zdaj je treba nove, sveže, barbarske umetnosti, na čisto drugi podlagi, umetnosti, ki ima v sebi novih svežih sil, umetnosti, ki je divji krik po novih boljših dneh.

Černigoj se je rodil 24. avgusta leta 1898. v Trstu. Bil je 4 leta na oddelku za dekorativno slikarstvo na obrtni šoli v Trstu. Par let pozneje je napravil diplomski izpit v Bolonji. S tem se ni zadovoljil. Šel je v Nemčijo. Eno leto je obiskoval mopakovsko

akademijo, eno leto monakovsko umetniško obrtno šolo, eno leto pa weimarsko konstruktivistično šolo.

Pred akademskim študijem je učil dve leti risanje na meščanski šoli v Postojni, po akademskih študijah pa na srednji tehniški šoli v Ljubljani.

Ves ta čas je sodeloval pri nas tudi kot ilustrator. Ilustriral je Ribičičevo «Kraljestvo palčkov», trobarvno Ribičičevo «Kraljico palčkov», Širokove «Slepe slavčke», bil je tri leta najboljši sodelovnik pri «Novem Rodu», delal je pa tudi za «Naš glas».

Mnogo se je udeleževal Černigoj tudi v dekoraciji. Delal je v raznih dvorcih, na motornih ladjah «Saturnia» in «Vulcania», delal ornamente na abadžurje in celo intarzije za moderno pohištvo. V vsem tem mu celo njegovi najhujši sovražniki pojejo slavo.

Nadvse rad se je pečal Černigoj tudi z inscenacijo. Početki tega njegovega dela segajo nazaj v dobo, ko je bil še v Postojni. Višek pa je dosegel pri Šentjakobškem odru v Trstu, kjer je zmagal s svojimi konstruktivističnimi inscenacijami in tako moderniziral okus našega občinstva.

Razstav s «pasatisti» se Černigoj ni rad udeleževal. Zato je razstavil dvakrat v Ljubljani samostojno, priredil je ravnotako kolektivno razstavo v Gorici, v Padovi je razstavil svoje arhitekture, v Trstu pa je organiziral kot vodja konstruktivističnega krožka konstruktivistični oddelek v paviljonu ljudskega vrta. Mnogo je v Černigoju še kalnega in kaotičnega, a v njem je tudi premnogo odločne volje, borbenosti in dinamita.

* * *

S temi imeni pa snov še ni izčrpana; novo brstje klije na našem umetniškem drevesu, nove mlade moči merijo prve korake v svet.

Tako **Josip Bužan**, ki je vpisan na akademiji v Benetkah in študira slikarstvo in kiparstvo; slikar **Edvard Stepančič**, ki je že razstavil v Trstu in je eden izmed najmočnejših mladih konstruktivistov; in **Zorko Lah**, ki je dovršil srednjo tehniško šolo v Ljubljani in temperamentno zastopa najmodernejšo konstruktivistično smer v arhitekturi.

IVAN GRBEC:

NEKAJ PODATKOV O GLASBENEM ŽIVLJENJU PO VOJNI.

Pred kratkim smo obhajali proslavo stoletnice Beethovnovе smrti. Tedaj sem se spomnil, kako daleč nam je Beethoven in vendar tako blizu... In to pa, kar nam je bilo res blizu, je zdaj daleč, daleč, da zamore komaj spomin najti tu pa tam kak drobec. Dajmo splesti vsak najmanjši cvet v venec...

Kjer je od vojnih muk utrujeni spomin odpo-vedal, sem se naslanjal na različne vire, ki jih v član-ku samem omenim, in na pomoč prijateljev: Milana Pertota, Zorka Jelinčiča in Davida Doktoriča, ki jim bom zato vselej hvaležen.

Ves ta razmah bi izpolnil celo knjigo ali zaenkrat dajmo od vseh sto bežnih misli in besed zapisati eno, da bo služila v oporo bodoči izpopolnitvi.

* * *

Pevski zbori.

Naš narod goji najrajši petje v obliki narodne pesmi, ki jo poje en sam, ali pa narodno in umetno pesem, ki jo poje moški, ženski ali mešan zbor. Ni čudno, da je po tako dolgem molčanju, po tako dolgem pomanjkanju svetlih momentov v človeških srcih nastala potreba, da se hitro vzbudijo po vojni vsa pevska društva. Deloma se je to tudi zgodilo. Polagoma so se vračali mladeniči in možje iz tujine in z bojnih poljan, vračali so se tudi njih učitelji in pevovodje in kmalu so se začele vršiti veselice, koncerti in druge priložnostne zabave v obliki Martinovih, Miklavževih in Silvestrovih večerov. Društva so le nadaljevala to, kar so med vojno pretrgala. Vse

njih dotedanje delo je bilo bolj iz rodoljubja kot iz umetniške potrebe. Pa še tukaj so se v kratkem pojavile velikanske težkoče. Oni, ki so učili, so morali to opustiti, se odstraniti ali preseliti in tako je bilo v kratkem veliko pomanjkanje pevovodij; tako ni bilo n. pr. v Bregu in še dalje niti enega pevovodje, za vse vasi okoli Kozine do Podgorja en sam človek pevovodja posvetnih in cerkvenih zborov ter organist.

Bolje je bilo v tem oziru na Goriškem. Tisti, ki so si na ruševinah zgradili nov dom, so tudi na tem polju zgradili novo stavbo, ki bo verno spominjala na žilavost in vsestransko voljo do dela. Res je sicer, da so posvetili zelo veliko pažnjo cerkveni glasbi, pa tudi posvetno so povzdignili precej visoko le zaradi železne sistematike, s katero so se lotili dela.

Lahko bi našteali precej dobrih zborov toliko na Goriškem kakor na Tržaškem in v bližnji Istri. Hvalili so zelo Bovški zbor, sam sem slišal pristrčno lepo peti fante od Sv. Lucije pod vodstvom Zdravka Munih, ki se je upal postaviti leta 1925. na oder »Jef-tejevo prisego« z orkestrom; čudil sem se nastopu društev pred dvema letoma v Klancu, kjer je kakih pet društev, vsa pod Bonanovim vodstvom, pelo zelo lepo občuteno ne prav lahke pesmi. Mnogo izmed društev, ki so se pred vojno štela med najboljše, bi se bila lahko skrila.

Če hočem pa poudariti najboljše izmed vseh, one, ki so si postavili umetniško stremljenje za cilj, se seveda število precej skrči.

K tem spada zbor **»Pevskega in glasbenega društva«** v Gorici, ki je prirejal skoraj redno trikrat na leto koncerte (v jeseni, sredi zime, koncem junija). Na vzporedu so bili zbori, samospevi in instrumentalne točke, mnogo se je gojila naša moderna: Adamič, Lajović, pretežno pa starejši skladatelji. O proslavi 25-letnice (l. 1925/26) je gostoval v njegovem okrilju »Slovenski kvartet« (pevski seveda) iz Ljubljane. Pri koncertu o priliki proslave je sodelovala tudi Pavla Lovšetova, nekdanja gojenka te šole. Samostojen koncert je imel Josip Rijavec, tudi njen nekdanji go-

jenec. Ob zaključku proslave se je uprizorila opera «V vodnjaku». Pozneje so sledile še prireditve opere «Boštjan in Boštjana», glasbene produkcije učencev, nastop mladinskega zbora in drugo.

Enako obetajoč je bil zbor «Mladike» v Gorici. Značilni za njega so bili dolgi programi, skoraj samih modernih. Vodil je zbor Lojze Bratuž, poln mladostnega ognja in predrzen v zahtevah od teh čilih, mladih moči. Tako je samo na junijskem koncertu l. 1925. pela «Mladika» poleg mnogih drugih točk šest Adamičevih zborov, katere je bila izdala Goriška pevska zveza, potem pa še Kogojev: «Trenutek», Ravnikovo: «Ženjico» in Premrllov: «Zakaj».

* * *

Na Tržaškem sta bila gotovo najboljša zbora barkovljanska «**Adrija**» in šentjakobška «**Ilirija**». «Adrija» je štela včasih do 120 pevcev, ob razpustu jih je imela okoli 80. Nastopala je ob najrazličnejših prireditvah, tako pri Sv. Ivanu (1920.), v Devinu, leta 1921. zopet pri Sv. Ivanu, v Sežani dvakrat, z lastno prireditvijo v Komnu (1922.), pozneje v Dornbergu, na Proseku in zopet v Komnu, in to radi tega, ker ni imela več lastne dvorane. Najlepši razmah je zadočila pod vodstvom Milana Pertota, ki je bil tačas tudi pevovodja «Ilirije» in vadal iste pesmi pri obeh društvih, da bi lahko iz obeh zbral najboljše moči za nastope, oz. po potrebi združil obe skupini v eno večjo množico. Njegova zasluga je bila, da so se pele pri «Adriji» Adamičeve: «Kje si dragi, da te ni», «Svatovske pesmi», «Kresovale tri devojke», «Mlad junak»; Ravnikova «Poljska pesem» ter Mokranjčev drugi, osmi in deseti rukovet; od Lajovičevih pesmi pa: «Pastirčki», «Kiša», «Bolest kovač», «Črna slutnja», «Napitnica»... Ne vem, ali je mogoče še kaj več zahtevati, na vsak način je to delo vsega priznanja vredno.

«Ilirija» je štela okoli 40 do 50 moči. O priliki 20-letnice društva (v letu 1926.) je bil zbor najštevilnejši. Imela je več koncertov pri Sv. Jakobu, v Vrh-

polju, v Komnu in drugod. Pod zadnjim pevovodjem je dala tri koncerte. Še prej je učil zbor Srečko Kumar, ki je hotel ž njim povzdigniti tedaj maloštevilni zbor tržaške «Glasbene matice», a je naletel pri «Iliriji» na nepričakovan odpor.

Pevski zbor «**Glasbene matice**» v Trstu se je večinoma zbral le ob gotovih prilikah iz različnih dobrih pevcev in pevk in pripravljaj za koncert, skoraj vedno pod vodstvom ravnatelja Viktorja Šonca. Pri zboru sta nastopila večkrat kot solista pevca Kalin in Zega, gojenca Šončeve pevske šole. Zbor in solisti so bili precej dobri. Čudim se le, da nam je preljubeznivi Sv. Florjan, o katerem pravijo Tomajci, da z lesenim vedrom in leseno vodo lesen ogenj gasi, podaril dva tako različna glasbenika: Karmelo Koso-velovo, energično in naravnost moško-krepko in temperamentno, ter Viktorja Šonca. En samkrat sem ga videl, da se je ogrel; to je bilo pri narodni pesmi: «Od Ančke in lojterc...», ki jo je on harmoniziral in izdal med petnajstimi zbori v publikaciji trž. «Glasbene matice».

Vztrajen in agilen je bil tudi moški zbor «**Kola**», ki sicer ni dajal lastnih koncertov, temveč je nastopal ob izletih in prireditvah drugih društev, budeč tako zanimanje za našo pesem.

Tudi «**Hajdrih**» na Proseku je bil zopet prišel z vnetostjo kakor nekđaj, ali prilike so ga prisilile, da je nastopal le na izletih. Iz začetka ga je vodil Karel Cibic, po njegovem odhodu pa eden izmed članov, ki je obiskoval tečaj za pevovodje v Trstu. Društvo je štelu 60 članov, priredilo več ko dvajset izletov, večinoma v Vipavsko dolino. Pelo pa je v zadnjem času okoli deset Adamičevih in še kakih petnajst zborov drugih skladateljev.

Pevski zbor Učiteljske zveze.

Tržaško Učiteljsko društvo je od nekđaj imelo navado imeti svoj zbor. Vsako leto si je izbralo svojega pevovodjo. Pokojni dolgoletni predsednik Stipe Ferluga je zboru poklanjal verze in himne. Med pe-

vovodji je bil tudi sam Emil Adamič, toda žal le na papirju.

Začetni zbor Zveze je osnoval Srečko Kumar takoj o prevratu..., ali »sin moj, za Te je bila Macedonija premajhna...«. Enkrat mu je bil vzgled Zbor moravskih učiteljev, drugič zopet Draždanski zbori in vsi ti vzori niso dali miru, dokler se ni osnoval pod okriljem Učiteljske zveze tisti Zbor, ki je šel kakor plamen skozi vso našo deželo in še iz nje... Zbor je bil Kumarjev otrok. Ribičič, Pahor in jaz smo pomagali pri rojstvu, Hreščak in Jože Pahor sta bila botra, papa Germek pa je skrbel zanj...

Kdo bi naštel vse kraje, kjer se je razlegala njegova pesem od solčne Gorice do prelepega Vipavskega trga in tja proti Sv. Luciji, po Krasu in Istri in Trstu..., v najlepših dvorinah, ki smo jih tedaj zamogli, in v revnih stajah, kjer se nam je solza spustila, ko je naš tedaj nedosežni ženski zbor pel Adamičevo: »Kje si, da te ni...?«.

Zbor je spel skoraj vse Lajovčeve zборе, skoraj vse Adamičeve in neštivilno drugih, spel je skoraj vse Lajovčeve in vse Kogojeve samospeve, nekaj Škrjančevih, nekaj mojih. Nastopali so pri zborovih prireditvah klaviristi, vijolinisti, solisti in solistke, recitatorji in improvizatorji...

V »Jadranskem Almanahu za leto 1923.« je pisal Srečko Kumar, kako si je zamislil nadaljnje naloge zbora; o razvoju in uspehih pa so podrobna poročila v »Učiteljskem listu«.

Do najboljših nastopov so mu pripomogli večdnevni tečaji, ki so se vršili zadnja leta o počitnicah (pri Sv. Luciji, v Trstu, zadnja dva v Gorici). Najbolj dovršeni nastop je bil gotovo v Bolonji (v licejski dvorani) dne 22. septembra 1923. Zbor je štel tedaj 31 moških in 33 ženskih moči, poprej jih je štel zbor 120, ali kmalu je provizorni odbor skrčil število na res samo prvovrstne pevke in pevce (kakor je pisala tedanja okrožnica) in pri tem številu je prilično tudi ostalo do konca. Tudi tega zbora danes ni več. Spomin nanj pa je še živ, kajti kar je vsajeno z ljubeznijo v srce, ne umrje.

Pevske zveze.

Idejo o zvezi pevskih društev sta nosila gorko v srcu Srečko Kumar in Marij Kogoj. Vsak od svoje strani sta jo propagirala, ji postavljala cilje in iskala poti, da bi jo uresničila, ker sta spoznala krvavo, da je potrebna enotnost duha in enotnost dela. Bili smo na pevski tekmi v Rihemberku, ko je Marij Kogoj izprožil javno misel o tem; tisti, ki so poslušali, pa niso bili na idejo še pripravljeni in tako je beseda pala v vodo. Mnogo pozneje je bilo dano drugim, da so pevske zveze zares osnovali in si postavili približno iste cilje.

V Julijski Krajini so obstojale tri zveze pevskih društev: v Trstu ena pod okriljem »Prosvete«; v Gorici pa dve, ena pod odkriljem »Zveze prosvetnih društev«, druga pa kot pevski oddelek zveze katoliških kulturnih društev (»Prosvetne zveze«).

Naloga, ki so si jo postavile zveze, ni bila prav lahka. Imele so skrbeti za zalaganje zborov z notami in za razmnoževanje glask in pesmi. Velik del pesmi so se učila društva istočasno, da bi lahko nastopila ž njimi ob koncu leta pri pevski tekmi.

Imele so poskrbeti tudi društvom učitelje, kajti mnogo društev je ostalo brez pevovodje; te je bilo treba v vsakoletnih tečajih izobraževati za pravo razumevanje in podajanje modernih pesmi.

Iz najboljših pevcev vseh včlanjenih društev se je imel sestaviti zbor, ki naj bi zanesel vzorno podano pesem po vsej deželi.

Pri tržaški Zvezi je bilo včlanjenih nekaj nad petdeset društev s Tržaškega, s Krasa, z Notranjskega in iz Istre, ki so gojila petje. Nekatera so imela tudi tamburaški zbor.

Goriška Zveza prosvetnih društev je imela včlanjenih skoro ravno toliko društev, ki so gojila petje ali glasbo.

Tretja zveza t. j. Pevski oddelek Prosvetne zveze v Gorici je imel včlanjenih gotovo tudi približno podobno število pevskih društev. Agilnost te organizacije pa se je kazala v tem, kako da je znala s

sistematičnim poukom dvigati vse včlanjene podeželske zборе.

Že od l. 1923. je zadobilo glasilo Prosvetne zveze «Naš Čolnič» svojo stalno rubriko «Petje». Iz tega leta so priprosti članki: Čemu petje? — Oder. — Pevska vaja. — Nastop pevskih zborov v Rihembergu. Takoj naslednje leto posega mnogo globlje in postavlja temelj bodočemu delu, le pogledjmo članke: Pevci in pevovodje (Doktorič) — Načrt za gasbeni odsek Prosvetne zveze (Lojze Bratuž) — Priključitev vseh pevskih in glasbenih društev k «Pevski zvezi». — Zelo točno govori članek: Pevska zveza in zbori. Nadalje so članki o tečaju za pevovodje, o zborovanju pevovodij in resolucijah pevskega sestanka. Ves letnik se tedaj bavi z organizacijo.

Pevske tekme.

Zdi se mi, da je pri nas prvi prišel na to misel glasbenik Anton Sever iz Rihemberga. Kot zelo dober pevovodja je svoj domači zbor izvrstno izpilil in povabil leta 1924. zборе od blizu in daleč, naj se pridejo merit z Rihemberškim. Povabil je tudi glasbenike, da bi analizirali sposobnosti vsakega nastopajočega zbora in javno izrekli kvalifikacijo. Nastopilo je mnogo društev, ali vsako je nastopilo z drugo pesmijo. Tako je pa zelo težko bilo izreči točno sodbo o vsakem zboru v primeru z drugimi. Odločevala sta Marij Kogoj in Srečko Kumar kot najbolj kompetentna, zraven sem bil tudi jaz. Najboljši vtis so napravila tri društva: Rihemberško, Barkovljanska «Adrija» in Tomajski zbor pod vodstvom g. Kosovela, očeta. Prva dva sta pela Mokranjčeve Rukovete, zadnji pa Lajovčeve «Pastirčke». Teoretična točnost, izraz čustva, lepota in neprisiljenost glasov, intonacija in kar je še drugega potrebno, se je pri teh doseglo do take mere, da je lahko vzor vsem drugim društvom. In to je bil tudi glavni namen te in prihodnjih tekem, da bi se društva izpopolnjevala.

Po prvi pevski tekmi, ki je bila bolj poskus, so misel prevzele takoj pevske zveze in določile podlago smernice. Takoj v letu 1925. so začeli temeljito

razpravljati o vzrokih, ki so nas privedli tako daleč, da smo zaostali v petju za najmanj dve deset let. Tako je pisal Anton Sever v V. številki. «Našega čolniča» (l. 1925.) pod naslovom: Nekaj bilance o našem po-vojnem delu. Ista revija je razpravljala v januarški številki o pevskih tekmah, o njih pomenu in nameau ter je postavljala za vzor slične prireditve na Nemškem in Francoskem. Istočasno je napovedala za mesec maj tekmo med goriškim pevskim zborom «Mladika» s tremi drugimi zbori. V avgustu istega letnika so mislili o «okrožnih pevskih prireditvah» in tudi določili, kake pesmi naj se izberejo za take naštope.

(Pevske tekme pa moramo strogo ločiti od prireditvev, kjer so poleg domačega društva sodelovala tudi povabljeni sosedna društva).

V zadnjih letih se je tu pa tam izvršila še kaka tekma, tako n. pr. v Bazovici, ali ko je ideja dobivala polagoma svojo točno obliko, je bila že vsaka nadaljna udejstvitev nemogoča.

Glasbene šole.

V Julijski Krajini je bilo vsega skupaj šest glasbenih šol, od katerih so pa nekatere le zelo malo časa poslovale. Najdalje je vztrajala **Tržaška glasbena matica**, ki je bila ustanovljena par let pred začetkom vojne, ki pa je kmalu po vojni ostala brez stalnih prostorov. Pri Glasbeni matici je poučeval po odhodu prof. Topiča njen prejšnji ravnatelj Viktor Šonc klavir in solopetje. Kot učitelj klavirja se je izkazal za zelo temeljitega, saj je vzgojil zelo marljivo klaviristko Lampetovo, kot učitelj petja pa je bil vsekakor preveč šolski. Poleg ravnatelja sta poučevala za dolgo dobo skladatelj prof. Vasilij Mirk in dr. Evgen Bunc. Prvega poglavitno opravilo je kompozicija, zaradi tega je tam tudi poučeval predmete, ki spadajo v to glasbeno stroko. Gosli je poučeval prof. Avgust Ivančič, edini izmed učiteljev, ki se je razun ravnatelja bavil izključno le z glasbo. Od njegovih učencev sta posebno znana vijolinista: Vrabec, ki je napravil izpit na Bolonjskem konservatoriju, in Malič. Poleg šole je gojila matica par let orkester in pozneje zbor

pod vodstvom matičnega ravnatelja. Zbor⁸ je nastopil parkrat v dvorani »Tina di Lorenzo«, tu pa tam tudi o drugih prilikah, tako ob javnih produkcijah in izletih. Prof. Ivančič je pa poleg šole gojil majhen orkester iz samih ločnih inštrumentov, ki je nastopal ob produkcijah tako, da je bil program bolj pisan.

Neodvisno od Tržaške glasbene matice je deloval v Gorici pod vodstvom Emila Komela — čustveno izobražnega skladatelja in učitelja — **«Pevsko in glasbeno društvo»**, ki je imelo svojo šolo v Trgovskem domu. Gojilo je tudi pevski zbor in od časa do časa orkester, (vijolin je učil g. Lipizer). Emil Komel je bil prvi na Goriških tleh, ki je začel odpirati pot slovenski moderni že mnogo pred vojno. V zadnjem času so mu mlade in čile moči zastopile pot in korakale samozavestno pred njim.

Kot podružnico Tržaške glasbene matice je odprl v Idriji vijolinist Karol Pahor svojo šolo. Ognjevit temperament, navdušen do ekstaze za vsako novo idejo, je moral kmalu zapustiti svoje mesto, šolo pa zapreti. V vednem stiku s Srečkom Kumarjem in kot prvi vijolinist od mene ustanovljenega kvarteta na lok je kmalu po končanih študijah pri E. Vramu in po končanem izpitu v Bolonji obesil torbico svojih ciljev nekoliko više kot drugi poprečni muziki. Žal, da je moral od nas.

Takisto je pod okriljem Tržaške gl. matice odprl v Cerknem glasbeno šolo učitelj Metod Peterneelj, silno čustven človek, vijolinist in slikar obenem, ki je zaslovel med izobraženimi krogi bolj zaradi svojih intarzij kot zaradi svojih glasbenih uspehov, ki pa bodo doma imeli gotovo velik pomen.

Na Opčinah je učitelj Mirko Logar ustanovil istotako podružnico, kjer je zbral kot vnet vijolinist lep orkester iz učencev in prijateljev. Nekaj je bilo tudi pihal. Pripravil jih je za koncert, ali ostati je moralo pri pripravi.

Takoj ob prevratu se je iz Nemčije, oz. Češke vrnil v naše kraje Srečko Kumar. Ustanovil se je v Škednju pri Trstu, kjer je takoj odprl svojo glasbeno šolo. V kratkem času je bilo pri njem središče vsega

pravega muzikalnega življenja. Ker so položile roje-nice Srečku Kumarju v zibel najglobljo srčno izo-brazbo od vseh glasbenikov, rojenih v Julijski Krajini, ni čudno, da je njegova prikazen bila pri nas to, kar je komet na nočnem nebu. Prijatelji, učitelji, mla-dina, kulturni delavci so se zbirali na njegovem domu ob glasbeno-literarnih večerih; otroške, dra-matične predstave. Cankarjevi večeri so se vršili vsako toliko pod silo njegovega neumornega organi-zacijskega duha. Zastavil je vedno svoje imetje in svoj obstanek za to, česar se je lotil, nikoli v strahu, da izpodleti ali pa, da bi bile žrtve prevelike. O svo-jem delu in ciljih piše sam v Jadranskem almanahu iz leta 1923. Ustanovil je s Stanom Kosovelom Pri-pravljalni odbor društva kulturnih delavcev, ustano-vil Zvezin pevski zbor, bil dolgo časa duša Drama-tičnega krožka v Škedenju. Učenci, ki so šli iz njegove roke, niso več izbrisali njegovega pečata s sebe, kajti tako silen je bil njegov vpliv. Ta pečat je neizbrisen na programih njegovih mnogoštevilnih koncertov (okoli trideset koncertov v malo več ko dveh letih), ki jih je priredil deloma sam, deloma s sodelovanjem pevk (Avrelije Sancinove, Justine Kraljeve, Anice Čokove) ali vijolinistov (Karla Pahorja, Mirka Lo-garja, Karla Sancina in drugih). Ravno tako so bili programi njegovih produkcij, ki so se vršile po dva-krat na leto (o Božiču in ob koncu šolskega leta) enotni in na popolni umetniški višini, navadno z razlago skladb in skladateljev, k čemur smo morali prispevati vsi prijatelji. Krona njegovega dela je bil »Zbor učiteljske zveze«. Po par letih samostojne šole se je Srečko Kumar končno pogodil s Tržaško glas-beno matico in prekrstil svojo šolo v Podružnico Tržaške gl. matice. Ko je prevzel vodstvo Pevskega zbora Ljubljanske glasbene matice, je seveda opustil šolo, ni pa zapustil pevskega zbora Učiteljske zveze, dokler je le-ta smel še delovati. Z njim je izginila od nas najmarkantnejša prikazen na glasbenem polju. Vzgojil je mnogo učencev, od katerih je največkrat javno nastopila Gita Bortolotti. Iz njegove šole je izšla in je pri Pembaureju nadaljevala svoje študije

priznana klaviristka Karmela Kosovelova. Talentirana Violeta Godinova se je pred časom izvila iz njegove železne discipline, da sledi drugim svojim včasih resnim, včasih muhastim ciljem. Mnogo obeta tudi Dušan Marčelja, ki je vso svojo krepko narav vpregel umetnosti, kajti posvetil se je obenem klavirju, vijolončelu in teoretskim študijam.

Tečaji za pevovodje in organiste.

Zborovanje pevovodij v Gorici dne 25. sept. 1924. je sklenilo, da osnuje v naslednjih počitnicah tečaj za pevovodje in organiste. Vršil se je od 27. julija do 8. avgusta 1925. v prostorih Alojzijevišča. Vodstvo tečaja je bilo poverjeno skladatelju in pedagogu Emilu Adamiču. On je učil glasb. teorijo po Battkeju. Njegova čudovita živahnost in njegovo globoko znanje sta v zvezi s prekrasno metodo podavanja priljubila ta predmet vsem, da so komaj čakali, kdaj pride njegova ura. To je bilo analiziranje, komponiranje, diktat, harmoniziranje, variranje, petje, telovadba in ne znam kaj vse ob enem — zadovoljnih in srečnih obrazov pa vse polno. Harmonijo in kontrapunkt je učil Rihard Orel, teorijo petja in izobrazbo glasu pa Frida Ščekova. Dirigiranje je učil Srečko Kumar, meni je bilo določeno za predmet »glasbeno oblikoslovje«, sem pa rajši podal nekoliko razprav o glasbeni misli, o fraziranju, o Tartinijevem pismu o umetnosti in o Parsifalu.

Anton Sever, ki ljubi bolj zgodovino, je podal: Zgodovinski razvoj slov. glasb. umetnosti. O koralu je govoril duhovnik David Doktorič in o liturgiki g. Terčelj.

Pouk je trajal štirinajst dni po osem ur na dan, kjer se je od vsake stvari nudilo najvažnejše v zelo kondenzirani obliki. Udeležilo se ga je 21 rednih gojencev, ki so vsi odšli z željo, da se tečaj o priliki nadaljuje. Do danes se tečaj sicer ni več odprl, ali napravili so se že koraki za še večjo pridobitev na tem polju, kateri je bil ta tečaj le priprava in temelj, namreč za orglarsko šolo, ki se bliža uresničenju.

Podoben tečaj, le čisto drugače izveden, se je odprl v Trstu že v š. l. 1924. - 1925. in potem vsako leto zopet. «Glasbena matica» je dala na razpolago učne moči, «Prosveta» je pa prevzela upravno stran. Pouk se je vršil od 15. oktobra do 15. marca. Vodil je tečaj rav. Viktor Šonc, ki je tudi napravil načrt za posamezne predmete: teorijo, petje, klavir, taktiranje, poleg tega še društveno poslovanje — ti predmeti so bili v načrtu za prvi in drugi letnik; za nadaljnja dva pa: klavir, orgle, harmonija, petje, poučevanje in dirigiranje pevskega zbora, gregorijansko petje, latinščina, liturgika in glasbena zgodovina. Glavni predmeti so se poučevali od nedeljah, klavir pa dvakrat med tednom za manjše skupine. Prvi letnik izkazuje 35 vpisanih gojencev, kojih število se je do konca leta skrčilo na 27. Učili so: Šonc, Venturini, Malič, Vrabec in Lampetova. Že po prvem letniku je zamoglo pet gojencev učiti zbor v domačem kraju.

V naslednjem letu sta se odprla v tečaju dva oddelka. Prvi je imel 12, drugi pa 28 (oz. ob koncu 20) gojencev. Trajal je od 6. decembra 1925. do 8. maja 1926., klavirski pouk pa do 15. julija.

V šolskem letu 1926 - 1927 je imel tečaj že tri po programu predvidevane oddelke. Zaključil se je teoretski pouk meseca maja, praktični pouk pa dva meseca pozneje.

Prof. Vasilij Mirk je že l. 1925. izdelal zelo obširen in natančen načrt za orglarsko šolo, ki pa je žal iz gmotnih razlogov moral ostati na papirju.

Inštrumentalna glasba.

Pri nas je bila glasba vselej bolj ljudska umetnost. Naravno je tedaj, da se je prava inštrumentalna glasba gojila mnogo manj kot petje in to radi tega, ker zahteva inštrumentalna glasba mnogo večje priprave, učenja, poglobitve in denarnih žrtev. Da se je po stari rodoljubni šegi tu pa tam zbral kak tamburaški zbor in da se je število vaških glasbenih band silno pomnožilo takoj po vojni — takrat ko smo znali samo s plesom Boga hvaliti — ni treba niti da

omenjam, ali čustva, ki so jih take skupine razvijale, so začenjala pri petah in končala pri litrih...

Vendar pa se je tudi na tem polju pri nas začela kazati pomlad v najlepšem cvetu... Srečko Kumar je imel klavirski koncert v vsaki večji vasi. Njegove vzorne produkcije, nastopi gojencev tržaške «Glasbene matice» in goriškega «Pevskega in glasbenega društva», orkester tržaške «Glasbene matice», ki je žal trajal le malo časa, in orkester «Pevskega in glasbenega društva» v Gorici in razni taki poskusi drugod, predvsem pa v Idriji, so pokazali dovolj jasno voljo do dela tudi na tem polju.

Zaznamovati imamo silno veliko število inštrumentalistov, večje kot se je kedaj poprej pojavilo. Kdo jih bo naštel vse. Začnem s klaviristi: Kumar, Kosovelova, Portolottijeva, Ščekova, Lampetova itd. Vijolinisti: Pahor, Logar, Ivančič, Pavletič, Vrabec, Malič in še mnogo, mnogo drugih mlajših in zelo nadarjenih, kakor Dušan in Vladko Sancin, Karel Vekjet in drugi.

Mala četa, ki si je nadela nalogo, da bo oddaljena od prosvetnega vrvenja posegla v najtišje globine, je bil od mene zbrani kvartet. Takoj po vojni se je sestavil tako: I. vijolin je igral Karel Pahor, II. Pavletič, vijolo Logar in vijolončelo dr. Kranjc. Lotili smo se Haydnovih kvartetov in igrali dvakrat javno njegov G-mol kvartet. Ko smo se pa lotili Beethovnovega zadnjega (op. 135.), ga nismo mogli več pustiti, napajali smo svojo dušo ob njem, dokler nas ni usoda prehodno razdružila.

Pozneje sem začel zopet s kvartetom. Haydn, Beethoven op. 135 in transcendentalne vizije op. 132. so bile na programu. Kmalu smo ostali brez vijolončela in smo nadomestili ta part s klavirjem. Včasih smo ostali še brez vijole in tako igrali Bachove koncerte (C-mol in D-mol) za dva vijolina in klavir ali pa skladbe za vijolin in klavir in pri tem smo še danes... Pri nas je z vsako rečjo kakor s sestrami sv. Blaža.

Skladbe in muzikalne izdaje.

Večina tukajšnjih naših skladateljev ima svoja dela v rokopisu in redko se zgodi, da se ta tudi natisnejo, kajti večinoma jih mora založiti skladatelj sam.

Cerkvena skladatelja **Bevk Gabrijel** in **Laharnar Ivan** imata skladbe v Cerkvenem glasbeniku. Pokojni **Kokošar Ivan**, najzmožnejši delavec pri preporodu cerkvene glasbe, kakor po pravici poudarja «Mladika» iz leta 1921., je sicer izdal zbirko troglasnih «Marijinih pesmi», ima pa vse polno blaga v rokopisih, posebno na Goriškem nabrane narodne pesmi. Nekaj pesmi iz njegove zapuščine je predelal E. Adamič za mešan zbor in so se povsod z veseljem pele: «Kaj pa delajo ptički?» in druge.

David Doktorič ima skladbe v Cerkvenem glasbeniku ter je v tem času izdal dve zbirki cerkvenih pesmi in še dve skladbi na čast Svetogorski Kraljici.

Vasilij Mirk je izdal kmalu po vojni lepo zbirko klavirskih skladb, ki je do zdaj edina te vrste in posebnega upoštevanja vredna, ker začenja izpolnjevati vrzeli inštrumentalne glasbe. Sam ima še veliko število rokopisov, nekaj je izdajal v zborih «Ljubljanskega Zvona» (gl. Širokov članek o sklad. Mirku v «Našem glasu» od lanskega leta!) in se je letos lotil opere. Naj omenim le njegovo osmeroglasno mašo na storoslovenski tekst, ki jo je proizvedel v tej dobi dvakrat z izbranim mešanim zborom.

Vinko Vodopivec, eden najpopularnejših skladateljev (gl. v «Pevcu» št. 9.-10. leta 1921. kratek življenjepis!) je izdal primeroma še največ po vojni: «Storoslovensko mašo», «Zbirko litanij», «Deset skladb za moški in mešan zbor», «Osem moških zborov», «Pet mešanih zborov», «16 evharističnih pesmi», «Pevsko koračnico», «Zbirko orlovske himne in Slovenske straže», «5 tantum ergo»; gotovo ima še drugih del v rokopisu.

Emil Komel ima mnogo v rokopisu, po vojni ima, se mi zdi, eno samo pesem natisnjeno v zbirki «Prvi

plameni», katero je uredil Srečko Kumar in izdala «Učiteljska zveza». **Srečko Kumar** pa je zbral še posebno pesmarico za otroke po do tedaj nepoznanih načelih. Prekrasne pesmi zahtevajo čisto drugačnega okusa pri otrocih in velike poglobitve pri onem, ki hoče učiti. Založila je tudi to zbirko «Učit. zveza». Pevski oddelek «Prosvetne zveze» v Gorici je izdal l. 1925. zbirko šestih pesmi za mešani zbor, vse od Emila Adamiča, lepe in ne pretežke.

Rihardu Orlu je založila «Ljublj. matica» «Zbirko narodnih pesmi iz Benečije», v rokopisu pa ima še sonate in drugo.

«Glasbena matica» v Trstu je izdala «Petnajst zborov» in s tem je število najvažnejših izdaj kolikor toliko izčrpano.

Jaz sam imam precejšnje število samospevov in nekaj klavirskih sonat, seveda tudi v rokopisu.

O zbirkah in naših ljudeh, ki so onstran meje, pa ne bom govoril, ker bi to prekoračilo delokrog tega članka.

SKLEP.

Tako živahno muzikalno življenje je zahtevalo, da se lotimo dela tudi na polju teorije. Jaz sam sem med vojno prevedel tri izmed najnujnejše potrebnih Riemannovih učnih knjig, in sicer: harmonijo, kontrapunkt in prvi del kompozicije. Knjige seveda niso bile tiskane, čeravno so potrebne kakor vsakdanji kruh. Za bodočnost bi rad napisal «Primerjalno harmonijo», izvirno delo po vzorcu Riemannove «Primerjalne klavirske šole», kakor tudi «Zbirko estetičnih spisov», če bom našel odmeva in opore pri tistih, ki vodijo usodo našega glasbenega življenja. Knjiga ni tedaj izšla nobena, pač pa tu pa tam poročila (gl. jubilejno izdajo «Edinosti»!) ter krajši ali daljši članki. Gotovo največ strokovnih člankov je prinesel «Naš čolnič» v letih 1925. in 1926. izpod peresa Antona Severa in Vinka Vodopivca.

Menda v počitnicah l. 1924. sva potovala s Ku-
marjem po Istri in prišla v Velike Mune. Prekrasen
stas, lepi mladeniči, še lepša dekleta, ki pa imajo
čisto moški glas. Pojejo navadno troglasno, najnižji
bugâri. Čudne so pesmi, Bog ve, kdo jih je prinesel
z Vzhoda v krvi do tu. Začetni akord je iz male in
velike sekunde, spev se giblje v četrtttonskih razda-
ljah. Napisati sva hotela melodijo, pa nisva mogla
in nisva znala. O uboga naša učenost! Ves svet okoli
Mun se giblje, napreduje in nazaduje; Čiči pa po
svoje «kantâjo»...

A. I.:

HRVATSKE PUBLIKACIJE.

Počeci hrvatske književnosti i štampe u krajevima, koji su iza svjetskog rata pripali kraljevini Italiji pojavljaju se u najstarijoj dobi hrvatske književnosti uopće. Ne uzimajući u obzir pisane književne spomenike administrativnog i crkvenog karaktera, i u štampanim knjigama iza izuma štampe istarski su Hrvati dostojno zastupani u povijesti hrvatske književnosti.

Prva štampana knjiga, koja je došla u Istru bio je «Missale Romanum glagoliticum», tiskan u Mlecima godine 1483. glagolicom. Iza ovoga su se tiskala razna izdanja glagolskih crkvenih knjiga, koje su se upotrebljavale u ovim krajevima, a štampane u Mlecima, u Senju, na Rijeci, a kasnije u Rimu. Glavnu ulogu u našoj književnosti za doba reformacije igrali su reformatori: Stjepan Konzul Istranin iz Buzeta, istarski svećenik Anton Dalmatin i Juraj Cvečić iz Pazina, koji su u hrvatskoj tiskari u Urachu u Njemačkoj od godine 1561-1564 izdali 12 knjiga glagolicom, a neke od tih i latinicom. Te su knjige crkvenog sadržaja širili protestanti po slavenskom jugu, a u Istru slali su ih u Pazin i Labin. Tiskano je bilo 25.600 izvoda. Propašću protestantske akcije među južnim Slavenima slabo je dolazila u Istru knjiga u našem jeziku, jer ni sami svećenici nisu imali potrebitih slavenskih knjiga za obavljanja vjerskih obreda. Tiskano je u Rimu i Mlecima raznih misala, brevijara i rituala što glagolicom što latinicom. U XVIII. stoljeću tiskano je više knjiga i rasprava vjerskog, neritualnog karaktera u Mlecima, koje su napisali i sastavili razni istarski svećenici, osobito sa istarskih otoka.

Do veće važnosti diže se opet književnost u XIX. stoljeću. Već godine 1803. tiskan je u Beču rječnik «Ricoslovník Illiriskoga, Italijanskoga i Nimacskoga Jezika» od Josipa Voltića iz Tinjana kod Pazina. Pismenost nije bila nikako razvijena, pa je tek ilirski preporod zagrijavao istarske narodne svećenike i pismenog svjetovnjake da prionu uz knjigu u narodnom jeziku. Od godine 1850. nastaje novo doba za knjige i za čitaoce u ovim krajevima. Godine 1854. tadašnji župnik stolne crkve Sv. Justa u Trstu, a poslije biskup Juraj Dobrila tiskao je u Trstu prvo izdanje svog molitvenika: «Oče, budi volja tvoja». Molitvenik je bio u Istri tako obiljubljen, da je do danas doživio 11 izdanja, a tiskao se je u Trstu, Beču i Opatiji. Dobrila je kao biskup slao svećenicima za puk hrvatske pastirske listove. Fran Josip Volarić tiskao je godine 1850. u Trstu «Čitanku za odrasle», dvije godine kasnije isto u Trstu «Ilirsku slovníku», za početne učione» pa «Mali katekizam», «Veli katekizam» i druge kršćansko-uzgojne knjige. U Trstu je god. 1863. štampan «Talijansko-ilirski Rečnik» od Ivana Jurašića iz Dubašnice, a god. 1865. njegov «Talijansko-ilirski pučki bilježnik», a na Rijeci 1878. «Hrvatski odvjjetnik». Ivan Fiamin iz Opatije je napisao i preveo više djela. Dobra njegova knjiga je «Radnja čovjeku dužnost i blagodat».

Nastupila je doba budjenja narodne svijesti i time potrebe oružja za izvršenje te misije, izdavanje brošura i novina u tom smislu. U godinama 1869. i 1870. izašao je u Trstu koledar «Istran», a god. 1870. osnovao je Matko Baštijan list za pouku i politiku istarskih Hrvata «Našu Slogu». List prve dvije godine izlazi svaki 15 dana, a inače je bio tjednik, te je izlazio dugo godina u Trstu, a poslije u Puli. «Naša Sloga» je prestala izlaziti radi pomanjkanja personala u tiskari i radi evakuacije Pule polovicom 1915. Za dugi niz godina bila je «Naša Sloga» jedina duševna hrana rijetkom broju svojih čitalaca. U njoj su suradjivali i objelodanili svoje prve proizvode i svi istarski književnici, koji su kasnije došli do glasa i auktoriteta na književnom polju. — Godine 1873.

Dragutin Parčić objelodanio je u talijanskom jeziku slovnicu slavenskoga, ilirskoga jezika, a vanredno je zadužio hrvatsku književnost svojim dosada u našem jeziku najboljim rječnicima: «Ilirsko-talijanskom riječnikom» tiskanim 1858. na Rijeci i «Talijansko-slovenskim» (hrvatskim) iz god. 1867. Drugo i treće izdanje tih rječnika izašlo je u Zadru 1874. i 1901.

Istarski književnici nisu suradjivali samo u «Našoj Slozi», već su dobro zastupani i u književnim listovima izvan Istre, tako u «Viencu», «Pobratimu», «Hrvatskoj Vili», «Balkanu». Koncem XIX. i početkom XX. vijeka imamo već lijepi broj književnika iz Istre, koji uživaju svako priznanje kao pisci i pjesnici. U prvom redu odlikovao se kao pisac romana i novela Eugen Kumičić (Jenio Sisolski) iz Berseča. Njegova djela je izdala «Matica Hrvatska» i «Biblioteka Hrvatska» u Zagrebu. U svemu su ta književna izdanja od 1879. pa do 1906. izdala 21 knjigu njegovih romana, novela i drama, od kojih su nekoje tiskane do tri puta, a mnoge su prevedene na tuđe jezike. Predmete svojim djelima je uzimao iz života istarskih Hrvata, primorskih Hrvata a i građana unutrašnjosti. Jak je istarski pripovijedač Anton Tentor iz Cresa, koji je godine 1904. tiskao u Puli u tiskari Jos. Krmpotića «Ljubav na prijevaru», kao i knjigu «Iz zapadnih strana», a godine 1905. na Rijeci «Beg Mirko».

Današnji naš ponos jesu: pripovijedač Viktor Car-Emin i pjesnik Rikard Katalinić Jeretov. Car-Emin napisao je i izdao: «Pusto ognjište» 1900.; «Zimsko sunce» 1903.; «Usahlo vrelo» 1904.; «Kontesa Nina», «Neznatni ljudi», «U mraku» — ove tri su izašle 1906. i 1907.; «Iza plime» 1913.; «Pod sumnjom» 1913.; «Nove borbe» 1926. Djela su sva tiskana u Zagrebu, samo zadnje u Beogradu. Rikard Katalinić Jeretov ima silesiju pjesama i manjih sastavaka po svim književnim listovima. U posebnim knjigama je izdao: «Prve pjesme» 1891.; «Mrtvoj sestri» 1894.; «Mrtvoj majci» 1895.; «Primorkinje» 1897.; «Zadnje pjesme» 1895-1901. «S moje lire» 1884-1905. «Inje» 1887-1903.; «Sa Jadrana» 1908.; «Našim morem i

našim krajem» 1911.; god. 1923. sa Lujom Doričićem je izdao «Priče za djecu». Sada suradjuje u raznim listovima, a u Trstu u «Vezu» i «Našem Glasu».

Kao pjesnika moramo napomenuti pazinskog prošta Antuna Kalca (Nadan Zorin), koji je suradjivao u «Našoj Slozi» sa pjesmama i pripovijestima, a 1889. preveo Schillerovo «Zvono». Godine 1912. uredio je «Spomen-knjigu stogodišnjice rođenja biskupa dra. Jurija Dobrile», koja je tiskana u Pazinu. Nadalje je Anton Linardić (Crvenko Bijeloplavić) iz Martinšćice na Cresu tiskao u Krmpotičevoj tiskari u Puli pjesme «Prve laste» 1911. Uz ove ima još mnogo knjižica, koje su pojedinci pisali za političke, administrativne i gospodarske upute i obavijesti.

Najljepše narodne umotvorevine, narodne pjesme sakupljene su u posebnoj knjizi, koju je «Naša Sloga» izdala u Trstu god. 1880. pod naslovom «Hrvatske pjesme, što se pjevaju u Istri i kvarnerskih otocih».

Hrvatsko učiteljstvo je izdavalo prije rata svoj mjesečni časopis «Narodnu Prosvjetu», koja je izlazila u Puli, a uredjivali su je Josip Bačić, Gašo Licul i Vinko Šepić. Jedan dio učiteljstva se poslije odijelio i izdavao časopis za katoličko učiteljstvo «Hrvatsku školu», koja je izlazila prije rata i za vrijeme rata u Pazinu. U tim su časopisima suradjivali beletrističkim i znanstvenim člancima razni učitelji i profesori u Istri. Već za vrijeme rata su prestala oba časopisa. Proti uspješnom razvitku i djelovanju «Naše Sloge» izdavao je u Liburniji oko g. 1895. «Pravu Našu Slogu» dr. Krstić iz Arbanasa, koja je bila pisana proti hrvatskom duhu i narodnoj svijesti. Za suzbijanje te novine izdavali su Hrvati u Opatiji «Narodni list». Prije rata je u Puli u tiskari Laginja i dr. izlazio «Omnibus» kao dnevnik u tri jezika (hrv., tal. i njem.). Pisao je u hrvatskom duhu, a izlazio neredovito. Već prije nego smo u Puli imali dvije naše tiskare izdavao je tamo bivši kapelan ratne mornarice Antun Jakić «Il diritto croato», pa «Il Pensiero slavo», zatim «La pensée slave». Poslije je

prešao u Trst i nastavio sa svojim listom «Slavenska misao». Osim toga su prije rata u Trstu izlazili listovi «Balkan» i «Tršćanski Lloyd».

Za vrijeme rata, a iza kako je prestao izlaziti tjednik «Naša Sloga» je Krmpotić sredinom 1915. počeo izdavati dnevnik «Hrvatski List». Odmah iza rata, radi poznatih prilika, morale su prestati djelovati obe tiskare u Puli i time su prestale i naše publikacije. — Na Rijeci je izlazio «Riječki Novi List» od 1898. (izlazi i danas kao «Susački Novi List»), koji je pred ratom i za vrijeme rata bio vrlo raširen po Liburniji, a i po drugim krajevima Istre.

U Krku je godine 1899. počeo izlaziti gospodarski i politički list «Pučki prijatelj», koji se je godine 1911. preselio u Pazin u tiskaru Tiskovnog Društva u Pazinu, gdje je ostao do 1920.

Sva ta izdanja dobro su vršila svoju zadaću, ali ni izdaleka knjige i publikacije, koje su se tiskale u Istri nisu mogle udovoljiti potrebama naroda. Viktor Car Emin, Rikard Katalinić Jeretov i Josip Kraljić uzorno su uređivali i raširili dječji list «Mladi Hrvat» (prije «Mladi Istranin») od 1910. dalje. Djeca su se naučila na čitanje pa su i iza dovršene škole tražila knjige. I eto pomalo su počele prodirati u Istru knjige hrvatskog književnog društva Sv. Jerolima iz Zagreba. Premda prije rata nije bilo skoro ni sela, u koje ne bi dolazile knjige Sv. Jerolima, ipak je godine 1914. bilo u Istri samo oko 500 članova tog izdavačkog društva. I knjige Matice Hrvatske dolazile su u lijepom broju u Istru, ponajviše u gradove te učiteljima i svećenicima.

Svjetski rat radikalno je promijenio prilike. Naši su ljudi za vrijeme rata morali ići po bijelom svijetu kao vojnici ili kao bjegunci. Uz sva stradanja osjetili su i potrebu za duševni život. A poslije rata je u ovim krajevima bilo teško doći do naše knjige. Domaćih naklada nije bilo, a od drugdje se je vrlo malo naručivalo. Tim je nastala i veća čežnja za knjigom. U koliko su izdavači i pozvani odgovorni dio inteligencije u Istri udovoljili toj narodnoj čežnji

nek se razabere iz slijedećeg prikaza razvitka i stanja štampe u ovim krajevima.

Tiskovno društvo u Pazinu obnovilo je izdavanje tjednika «Pučkog Prijatelja», dok godine 1920. tiskara nije bila uništena, pa se list morao preseliti u Trst u tiskaru «Edinosti». List je bio vrlo lijepo redigovan i u narodu dobro primljen, jer je on tada bio jedina štampana stvar u hrvatskom jeziku. No pisanje lista nije dugo ostalo po čudi izdavačima (Tiskovnom društvu u Pazinu), pa su sredinom godine 1922. oduzeli uredništvo i vodstvo lista prijašnjim upravnicima t. j. istarskim odbornicima pol. društva «Edinost», a sami su nastavili s listom po predratnom kalupu. Urednik «Pučkog Prijatelja» je bio najprije Anton Belanić, zatim Anton Ekar, pa Srećko Jop.

Kad je političko društvo ostalo bez svog glasila, u augustu 1922. pokrenuta je bila «Stara Naša Sloga», koja je izlazila do konca te godine. Opet su se složili «Pučki Prijatelj» i «Stara Naša Sloga», pa je u januaru 1923. mjesto njih izašla «Istarska Riječ» u tiskari «Edinost». Te je iste godine izdavalo Tiskovno društvo list «Istra», koji je imao biti kao društveni i gospodarski list. «Istarska Riječ» je nastavila sa izlazenjem sve do danas, dočim su se članovi Tiskovnog društva od nje odijelili i početkom god. 1924. obnovili izdavanje tjednika «Pučki Prijatelj», koji i danas izlazi kao glasilo kršćansko-socijalne struje.

Godine 1922. u januaru počeo je izlaziti svakih 14 dana «Mladi Istranin», namijenjen školskoj djeci i mladeži uopće, a izlazio je u Trstu kao prilog «Pučkog Prijatelja», pa «Stare Naše Sloge» i poslije «Istarske Riječi». Prestao je izlaziti koncem decembra 1926. Kao gospodarski prilog «Istarske Riječi» izlazi svakih 14 dana «Narodni Gospodar». Počeo je izlaziti početkom januara 1925. «Razumni Gospodar» je gospodarski mjesečni prilog «Pučkog Prijatelja», koji izlazi od 1925. Zapravo je izlazio još u godinama 1913. i 1914. Tada je bio baš na dostojnoj višini i od neprocjenjene koristi za naše poljodjelce u Istri, jer

ga je uređivao, odnosno najviše u njem pisao direktor poljodjelske škole u Pazinu gosp. Fran Trampuž. Od marta 1926. izlazi u Trstu ženski časopis «Vez» sa beletrističkim i poučnim štivom, a u vezi sa seoskim ženskim potrebama. U svakom broju je prilog crteža za ženske ručne radove. Jedan dio lista namijenjen je i za djecu, odnosno za majke kao uzgojiteljice svoje djece.

Izdanim knjigama se ne možemo pohvaliti. Maleno je područje, da bi knjiga mogla cirkulirati u većem broju, a otežčane su i prilike za raspačavnje. osim Opatije nema u Istri ni jednog jedinog sela ili grada, gdje bi mogao kupiti novinu ili knjigu u našem jeziku. Može samo da pojedinac naruči od izdavača Prva knjižica, zapravo brošura tiskana je u tiskari «Edinost» 1921. prigodom 50 godišnjice Franine i Jurine i to u narječju. Predsjedništvo ministarskog vijeća, (Središnji ured za nove pokrajine) štampalo je u Trstu u Lloydovoj tiskari god. 1921. «Jedinstveni tekst političkog izbornog zakona za nove pokrajine kraljevine». Za godinu 1922. izašao je u tiskari «Edinost», a izdanjem Tiskovnog društva u Pazinu koledar «Istranin». Od godine 1923. izlazi svake godine Narodni koledar za Istru «Franina i Jurina», izdanjem ili Istarske Književne Zadruga ili Tiskare «Edinost», a uređen je vrlo probranim i zanimivim materijalom, pa nije ni čudo, što se silno raširio po čitavoj Istri. I za godinu 1923. i 1924. je Tiskovno društvo izdalo maleni koledar «Istranin». Godine 1923. izdalo je Pčelarsko društvo u Pazinu, a tiskalo u tiskari «Edinost» u Trstu knjižicu o pčelarstvu od dra. Šime Matejčića. «Istarska Riječ» izdala je godine 1927. «Zakon o javnoj sigurnosti i o zaštiti države» te popularni prikaz «Tuberkuloza ili sušica» od Adamovića. U štampi je «Kad se užge mlada krv i druge istarske pripovijesti» od Ernesta Radetića.

Poput Sv. Jerolima u Zagrebu osnovalo se u Trstu društvo Sv. Mohora za Istru, koje je sa godinom 1925. počelo izdavati knjige za svoje članove. Iz početka se počelo malenim brojem izdanih knjiga, dočim se sada tiska dosta lijep broj izvoda, a prema

broju članova, koji su navedeni u društvenom godišnjem koledaru «Danici». Ove su knjige više praktične nego originalne. Za godinu 1925. je društvo izdalo: «Danicu», koledar za god. 1925., «Istarsku Pjesmaricu», «Uzor selo» i «Tri pripovijesti». Za godinu 1926. je izdalo: koledar «Danicu», «Pravnu čitanku» I. dio od dra Brajše, «Božji vitez» od dra Kršnjavija i «Sabrane pripovijesti» I. dio. Za godinu 1927. je izdalo: koledar «Danicu», «Pravnu čitanku» II. dio od dra Brajše, «Božji sirotan» od dra Kršnjavija, «Kolačiće» za djecu i «Sabrane pripovijesti» (srpske, hrvatske umjetničke i narodne pripovijetke). Za godinu 1928. izdat će društvo «Danicu», «Božju objavu» — bibliju i katekizam, «Veterinarsku čitanku» od dra Ravnika i jedan roman.

Za crkvene potrebe skrbilo je najprije Tiskovno društvo u Pazinu, a sada društvo Sv. Mohora. Tako je Tiskovno društvo u Pazinu god. 1920. tiskalo u Pazinu molitvenik «K mladosti vječnoj» za djevojke i «K mladosti vječnoj» za mladiće, a u Trstu je izdalo molitve za djecu «Oče naš». Isto je društvo tiskalo u Trstu godine 1924. X. izdanje Dobrilinog molitvenika «Oče, budi volja tvoja», a 1927. izdalo je društvo Sv. Mohora XI. izdanje.

Osim tih novina i knjiga dolaze među istarske Hrvate i slovenske knjige «Goriške Matice» te slovenske publikacije, u kojima su objavljeni i nekoji hrvatski članci. Tako hrvatske članke donša «Naš Glas», «Gospodarski Vestnik», «Gospodarski List», «Pravni Vestnik», «Ženski Svet» i «Zbornik svećenika Sv. Pavla».

FERDO KLEINMAYR:

NAŠA ŠOLSKA KNJIŽEVNOST.

Reva je, da rečem takoj in po pravici, in vendar podaja več, negoli bi kdo pričakoval v prvem hipu. Krog **petdeset** knjig, ki so izšle v kratkem razdobju štirih, petih let, (1920—1925), kaže seznam, če se nisem kaj uštel. Res, da so te knjige kaj različne vrednosti, vendar so jih naši otroci vse prebavili, z večjimi in manjšimi težkočami, tako da je ostalo za njimi menda malo sledu; cape in cunje in učenost.

Slovanska šolska književnost v Italiji se omejuje v povojni dobi le na potrebe ljudske in meščanske šole; za srednje in strokovne šole je enostavno ni.*) Kolikor je pa imamo, kaže danes neko zgodovinsko zaključeno celoto, zato je vredno govoriti o nji; saj tvori ona bistven del zgodovine našega ljudskega šolstva.

Polom, ki ga je povzročila svetovna vojna, je postavil naše slovanske šolnike, osobito pa ljudskošolske učitelje pred težavno, vendar silo mikavno nalogo, da sestavijo novi šoli novih knjig. Zavedno učiteljstvo se je lotilo te naloge z vso resnostjo, z vso privzgojeno in podedovano temeljitostjo ter z globokim umevanjem svoje odgovornosti napram šoli in šolstvu. In rešilo jo je častno; njegovo vztrajno delo je podalo preko raznih ovir mnogo lepih sadov in obljubljalo je še lepših. Načelo teh skromnih kulturnih delavcev je bilo: Vprvo ne prenačimo se, pri-
krojimo najprej staro sočasnim zahtevam, a poleg tega pričnimo takoj ustvarjati povsem novo, ki bo res trajne vrednosti! Kar smo dobili smotrenega in **izvir-**

*) Pač pa se sestavlja v zadnjem času slovenska čitanka za poučevanje slovenščine kot tujega jezika na italijanskih srednjih šolah.

nega od tega dela, ni preveč ali je precej; tri slovenska berila so in dve hrvaški, plod »Učiteljskega odseka za sestavo slov. šolskih knjig.« Izšla so vsa v založbi »La Editoriale Libreria« v Trstu. Tem knjigam lahko pripisujemo višjo pedagoško didaktično vrednost, pa tudi literarno, saj so jim jo pripisali že drugi ocenjevatelji, tudi uradni. To delo, ki je bilo tedaj jedva v razmahu, je prenehalo z ukinitvijo slov. jezika kot učnega jezika na ljudski šoli. Ali dostojno je, da se ga spominjamo nekoliko.

Uradna okrožnica Generalnega civilnega komisarijata za Julijsko Benečijo, šolski oddelek, od 9. maja 1920. števil. 311/3904 je pozvala učiteljstvo k sestavi podrobnega učnega načrta ter učnih knjig. Okrožnica je bila tiskana v obeh jezikih in je še danes res vredna, da jo človek prečita. Junija meseca istega leta je prejela bivša »Zveza slov. učit. društev« v Trstu odlok od civilnega komisarijata v Trstu glede bodočega odseka za sestavo slovenskih in hrvaških šolskih knjig. Izbrala je šolska oblast iz raznih okrajev 15 slovenskih in 16 hrvaških šolnikov. Od teh se je pozneje odzvalo le pet slov. šolnikov in dva hrvaška, pristopili pa so zato nekateri drugi. Že 18. junija istega leta je imel odsek svojo sejo in si je vobče porazdelil delo. Ker sta med tem časom dva slovenska učitelja (A. G. in I. D.) že predelala Widrovo Prvo berilo, Gabršekovo Drugo berilo in Josin-Ganglovo Tretje in Četrto berilo, se je pokazala najprej nujna potreba Petega berila. Sklene se, da se to najprej spiše. »Učiteljski List« od 16. novembra 1920. prinaša že podroben in točen načrt za sestavo Petega berila, ki ga je sestavil pisec tega, kakor je tudi sestavil načrte za poznejša nižjerazredna berila. Jezikovno uredništvo je prevzel pesnik Janko Samec.

To je bil začetek. Nato je šlo naprej s polno paro. Odsek je predlagal naučnemu ministrstvu v Rimu rokopis za rokopisom, slovenska in hrvaška berila, slovnice, računice. Odgovori so bili povoljni in tudi ne. Preurejalo se je in prenarejalo. Sklepčno je dosegel odsek potrditev za tri izvirna slovenska berila in dve izvirni hrvaški. V tem je prišla nova, Gentili-

jeva šolska reforma od l. 1923. Vse odobritve učnih knjig so bile razveljavljene, predložiti jih je bilo treba vnovič. In odsek je predložil izvirne in predelane knjige. Uradni odgovor je bil tale:

Prvo berilo, po K. Widru predelano: «Hvalevredna in previdna je izbira ter razmestitev besed in rekel, ki pospešujejo branje in pisanje; dobre so one strani, ki so posvečene prvemu branju..... Se potrjuje.»

Drugo berilo, F. Kleinmayr in H. Medič: «V jasnem, priprostem in silo pravilnem jeziku govorita pisatelja duhu in srcu mladine..... Po privlačnem načinu, nikakor ne pedantnem, s katerim so sestavljena posamezna berilca v knjigi, se to berilo mnogo približuje duhu, ki preveja nove načrte..... Se potrjuje.»

Tretje berilo, Krapševa, Ločniškar, Mikuž, Daneu i. t. d.: «Izbor pripovedi in pesmi je vobče dober.» Zavrača pa se del realnih ved. Ni potrjeno.

Četrto berilo, predelano po Josinu in Ganglu, se zavrača, ker je «očividno preprosto in površno prilagodenje novim političnim razmeram nekega besedila, ki se je rabilo že v avstrijskih šolah.»

Peto berilo, Danev, Kenič, Kleinmayr, Krapševa i. t. d., je «mala enciklopedija..... Podajanje je jasno in prozorno, ali čisto presuhoparno posebno v zgodovini in zemljepisu», ki vobče ne odgovarjata sedanjim razmeram. Zato se knjiga ne odobri.

Čitanka (hrv.) za prvi razred, Fran Bat. Ocena jo vobče zelo hvali, zasleduje pa v nji nekaj mehanizma. Brez tega bi bila knjiga posebno v drugem delu, ki prikazuje neobičajne vrline, najboljša. Se odobri.

Čitanka (hrv.) za drugi razred, Avgust Rajčič. Dasi dokazuje spisatelj mnogo šolske prakse i. t. d., vendar se zgublja preveč v podrobnosti. Se odbije.

Roma locuta! Nato je odsek povzel z novim delom. In res je že pripravil nekaj drugih natisov, povsem v smislu novega učnega reda. Tako je bil potrjen od ministrstva drugi natis slovenskega Drugega in Tretjega berila. Znani odlok iz leta 1923, o učnem jeziku pa je prekinil tudi nadaljnje delovanje

književnega odseka. Skozi roke člana tega odseka je šel tudi prevod Benolli-Fiaminovich Računic, ker so naše ljud. šole potrebovale tako knjigo in je od odseka predloženi rokopis izvirnih računíc, sestavljenih po Ant. Kutinu, ležal precej časa po mizah recenzorjev. Sicer so Kutinove računicе, prvi in drugi del vsaj, končno tudi prejele ministrsko potrdilo, ali tedaj je bilo za tisk že prekasno. Tudi korekturo verskih knjig je opravil član tega odseka in marsikatero drugo manjše delo. Spal odsek tedaj gotovo ni.

Poleg delovanja tega odseka in preko njega pa so rasle često kaj bujno pisane gobe po dežju, enodnevnicе, ki jih lahko večinoma označimo kakor otroke špekulacije založniških podjetij. Pisali so slovenske in hrvaške šolske knjige ljudje, ki niso poznali in niti danes ne poznajo teh jezikov. Ali knjige so se tiskale, so izšle in so se razprodale, ker na tem polju je bila suša velika. Nekaterе so dobile tudi začasno potrdilo od ministrstva v Rimu, definitivnega pa od teh zmašil, vsaj onih v slovenskem jeziku, ni prejelo nobeno. Odveč bi bilo, da bi navedel vse tozadevne uradne ocene, dasi so v gotovem oziru precej zanimive, naj sledi sledeča tipična:

Iz ocene čitanke za III. razr. «Na deželi» — Mario Pasqualis: «Tiskovne napake delajo nemogočo vsako točno sodbo o jezikovni pravilnosti tega berila. Vobče pa je vtis, ki ga knjiga podaja, najbolji. Ko se definitivno izčisti jezik, bo možno bolje spoznati prikupljivo priprostost, ki označuje knjigo.» — Se potrjuje za eno leto*).

Sledi naj po tem kratkem uvodu čim bolj možno točen seznam, kaj nam ponuja slovenska in hrvaška književnost na šolskem polju v Julijski Krajini. Ni mnogo, ali marsikatero kleno zrno je vmes:

A. Slovenske:

1.) Berila za slovenske ljudske šole v Italiji; priredil učiteljski odsek za sestavo slov. šolskih knjig:

*) Glede navedenih in drugih ocen glej: „Relazione sui testi scol. in uso nelle nuove provincie“, izdaja ministrstva za javni pouk, Roma 1924. —

Drugo berilo in slovnica za drugi razred ljudskih šol. Sestavila: **Ferdo Kleinmayr** in **Hinko Medič**; jezikovno uredil **Janko Samec**. (Slovniški del sestavil **Engelbert Gangl**.) Založništvo: La Editoriale Libreria, Trst 1923. — Drugi nekoliko spremenjeni natis brez slovnice, l. 1925.

Tretje berilo za tretji razred ljudskih šol. Sestavili: **Sidonija Krapševa**, **Fran Ločniškar**, **Matej Mikuž**, **Ivan Daneu**, **Andrej Kenič**, **Ferdo Kleinmayr**. Jezikovno uredil **Janko Samec**. Trst 1923. — Drugi nekoliko spremenjeni natis in brez snovi iz realij preuredila **Ferdo Kleinmayr** in **Ivan Daneu**, l. 1925. Založništvo kakor zgoraj.

Peto berilo za peti in šesti razred ljudskih šol. Sestavili in uredili: **Ivan Daneu**, **Andrej Kenič**, **Ferdo Kleinmayr**, **Sidonija Krapševa**, **Fran Ločniškar**, **Matej Mikuž**, **Janko Samec**.

Založništvo kakor zgoraj, Trst 1922. Tisk za vse te tri knjige: Officine grafiche de la Editoriale Libreria.

2) Ponatisi, oziroma sodobno preurejene učne knjige:

Drugo berilo po **Gaberšku** preuredila slovenska učitelja. Založništvo: Trevisini, Milano, l. 1920.

Tretje berilo za tretji razred občin ljudskih šol. Po **M. Josinu** in **E. Ganglu** preuredila slovenska učitelja. Založn.: Trevisini, Milano, l. 1920.

Četrto berilo za četrti razred občin ljudskih šol. Po **M. Josinu** in **E. Ganglu** preuredila slovenska učitelja. Založn.: Trevisini, Milano, l. 1920.

Prvo berilo za prvi razred občin ljudskih šol. Po **K. Widerju** preuredila slovenska učitelja. Založn.: Trevisini, Milano, 1920.

Začetnica za slovenske ljudske šole. (Ponatis starejšega Abecednika, menda Močnikovega, z malo spremembami in dodatki.) Založništvo: Licinio Cappelli v Trstu. Tisk: Edinost v Trstu. Brez letnice.

Katoliški katekizem ali krščanski nauk. (Ponatis »Velikega katekizma z dodatkom.) Založništvo: La Editoriale Libreria, Trst.

Panholzerjeve: Male zgodbe sv. Pisma.

Panholzerjeve: Velike zgodbe sv. Pisma.

Oba ponatisa v založništvu: La Editoriale Libreria Trst.

Vse te knjige verske vsebine je potrdil tržaški škofijski ordinarijat.

Fizika in kemija za meščanske šole v treh stopnjah. (Spisal **Senekovič**.) (Enostaven ponatis iste publikacije v Jugoslaviji s spremenjeno naslovno stranjo.) Edit. Libr., Trst 1921.

Prirodopis za meščanske šole v treh stopnjah. (Spisal **Ma-cher**.) Kakor zgoraj.)

Vtisnjeno je založništvo: Editoriale Libreria v Trstu, l. 1921.

3.) Prevodi:

Računica za ljudske šole. Spisala: **F. Benolli** in **L. Fiamin**, prevedel **Ferdo Kleinmayr**. I. del. Založn.: La Editoriale Libreria, Trst 1922. Tisk: Tipografia Sociale, Trieste.

Računica za ljudske šole, drugi del; ista tretji del; ista četrti del; ista peti del. Avtorja in prevajatelj isti, založništvo in tiskarna ista. Letnica ista.

4.) V rokopisu od učnega ministrstva v Rimu odobrena šol. knjiga, ki pa ni prišla več do tiska: Anton Kutin: **Računica za prvi in ista za drugi razred.** — Če sem prav obveščen, sta te dve računici izšli menda v Jugoslaviji.

5.) Knjige raznih sestavljalcev:

Drugo berilo za obče ljudske šole. Sestavil Dr. prof. **A. De Micheli.** Založništvo: Licinio Cappelli, Trst. Brez letnice. Tisk: Silvio Spazzal v Trstu.

Drugi natis, tisk: Edinost v Trstu.

Tretje berilo za štiri in večrazredne obče ljudske šole. Avtor in založnik ista. Tisk: Silvio Spazzal v Trstu. Brez letnice.

Četrto berilo za štiri in večrazredne obče ljudske šole. Avtor in založnik ista. Tisk kakor zgoraj. Brez letnice.

Peto berilo za obče ljudske šole. Avtor in založnik ista. Tisk: L. Herrmanstorfer, Trst. Brez letnice.

Šesto berilo za VI., VII. in VIII. razred obče ljudske šole. Avtor in založnik ista. Tisk: Edinost v Trstu. Brez letnice.

Na deželi, čitanka za II. razred slovenskih ljudskih šol v Italiji. Sestavil: **Mario Pasqualis,** založil Mondadori v Milanu. Brez letnice.

Na deželi, čitanka za III. razred slovenskih ljudskih šol v Italiji. Avtor in založnik ista. Leta 1923.

6.) Pomožne in posebne knjige:

Zgodovina Italije. Spisal **V. Bandelj.** Založništvo: Istituto editoriale scientifico v Trstu, 1920.

Nuovo metodo pratico per l'insegnamento della lingua italiana nelle scuole d'altra lingua. Spisal: **Mario Pasqualis,** založil Mondadori, Milano, 1923.

(Ima tu in tam slovenski prevod pod črto.)

B. Hrvaške:

1.) Berila za hrvaške ljudske šole v Italiji, priredil **učiteljski odsek** za sestavo slov. šolskih knjig:

Čitanka za I. razred, I. školsko godišče hrvatskih pučkih škola. Spisal: **Fran Baf.** Založništvo: La Editoriale Libreria v Trstu, l. 1922.

Čitanka, slovnica, pismene vježbe i početna stvarna obuka za **II. razred,** II. školsko godišče hrvatskih pučkih škola. Spisal: **Avzugst Rajčić.** Založništvo in letnica kakor zgoraj.

2.) Knjige raznih sestavljalcev:

Na rodnoj grudi, početnica ili prva čitanka za opće pučke škole. Sestavil: prof. **Arturo Cronia,** založil: Trevisini, Milano. Brez letnice.

Na rodnoj grudi, druga čitanka za opće pučke škole. Avtor in založnik ista. Brez letnice.

Na rodnoj grudi, treća čitanka i t. d. Avtor in založnik ista. In prav tako tudi:

Na rodnoj grudi IV. čitanka.

Prva čitanka za hrvatske škole u Italiji. Sestavil **Mario Pasqualis**. Založil Mondadori v Milanu. Brez letnice.

Na polju, druga čitanka za opće ljudske škole u Italiji. Avtor in založnik ista. Brez letnice.

Na polju, čitanka za treći razred. Sestavila **Mario Pasqualis** in **H. Urbanaz**. Založništvo isto. Brez letnice.

Računica za opće pučke hrvatske škole **I., II., III. dio**. Sestavil vse tri dele **Antonio Comar**, založil Mondadori v Milanu, l. 1923.

F. B. :

NABOŽNE PUBLIKACIJE.

Tudi število nabožnih publikacij, ki so izšle v povojnih letih v Julijski Krajini, je precej veliko. Izšle so po večni v zelo visoki nakladi; v tem oziru prednačijo molitveniki in katekizmi. Veliko večino teh izdaj je oskrbela Katoliška knjigarna (odnosno Katoliško tiskovno društvo) v Gorici.

Publikacije zgoraj omenjenega založništva so :

1.) **Na Sveto goro.** Zgodovina Sv. gore z majniškimi pre-mišljevanji. 1924. 270 strani. Spisal Dr. M. Brumat.

2.) **Dve uri krščanskega nauka.** 30 strani debela knjižica, ki obsega poglavitne resnice in molitve, pripravne za recitacijo v 2 zborih v šoli in v cerkvi. 1926.

3.) **Molitve za Markovo.** 20 strani obsegajoča brošura z molitvami, ki se opravljajo v prošnjih dnevih. 1926.

4.) **Mali strežnik.** Navodilo za cerkvene strežnike. 1926.

5.) **Mali katekizem.** Tri izdaje: 1923, 1926, 1927.

6.) **Češčenje svetega Rešnjega Telesa.** 1926. Brošura.

7.) **Pota Marijina.** Spisal dr. M. Brumat. Knjiga za krščan-ska dekleta. 1926.

8.) **Marija v senci naših dni.** 31 majniških govorov. Spisal Stanko Stanič. 1927.

9.) **Oče naš.** Molitvenik. 126 strani. 1927.

10.) **Angelček.** Najmanjši slovenski molitvenik. 192 strani. 1926.

11.) **Zdrava Marija.** Molitvenik. 190 strani. 1925.

12.) **Kam greš?** Molitvenik. 200 strani. 1927.

13.) **Zgodi se Tvoja volja.** Molitvenik. 430 strani. II. iz-daja. 1927.

14.) **Za Jezusom.** Molitvenik. 256 strani. 1926.

15.) **Reši dušo.** Molitvenik z velikimi črkami. 396 strani. 1926.

16.) **Moje molitvice.** Zbirka najpotrebnejših molitvic. Zbral Virgilij Šček. 1927.

17.) **Ljudsko petje v cerkvi.** Sestavil Alojzij Filipič. 1927.

18.) **Češčenje najsvetejšega Zakramenta.** (Druža ura češ-čenja.) 1927.

19.) **Češčenje Srca Jezusovega.** (Tretja ura češčenja.) 1927.

20.) **Češčenje Matere Božje.** (Deveta ura češčenja.) 1927.

21.) **Obrednik Marijinih družb.** 1927.

22.) **To kristjanske učilo** po razočanskih ta s tega katekizma, kuaženega od tega svetega Očč papeža Pija X., predano od jera Jožefa Kramaro, kapelana v Osojanih.

Vse knjige in brošure, ki jih je izdala in založila Kato-liška knjigarna (odnosno Katoliško tiskovno društvo) v Gorici, so bile natisnjene v Katoliški tiskarni v Gorici.

Par nabožnih knjig je izdala tudi Narodna tiskarna v Go-rici in sicer:

23.) **Srce v Bogu.** Molitvenik za mladino. Priredil mašnik kapucinskega reda. Tiskala in založila Narodna tiskarna v Gorici. 1919. 130 strani.

24.) **Mali katekizem ali krščanski nauk.** V Gorici 1919. Tiskala in založila Narodna tiskarna. 68 strani.

«Goriška Matica» je izdala:

25.) **Bogu, kar je božjega.** Priredil F. S. Finžgar. Druga pomnožena izdaja s posebnim ozirom na Slovence v Italiji. 1923. Izdala Goriška Matica. Tiskala Narodna tiskarna v Gorici. 304 strani.

«La Editoriale Libreria» v Trstu je založila:

26.) **Katoliški katekizem ali krščanski nauk.**

27.) Panholzerjeve: **Male zgodbe sv. Pisma.**

28.) Panholzerjeve: **Velike zgodbe sv. Pisma.**

(Natančnejše podatke o teh treh knjigah prinaša članek «Naša šolska književnost» izpod peresa F. Kleinmayra v pri-čujočem zborniku.)

O hrvatskih nabožnih publikacijah poroča A. I. v članku «Hrvatske publikacije».

Teh 28 publikacij priča, da je bilo založništvo v tej smeri, posebno v primeri s številom publikacij ostale vrste, zelo agilno. Prepričan sem, da je ta ali ona teh publikacij doživela po več izdaj, česar pa danes nisem mogel točno ugotoviti. Ta ali ona na-božna brošura ali knjiga je morebiti izšla v samo-založbi prav na tiho in je bila naglo razprodana, da je danes ni več na knjižnem trgu, zato tu manjka. V interesu stvari same bi bilo dobro, če me kdo opozori na take morebitne pogreške, da jih prihod-njič popravim, tako, da bo vsaj vrsta zbornikov «Luči» kolikortoliko biblijografsko zanesljiva.

F. B.:

KNJIŽNE IZDAJE V LETU 1927.

Pričujoče vrstice so dodatek k članku «Slovenske književne izdaje v Italiji», ki ga je prinesel prvi «Zbornik»; treba ga bo leto za letom izpopolnjevati, da bomo imeli na tem mestu stalno celotno sliko književnega dela pred očmi. V tem člančiču je navedenih tudi par knjig, ki sem jih v prvem članku pomotoma pregledal ali pa sploh nisem vedel zanje. Tako imam pred seboj malo brošuro «Na Skalnici»¹⁾, igro s petjem v petih dejanjih, ki jo je spisal in izdal v samozaložbi naš dramatik-avtodidakt Dragotin Vodopivec. — Druga pozabljena knjiga je «Spominška knjiga ob 70-letnici prevzv. dr. ja Fr. Sedeja, kneza in nadškofa v Gorici»²⁾. — Zadružna zveza v Gorici je izdala knjigo «Sirarstvo»³⁾, ki jo je spisal I. Pevec. Knjigarna J. Štoka v Trstu je izdala knjižico «Narava in kultura starih Slovanov»⁴⁾ v prevodu dr. Joahima Ražma.

Nekatere knjige nosijo datum prejšnjega leta, a so dejansko izšle šele v letu 1927. Par takih knjig ima Katoliška knjigarna (odnosno Katoliško tiskovno društvo) v Gorici: «Mladini»⁵⁾ Ksaverja Meška s faksimilom in sliko ter uvodom Venceslava Beleta; «Pravilni in nepravilni glagoli»⁶⁾ Pavle Makučeve. — Istočasno z Mohorjevimi knjigami je izdala Katoliška knjigarna obširen zgodovinski roman dr. Ivana Preglja «Tolminci»⁷⁾ (popravljen roman «Tlačani», ki je izhajal svojčas v «Domu in Svetu»). Knjiga ima dodan pisateljev faksimile.

Spomladi se je osnovala v tiskarni «Edinost» v Trstu književna družina «Luč», ki si je nadela za nalogo, izdajati po možnosti parkrat na leto po eno

izvirno povest, po en prevod iz svetovne literature in Zbornik znanstvene vsebine. Pod krilatico «kresnice» je izšla o kresu prva serija knjig, in sicer podpisanega pastirska zgodba iz petnajstega stoletja «Kresna noč»⁸⁾, Dostojevskega humoreska «Tuja žena in mož pod posteljo»⁹⁾ s pisateljevim življenjepisom, ter «Luč»¹⁰⁾, poljudnoznanstveni zbornik z vrsto člankov. Kot izdajateljica je podpisana tiskarna «Edinost» v Trstu. Poleg tega je izdala tiskarna «Edinost» še roman Križanovske «Nemeza»¹¹⁾, (ponatis iz podlistka «Edinosti»); podpisanega «Jakec in njegova ljubezen»¹²⁾ (ponatis iz podlistka «Edinosti»), in «Venec domačih pravljič»¹³⁾.

«Goriška Matica» je izdala «Koledar za l. 1928.»¹⁴⁾ v novi opremi; dr. Justa Bačarja «Zdravje in bolezen v domači hiši»¹⁵⁾, II. del; Gabrijela Majcena poljudno znanstveno knjigo «Zgodovina naših domačih živali in pitomih rastlin»¹⁶⁾; Slavčevo povest «Župan Zagar»¹⁷⁾ in neobvezno podpisančevega romana «Znamenja na nebu» prvo knjigo: «Krvavi jezdec»¹⁸⁾.

Goriška Mohorjeva družba je izdala sledeče knjige: «Koledar za leto 1928.»¹⁹⁾ v novi opremi M. Gasparija; Jakličovo povest «Ob srebrnem studencu»²⁰⁾; dr. Antona Ravnika «Kako zdravimo živino»²¹⁾; Filipa Terčelja «Za domačim ognjiščem»²²⁾, «Zgodbe svetega pisma stare zaveze»²³⁾.

V samozaložbi sta izšli dve knjigi: oblikovno in vsebinsko lepe «Rožice svetega Frančiška»²⁴⁾, ki jih je prevedel dr. Alojzij Res in opremil Tone Kralj; dr. Andreja Pavlice «Gospod Luka»²⁵⁾.

To so letošnje knjižne izdaje. Pripomniti imamo le še nekaj običajnih koledarčkov, ki izidejo vsako leto: «Vedež»²⁶⁾ za leto 1928., ki ga je izdala knjigarna Štoka v Trstu; knjigarna G. Carducci v Gorici je izdala «Vseznalca»²⁷⁾, žepni koledarček za leto 1928.; uprava «Goriške Straže» v Gorici je izdala «Goriško pratiko»²⁸⁾ in uprava «Malega lista» v Trstu «Ljudsko pratiko»²⁹⁾ za leto 1928. «Žepni koledarček»³⁰⁾ za leto 1928. je izdala tiskarna «Edinost» v Trstu.

¹⁾ **Na skalnici**, igra s petjem v petih dejanjih. Spisal Dragotin Vodopivec. Samozaložba. Tiskala Narodna tiskarna, Gorica 1922.

²⁾ Spominska knjiga ob 70 letnici prevzv. drja Fr. Sedeja, kneza in nadškofa v Gorici. Izdala Katoliška knjigarna v Gorici, tiskala Zadrúžna tiskarna. (Knjiga ni bila na književnem trgu).

³⁾ I. Pevec, **Sírarstvo**. Izdala in založila Zadrúžna zveza v Gorici. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Gorici. 1926.

⁴⁾ **Narava in kultura starih Slovanov**. (XIV. poglavje kulturnega oddelka slovanskih starožitnosti.) Napisal Lubor Niederle, profesor Karlove univerze v Pragi. S pisateljevim dovoljenjem iz češčine prevedel dr. Joahim Ražem. V Trstu. Izdala in založila knjigarna in papirnica Štoka. Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. 1926.

⁵⁾ Ksaver Meško, **«Mladini»**. Z ilustracijami Milka Bambiča. (Pisateljeva slika, faksimile in uvod Venceslava Beleta). Izdala Katoliška knjigarna v Gorici. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici. 1927.

⁶⁾ Pavla Makuc, **Pravilni in nepravilni glagoli**. Založila Katoliška knjigarna, natisnila Katoliška tiskarna v Gorici. 1926.

⁷⁾ **Tolminci**, zgodovinski roman, spisal Ivan Pregelj. Gorica 1927. Založila Katoliška knjigarna v Gorici. (S pisateljevim faksimilom; ovitek je risal Lojze Špacapan.)

⁸⁾ France Bevk, **Kresna noč**. Trst 1927. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu.

⁹⁾ F. M. Dostojevskij, **Tuja žena in mož pod posteljo**. Trst 1927. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. (Vsebina: Dostojevskij, Tuja žena in mož pod posteljo, iz ruščine prevedel C. Cej. — Fedor Mihajlovič Dostojevskij, spisal France Bevk.)

¹⁰⁾ **«Luč»**, poljudno-znanstveni zbornik književne družine «Luč» 1927. I. Uredil dr. Lavo Čermelj. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. (Vsebina: Dr. Lavo Čermelj: Politično-upravna razdelitev Julijske krajine v razvojnem pregledu do 31. maja 1927. — Dr. Ivan Marija Čok: Korporativni red. — France Bevk: Slovenske knjižne izdaje v Italiji. — Slavko Slavec: Nekaj italijanskih glasov o južnih Slovanih.)

¹¹⁾ V. J. Križanovska, **Nemeza**, roman, prevedel Ivan Vouk. Trst 1927. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu.

¹²⁾ France Bevk, **Jakec in njegova ljubezen**. Trst 1927. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu.

¹³⁾ **Venec domačih pravljic**. Tiskala in izdala tiskarna «Edinost». Trst 1927.

¹⁴⁾ **Koledar Goriške Matice** za prestopno leto 1928. Izdala in založila književna zadruga «Goriška Matica» v Gorici 1927. Tiskalo tiskarsko podjetje L. Lukežič v Gorici.

¹⁵⁾ Dr. Just Bačar, **Zdravje in bolezen v domači hiši**. Drugi del: Smernice zdravega življenja. Gorica 1927. Izdala in zalo-

žila književna zadruga «Goriška Matica» v Gorici. Tiskalo tiskarsko podjetje L. Lukežič v Gorici.

¹⁶⁾ Gabrijel Majcen, **Zgodovina domačih živali in pitomih rastlin**. Gorica 1927. Izdala in založila književna zadruga «Goriška Matica». Tiskalo tiskarsko podjetje L. Lukežič v Gorici.

¹⁷⁾ Slavko Slavec, **Župan Žagar**. Gorica 1927. Izdala in založila književna zadruga «Goriška Matica». Tiskalo tiskarsko podjetje L. Lukežič, Gorica.

¹⁸⁾ France Bevk, **Krvavi jezdec**. Prva knjiga romana «Znamenja na nebū». Gorica 1927. Izdala in založila književna zadruga «Goriška Matica». Tiskalo tiskarsko podjetje L. Lukežič, Gorica.

¹⁹⁾ **Koledar Goriške Mohorjeve družbe** za prestopno leto 1928. Izdala in založila Goriška Mohorjeva družba. Natisnila Katoliška tiskarna v Gorici; 1927. Platnice in zaglavja risal Maksim Gaspari.

²⁰⁾ Franc Jaklič, **Ob srebrnem studencu**, zgodovinska povest. Izdala in založila Goriška Mohorjeva družba. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

²¹⁾ **Kako zdravimo živino**. Spisal dr. Anton Ravnik, živinozdravnik. Gorica, 1927. Izdala Goriška Mohorjeva družba. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

²²⁾ **Za domačim ognjiščem**. Vzgojna čitanka. Spisal Filip Terčelj. 1927. Izdala Goriška Mohorjeva družba. Z rizbami opremil Ivan Pengov. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

²³⁾ **Zgodbe svetega pisma stare zaveze**. Gorica 1928. Izdala in založila Goriška Mohorjeva družba. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

²⁴⁾ **Rožice svetega Frančiška**. Poslovenil in uvod napisal Alojzij Res. Na svetlo dano v Gorici MCMXXVII. Umetniške priloge je vrezal Tone Kralj. Knjigo, ki je izšla v Naši založbi, je tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

²⁵⁾ Dr. Andrej Pavlica, **Gospod Luka**. 1927. Samozaložba. Natisnilo tiskarsko podjetje L. Lukežič, Gorica. Dve izdaji.

²⁶⁾ **Vedež**, žepni koledarček za l. 1928. Izdala in založila knjižarna štoka v Trstu. Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu.

²⁷⁾ **Vseznalec**. Žepni koledarček za l. 1928. Založila knjižarna G. Carducci, Gorica. Natisnilo tiskarsko podjetje L. Lukežič, Gorica. (Pozneje potegnjen iz prometa.)

²⁸⁾ **Goriška pratika** za leto 1928. Izdala uprava «Goriške Straže». Natisnila Katoliška tiskarna v Gorici. (Knjiga je bila zaplenjena).

²⁹⁾ **Ljudska pratika** za leto 1928. Izdala uprava «Malega lista». Natisnila tiskarna Spazzal v Trstu.

³⁰⁾ **Žepni koledarček za leto 1928**. Natisnila in založila tiskarna «Edinost» v Trstu.

L. Č.:

DODATEK K RAZPRAVI „POLITIČNO- UPRAVNA RAZDELITEV JULIJSKE KRAJINE“ ZA DOBO OD 30. NOVEMBRA 1927.

Kakor smo v prvi številki zbornika «Luč» (str. 35) predvidevali, so se v kratki dobi od 1. junija do 30. novembra 1927. izvršile nadaljnje združitve občin.

Tako so bile s kr. odlokom od 7. julija 1927., šte. 1296. (Uradni list «Gazzetta Ufficiale» od 5. VIII. 1927.) združene občine Dutovlje (Duttogliano), Kopriva (Copriva nel Carso) in Skopo (Scoppo) v Tržaški pokrajini v eno samo občino z glavnim krajem Dutovlje. Nova občina obsega 2568 ha; legalno število prebivalcev znaša po ljudskem štetju od 1. decembra 1921. 2076, število tedaj prisotnih prebivalcev pa 1834.

V isti pokrajini sta bili s kr. odlokom od 8. septembra 1927., šte. 1795 (G. U. od 7. X. 1927)) občini Avber (Alber di Sesana) in Tomaj (Tomadio) združeni v eno edino občino z glavnim krajem Tomaj. Obseg nove občine znaša 3166 ha, legalno število prebivalcev 2027, število prisotnih prebivalcev pa 1853.

Število občin v Tržaški pokrajini se je tako skrcilo od 37 na 34.

Na podeštatovo zahtevo se je s kr. odlokom od 29. julija 1927., šte. 1456 (G. U. od 20. VIII. 1927) v občini Naklo (Naccla San Maurizio) prenesel občinski sedež iz frakcije Matavun (Mattauno) v Divačo (Divaccia) in se je ime občine spremenil v Divača-Škocjan (Divaccia San Canziano).

V Reški pokrajini sta bili s kr. odlokom od 8. septembra 1927., šte. 1794 (G. U. od 7. X. 1927) občini Knežak (Fontana del Conte) in Zagorje (Sagoria San

Martino) združeni v eno samo občino pod imenom «Knežak» («Fontana del Conte»). Obseg nove občine znaša 21.164 ha, legalno število prebivalcev 4038, število prisotnih prebivalcev 3819, oboje po ljudskem štetju od 1. decembra 1927.

V isti pokrajini sta bili s kr. odlokom od 11. novembra 1927, štev. 2140 (G. U. od 1. X. 1927) občini Ilirska Bistrica (Bisterza) in Trnovo (Terranova di Bisterza) združeni v eno občino pod imenom «Villa del Nevoso». Obseg nove občine znaša 5813 ha, legalno število prebivalcev 4696, število prisotnih prebivalcev 4538.

Reška pokrajina šteje potemtakem sedaj 13 občin. Toda tudi med temi je nastala sprememba, kajti s kr. odlokom od 22. septembra 1927., štev. 1859 (G. U. 20. X. 1927) sta frakciji Podgraje (Villa Podigraie) in Žabice (Zabice Castelvecchio) bili odtrgani od občine Jelšane (Elsane) in priključeni k občini Jablanica (Castel Jablanizza). S tem se je legalno število prebivalcev občine Jelšane skrčilo na 3690, število prisotnih prebivalcev pa na 3379. Število prebivalcev občine Jablanica pa se je povišalo na 3242, odnosno 3054. Obseg občin je bil tudi že določen, toda teh podatkov žal nimam na razpolago.

V smislu kr. odloka od 3. sept. 1926, štev. 1910 (Prim. «Luč» I. str. 36) bo v občinah z več nego 20.000 prebivalci ali v občinah, ki so sedež prefekture, in samo v teh, podeštatu stalo ob strani svetovalstvo, sestojече iz 24 do 40 članov v približnem sorazmerju s številom prebivalstva. Natančno število določi namreč prefekt.

Svetovalci se izbirajo iz ternov, ki jih stavijo sindikalne organizacije, in samo te. Pravico izbire ima za občine z več nego 100.000 prebivalci minister za notranje zadeve sporazumno z ministroma za korporacije in za nacionalno ekonomijo, za manjše pa pokrajinski prefekt.

S kr. odlokom od 27. oktobra 1927., št. 2059 (G. U. od 17. XI. 1927) je bil izdan pravilnik za sestavo teh občinskih svetovalcev.

Po členu 1. se porazdeli število svetovalcev sorazmerno z važnostjo posameznih produktivnih panog v dotični občini, sicer pa nima pravice do zastopstva panoga, ki ne zaposluje vsaj ene stotine vseh delavcev dotične občine.

Delodajalci imajo toliko zastopnikov kakor duševni in telesni delavci skupaj; duševnim delavcem pa je v principu rezervirana tretjina vseh mest, določenih za delavce sploh.

Od občin, ki tvorijo od nas proučevano ozemlje, pridejo v poštrev že po številu prebivalcev: Gorica, Pula, Reka in Trst; le kot sedež prefekture pa Zadar.

Glede sestave občinskega svetovalstva je izdal končne odredbe samo tržaški prefekt za občino Trst.

Število svetovalcev bo znašalo 32, in sicer bodo imele posamezne produktivne panoge sledeče število zastopnikov: a) delodajalci: v poljedelstvu 1, v industriji 3, v rokodelstvu 2, v trgovini 3, pri bankah 2, pri prometu po kopnem in pri notranji plovbi 2, pri pomorskem in zračnem prometu 3; b) delavci: v industriji 4, v trgovini 2, v bankah 1, pri prometu na kopnem in pri notranji plovbi 2, pri pomorskem in zračnem prometu 2, v prostih poklicih in umetnostih 5.

Za posamezne panoge morajo od prefekta določene sindikalne organizacije v teku enega meseca po pozivu staviti terne. Za slučaj, da bi se to ne zgodilo, ima ministrstvo za notranje zadeve pravico samo imenovati svetovalce.

Tudi glede preosnove državnega zbora v skladu z načeli o korporativni državi ima zadnji čas beležiti pomemben korak dalje. Na seji Velikega fašistovskega sveta, ki se je vršila v noči od 10. na 11. novembra, so bile načrtane temeljne podlage za to preureditev. Glasijo se tako-le:

«1) Vsak sistem nacionalnega predstavnštva mora izhajati iz dejanskega položaja v Italiji, in sicer: iz uničenja vseh političnih strank, ki so nasprotne fašizmu, iz obstoja ene same politične stranke s funkcijo organa režima, iz pravnega priznanja

velikih proizvodnih in gospodarskih organizacij nacije, ki so sindikalno-korporativna podlaga države.

2) Fašistizacija teh sindikalnih organizacij radi kratkega časa od njihove ustanovitve do danes ne dopušča, da bi smele stopiti na mesto stranke režima v njeni politični funkciji ter da bi same prevzele ulogo nacionalnega predstavnštva. More se jim dovoliti le to, da napravijo samo prvi korak na tej poti.

3) Trinajst velikih gospodarskih organizacij, v katerih je zbran ves sloj italijanskih proizvajalcev in delavcev, bo predložilo velikemu svetu število kandidatov, ki se jim bo odkazalo.

4) Veliki svet bo pregledal te kandidate in bo eventualno črtal enega ali drugega izmed njih, da se zagotovi, da bo vsak izmed njih prava fašistovska osebnost in bo razpolagal s potrebnimi sposobnostmi, da bo znal zastopati ne samo interesov gotovih kategorij, iz katerih prihaja, temveč tudi splošne in višje interese nacije in režima, interese, ki niso le gospodarske ali praktične narave.

5) Veliki svet bo dopolnil listo kandidatov, ki jo predložijo velike ekonomsko-sindikalne organizacije, z drugimi elementi, in to v obsegu, ki se še določi. Na tej točki izgubi lista fragmentarni značaj svojega izvora in postane, ko sprejme enotnostno in celotnostno maziljenje s strani stranke, lista, ki jo režim v svojem političnem svojstvu predloži naciji.

6) Lista, ki gre preko posameznih kategorij in jih izenači pod enim skupnim imenom in ki se ne briga za teritorialne označbe, mora biti samo nacionalna. Radi tega bodo tvorila vsa ozemlja države eno samo volilno okrožje.

7) Volilna pravica se ne bo dala neopredeljenim državljanom, kakor se je to delalo po starem sistemu demokratične splošne volilne pravice, temveč samo onim, ki na podlagi sindikalnih prispevkov dokažejo, da so aktivni elementi v življenju nacije, in pa tudi drugim kategorijam, ki jih zakon o disciplini skupnih pogodb sicer ne upošteva, ki pa so kljub temu koristne nacionalni skupnosti. (Gre namreč za vseučiliščne profesorje, častnike, sodnike, državne, pokra-

jinske in občinske uradnike, za učitelje in druge, ki ne smejo tvoriti sindikatov).

8) Za nacionalno listo edinega nacionalnega volilnega okrožja se bo glasovalo s simbolom (z volilnim znakom).

9) Proučil se bo način, kako se bo dalo zastopništvo onim organizacijam, ki so dejanski priznane in se gibljejo v koloteku režima.

10) Število poslancev se zniža od 560 na 400.

11) Specifične naloge skupščine se določijo ob drugem času.

12) Senat ostane v svojem sedanjem sestavu, izvzemši nekatere reforme, ki se nanašajo na notranje poslovanje.

S tem sistemom se je režim izognil nevarnosti, da bi padel nazaj v stari sistem čisto političnega in volitvarskega predstavništva in morebitni nevarnosti, da bi znal ustvariti predstavništvo na izključni podlagi interesov, katero bi moglo zdrobiti gospodarsko, politično in duševno in enotnost režima. Funkcija stranke spaja politiko z gospodarstvom s stališča višjih in splošnih interesov režima. To pa ne izključuje možnosti, da se bo potom konsolidacije in izpopolnitve sindikalnih organizacij moglo priti po prihodnji poizkušni zakonodajni dobi k tipični in izključni obliki nacionalnega, korporativnega in fašistovskega predstavništva.»

Po vsej verjetnosti se bo prehodno odkazala sindikalnim organizacijam polovica vseh poslanskih mest za določitev kandidatov. Ali bodo kandidate določili vodje sindikalnih organizacij ali pa jih bodo člani dotične sindikalne organizacije izvolili v pravem pomenu besede, ni še gotovo.

Ostale kandidate bo določil Veliki fašistovski svet.

Popolna lista se bo končno predložila široki masi, ki ne bo tako predlaganih kandidatov «izvolila» v dosedanjem pomenu te besede, temveč jih bo le «potrdila» ali «z vzklikom priznala».

Po vsej verjetnosti bo prvič taka lista predložena v prvi polovici l. 1929. in 23. marca 1929., na dan ob-

letnice ustanovitve fašjev, se bo vršila zadnja seja sedanje zbornice.

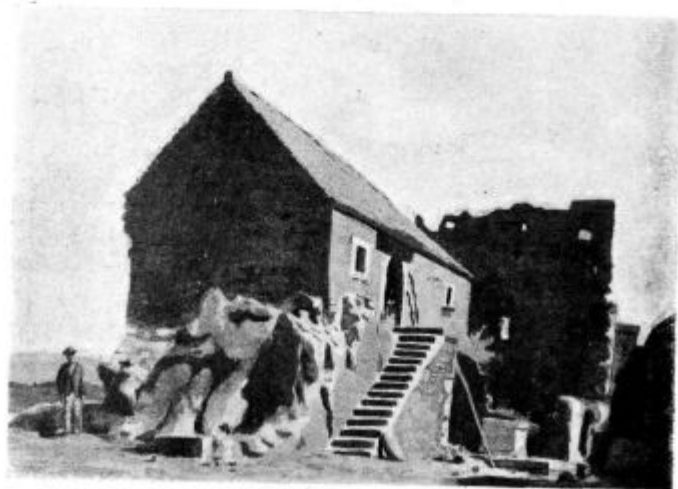
Pravosodnemu ministru je bila poverjena naloga, da izdela tozadevni zakonski načrt in da ga predloži Velikemu fašistovskemu svetu.

Kljub vsem tem pripravam za preosnovitev zbornice v skladu z načeli korporativne države pa je Uradni list od 2. julija 1927. še objavil zakon od 16. junija 1927., števil. 1927., s katerim se izpremeni enotno besedilo volilnega zakona od 17. januarja 1926. števil. 116, in sicer člen 87, ki govori o pasivni volilni pravici državnih uradnikov in častnikov.

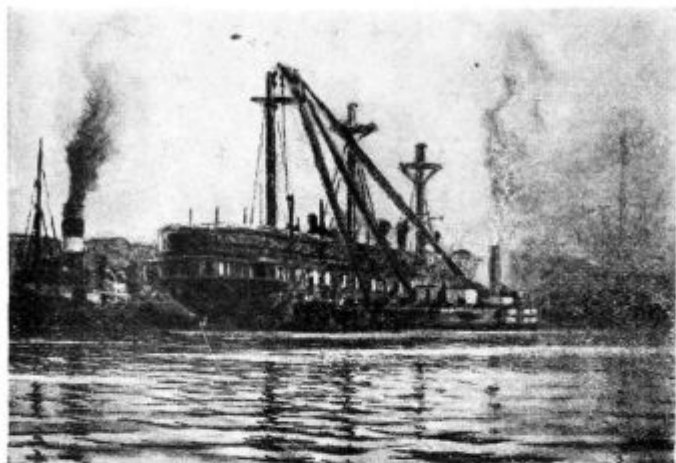

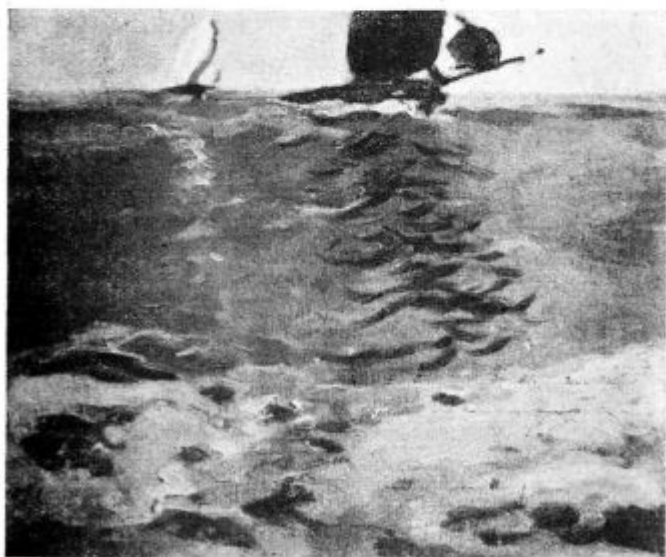
F. Mirt: MOJ OČE.

J. Macarol: REPENTABOR.

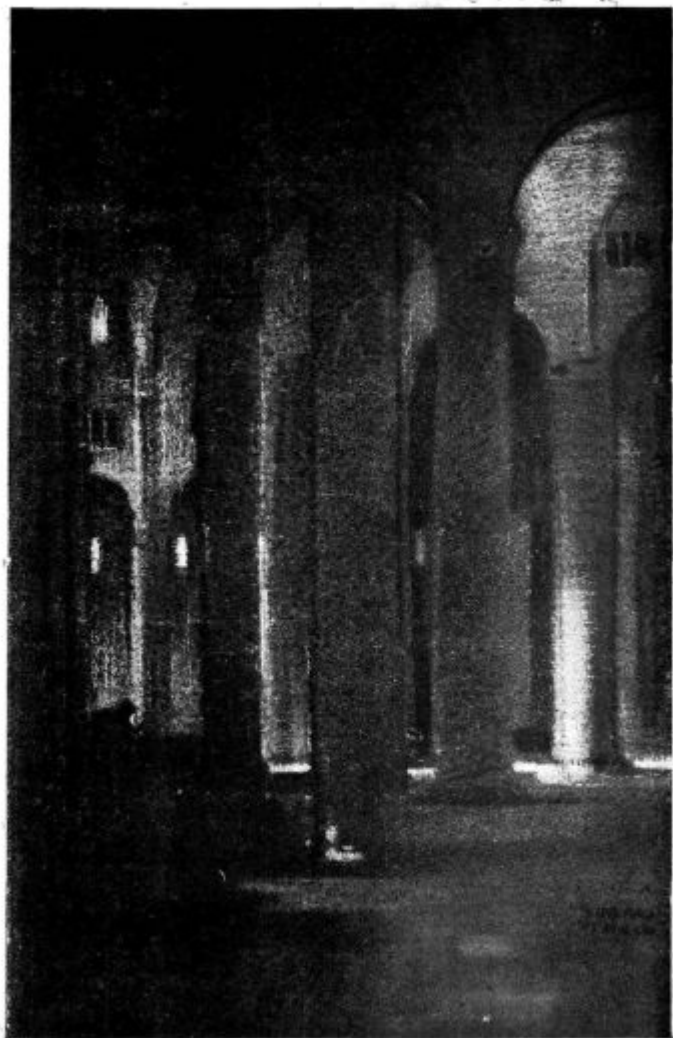
P. Klodič : PROSTA LUKA.

E. Sešek : MORJE.

A. A. Bucik: PORTRET.

A. A. Bucik: STOLNA CERKEV V PIACENCI.

M. Peternelj: MOJA ŽENA. Intarzija.

M. Peternejl: NA GRIČU. Intarzija.

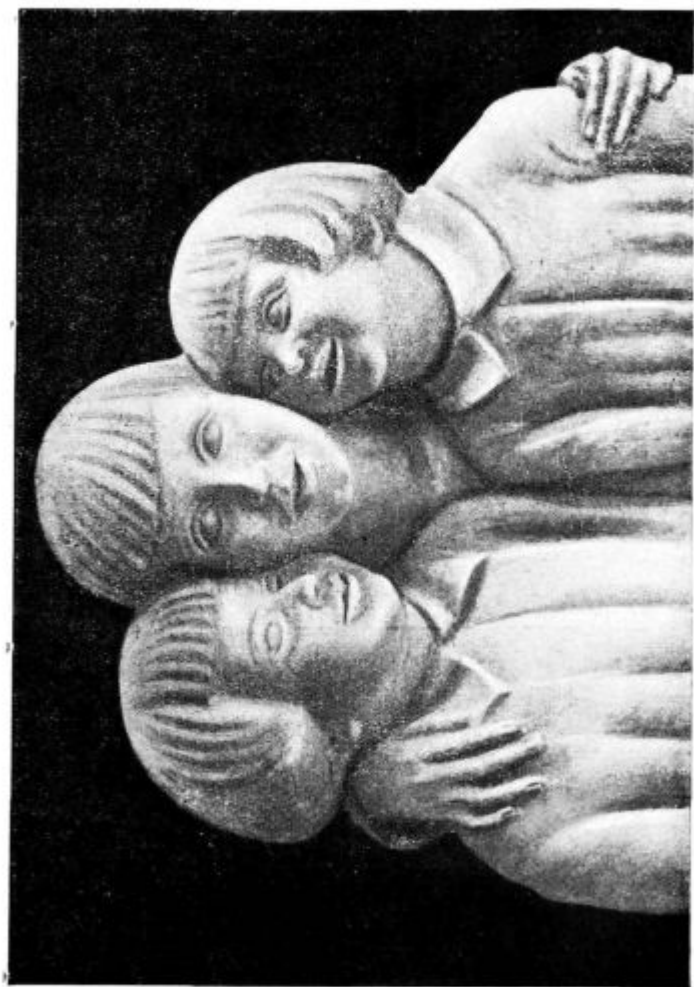
B. Bulić : AVTOPORTRET.

A. Sirk : KANAL.

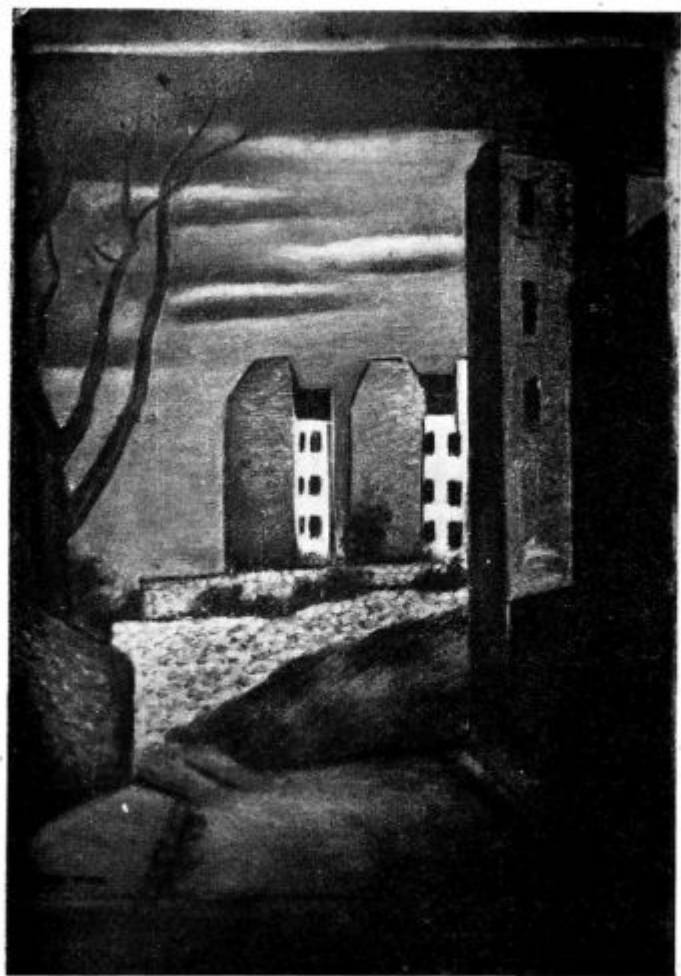
A. Sirk: PORTRET K. KOCIANČIČA.

F. Gorše: TERCET.

F. Gorše: POLJUB.

V. Pilon : MONTMARTRE.

V. Pilon : M. KOGOJ.

J. Čargo: KARIKATURA J. KOSUTE.

A. Černigoj: ROJSTVO.

L. Spazzapan : KARIKATURA F. BEVKA.

A. Černigoj; KOLEKTIVNI ZAVOD

M. Bambič: KMETOVA SMRT.